

KODE MAPEL: 748GD000

MODUL
PENGEMBANGAN KEPROFESIAN
BERKELANJUTAN
TERINTEGRASI PENGUATAN PENDIDIKAN KARAKTER

MAPEL BAHASA SUNDA SMA / SMK
KELOMPOK KOMPETENSI H

PEDAGOGIK:

Penileyan Pangajaran Basa Sunda Jeung Sastra Sunda

PROFESIONAL:

Aksara Sunda, Sajak, Jeung Guguritan

Penulis:

1. Prof. Dr. H. Yayat Sudaryat, M.Hum.; 08122168925; yayatsudaryat@upi.edu
2. Prof. Dr. Hj. Nunuy Nurjanah, M.Pd.; 081809987724; nunuynurjanah81@yahoo.co.id.

Perevisi:

Prof. Dr. H. Yayat Sudaryat, M.Hum.; 08122168925; yayatsudaryat@upi.edu
Ranu Sudarmansah, S.Pd.

Penelaah:

Prof. Dr. H. Iskandarwassid, M.Pd.

Ilustrator:

Yayan Yanuar Rahman, S.Pd., M.Ed.; yyanuar_r@yahoo.co.id; 081221813873

Cetakan Pertama, 2016

Cetakan Kedua, 2017

Copyright© 2017

Pusat Pengembangan dan Pemberdayaan Pendidik dan Tenaga Kependidikan
Bidang Taman Kanak-kanak & Pendidikan Luar Biasa, Direktorat Jenderal Guru
dan Tenaga Kependidikan

Hak cipta dilindungi Undang-undang

Dilarang mengcopy sebagian atau keseluruhan isi buku ini untuk kepentingan
komersial tanpa izin tertulis dari Kementerian Pendidikan Kebudayaan.

PPPPTK TK DAN PLB BANDUNG
© 2017

KATA SAMBUTAN

Peran guru profesional dalam proses pembelajaran sangat penting sebagai kunci keberhasilan belajar siswa. Guru profesional adalah guru yang kompeten membangun proses pembelajaran yang baik sehingga dapat menghasilkan pendidikan yang berkualitas dan berkarakter prima. Hal tersebut menjadikan guru sebagai komponen yang menjadi fokus perhatian Pemerintah maupun pemerintah daerah dalam peningkatan mutu pendidikan terutama menyangkut kompetensi guru.

Pengembangan profesionalitas guru melalui Program Pengembangan Keprofesian Berkelanjutan merupakan upaya Kementerian Pendidikan dan Kebudayaan melalui Direktorat Jenderal Guru dan Tenaga Kependidikan dalam upaya peningkatan kompetensi guru. Sejalan dengan hal tersebut, pemetaan kompetensi guru telah dilakukan melalui Uji Kompetensi Guru (UKG) untuk kompetensi pedagogik dan profesional pada akhir tahun 2015. Peta profil hasil UKG menunjukkan kekuatan dan kelemahan kompetensi guru dalam penguasaan pengetahuan pedagogik dan profesional. Peta kompetensi guru tersebut dikelompokkan menjadi 10 (sepuluh) kelompok kompetensi. Tindak lanjut pelaksanaan UKG diwujudkan dalam bentuk pelatihan guru paska UKG pada tahun 2016 dan akan dilanjutkan pada tahun 2017 ini dengan Program Pengembangan Keprofesian Berkelanjutan bagi Guru. Tujuannya adalah untuk meningkatkan kompetensi guru sebagai agen perubahan dan sumber belajar utama bagi peserta didik. Program Pengembangan Keprofesian Berkelanjutan bagi Guru dilaksanakan melalui tiga moda, yaitu: 1) Moda Tatap Muka, 2) Moda Daring Murni (online), dan 3) Moda Daring Kombinasi (kombinasi antara tatap muka dengan daring).

Pusat Pengembangan dan Pemberdayaan Pendidik dan Tenaga Kependidikan (PPPPTK), Lembaga Pengembangan dan Pemberdayaan Pendidik dan Tenaga Kependidikan Kelautan Perikanan Teknologi Informasi dan Komunikasi (LP3TK KPTK) dan Lembaga Pengembangan dan Pemberdayaan Kepala Sekolah (LP2KS) merupakan Unit Pelaksana Teknis di lingkungan Direktorat Jenderal Guru dan Tenaga Kependidikan yang bertanggung jawab dalam mengembangkan perangkat dan melaksanakan peningkatan kompetensi guru sesuai bidangnya. Adapun perangkat pembelajaran yang dikembangkan tersebut adalah modul Program Pengembangan Keprofesian Berkelanjutan bagi Guru moda tatap muka dan moda daring untuk semua mata pelajaran dan kelompok kompetensi. Dengan modul ini diharapkan program Pengembangan Keprofesian Berkelanjutan memberikan sumbangan yang sangat besar dalam peningkatan kualitas kompetensi guru.

Mari kita sukseskan Program Pengembangan Keprofesian Berkelanjutan ini untuk mewujudkan Guru Mulia Karena Karya.

Jakarta, April 2017

Direktur Jenderal Guru dan Tenaga
Kependidikan,

Sumarna Surapranata, Ph.D.

NIP 195908011985031002

KATA PENGANTAR

Kebijakan Kementerian Pendidikan dan Kebudayaan dalam meningkatkan kompetensi guru secara berkelanjutan, diawali dengan pelaksanaan Uji Kompetensi Guru dan ditindaklanjuti dengan Program Pengembangan Keprofesian Berkelanjutan. Untuk memenuhi kebutuhan bahan ajar kegiatan tersebut, Pusat Pengembangan dan Pemberdayaan Pendidik dan Tenaga Kependidikan Taman Kanak-Kanak dan Pendidikan Luar Biasa (PPPPTK TK dan PLB), telah mengembangkan Modul Pengembangan Keprofesian Berkelanjutan Mata Pelajaran Bahasa Sunda jenjang SD, SMP, SLB, SMA dan SMK yang terintegrasi Penguatan Pendidikan Karakter dan merujuk pada Peraturan Menteri Pendidikan Nasional Nomor 16 Tahun 2007 tentang Standar Kualifikasi Akademik dan Kompetensi Guru, Peraturan Gubernur Jawa Barat Nomor 69 Tahun 2013 tentang Pembelajaran Muatan Lokal Bahasa dan Sastra Daerah pada Jenjang Satuan Pendidikan Dasar dan Menengah, serta Permendikbud No. 79 Tahun 2014 tentang Muatan Lokal Kurikulum 2013.

Kedalaman materi dan pemetaan kompetensi dalam modul ini disusun menjadi sepuluh kelompok kompetensi. Setiap modul meliputi pengembangan materi kompetensi pedagogik dan profesional bagi guru Bahasa Sunda. Subtansi modul ini diharapkan dapat memberikan referensi, motivasi, dan inspirasi bagi peserta dalam mengeksplorasi dan mendalami kompetensi pedagogik dan profesional guru Bahasa Sunda.

Kami berharap modul yang disusun ini dapat menjadi bahan rujukan utama dalam pelaksanaan Program Pengembangan Keprofesian Berkelanjutan Mata Pelajaran Bahasa Sunda. Untuk pengayaan materi, peserta diklat disarankan untuk menggunakan referensi lain yang relevan. Kami mengucapkan terimakasih kepada semua pihak yang telah berperan aktif dalam penyusunan modul ini.

Bandung, April 2017
Kepala

Drs. Sam Yhon, M.M.
NIP. 195812061980031003

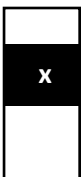
DAPTAR EUSI

KATA SAMBUTAN.....	iii
KATA PENGANTAR.....	v
DAPTAR EUSI.....	vii
DAPTAR TABEL	ix
DAPTAR BAGAN	xi
BUBUKA	1
A. Kasang Tukang.....	1
B. Tujuan.....	3
C. Péta Kompeténsi.....	5
D. Ambahan Matéri.....	5
E. Cara Ngagunakeun Kagiatan Diajar	6
KOMPETENSI PEDAGOGIK.....	7
KAGIATAN DIAJAR 1 PENILÉYAN OTÉNTIK, PROSÉS, JEUNG HASIL	9
A. Tujuan	9
B. Indikator Kahontalna Kompeténsi Hasil Diajar.....	9
C. Pedaran Matéri	9
2. Peniléyan Prosés	18
3. Peniléyan Hasil	22
D. Kagiatan Diajar.....	28
E. Latihan/ Kasus /Pancén	29
F. Tingkesan	29
G. Uji Balik jeung Lajuning Laku.....	31
KAGIATAN DIAJAR 2 NANGTUKEUN KKM, PROSÉDUR, INSTRUMÉN, PRAKTEK, NGOLAH HASIL PENILÉYAN DINA PANGAJARAN BASA JEUNG SASTRA SUNDA.....	33
A. Tujuan.....	33
B. Indikator Kahontalna Kagiatan Diajar	33
C. Pedaran Matéri	33
D. Kagiatan Diajar.....	64
E. Latihan/Pancén	64
F. Tingkesan.....	65

G. Uji Balik jeung Lajuning Laku	68
KOMPETENSI PROFESIONAL	71
KAGIATAN DIAJAR 3 AKSARA SUNDA	73
A. Tujuan.....	73
B. Indikator Kahontalna Kompetensi Hasil Diajar.....	73
C. Pedaran Matéri.....	73
D. Kagiatan Diajar.....	91
E. Latihan.....	91
F. Tingkesan.....	91
G. Uji Balik jeung Lajuning Laku	92
KAGIATAN DIAJAR 4 SAJAK JEUNG GUGURITAN.....	93
A. Tujuan.....	93
B. Indikator Kahontalna Kompetensi	93
C. Pedaran Matéri.....	93
D. Kagiatan Diajar.....	118
E. Latihan/Pancén	118
F. Tingkesan.....	119
G. Uji Balik jeung Lajuning Laku	120
KONCI JAWABAN LATIHAN KAGIATAN DIAJAR	121
EVALUASI	131
PANUTUP.....	137
DAFTAR PUSTAKA	139
GLOSARIUM	141

DAPTAR TABEL

Tabel 1. 1. LEMBAR PENILÉYAN SISWA	16
Tabel 1. 2. KRITÉRIA PENILÉYAN	17
Tabel 2. 1. Kriteria dan Skala Penilaian Penetapan KKM	37
Tabel 2. 2. Kriteria Penskoran	37
Tabel 2. 3. Contoh nantukeun KKM dina Kurikulum 2013	38
Tabel 2. 4. KKM Mata Pelajaran Basa Sunda Kelas XI	39
Tabel 2. 5. Sasaran Peniléyan Hasil Diajar	44
Tabel 2. 6. Contoh Kisi-kisi Peniléyan Portofolio	46
Tabel 2. 7. Kecap Pagawéan Operasional Ranah Kognitif	49
Tabel 2. 8. Kecap Pagawéan Operasional Ranah Aféktif	49
Tabel 2. 9. Kecap Pagawéan Operasional Ranah Pskomotor	49
Tabel 2. 10. Contoh matriks kisi-kisi Peniléyan Seméster.....	51
Tabel 2. 11. Contoh Kisi-kisi Peniléyan Kaweruh	52
Tabel 2. 12. Pedoman Peniléyan Prosés Diajar Siswa	55
Tabel 2. 13. Pedoman Peniléyan Ngajar Guru	56
Tabel 2. 14. Indikator Kagiatan dalam Kerja Kelompok	56
Tabel 2. 15. Peniléyan Kamampuh Ngagunakeun Basa Sunda	59
Tabel 2. 16. Modél Peniléyan Tugas Nyarita	59
Tabel 2. 17. Modél Peniléyan Tugas Nulis ku Skala 10	60
Tabel 2. 18. Modél Peniléyan Tugas Nulis Maké Bobot Unsur Kamampuh Nulis	60
Tabel 2. 19. Modél Peniléyan Kamampuh Maca	60
Tabel 2. 20. Ngitung Skor ku Sistem Bobot 1	62
Tabel 2. 21. Ngitung Skor ku Sistem Bobot 2	62
Tabel 3. 1. Tanda Vokalisasi di Luhureun Aksara Dasar	83
Tabel 3. 2. Tanda Vokalisasi di handapeun Aksara Dasar.....	84
Tabel 3. 3. Tanda Vokalisasi sajarah jeung Aksara Dasar	85
Tabel 4. 1. Babandingan Guguritan jeung Wawacan.....	112

PPPPTK TK DAN PLB BANDUNG
© 2017

DAPTAR BAGAN

Bagan 1. 1. Péta Kompetensi.....	5
Bagan 3. 1. SARSILAH AKSARA SUNDA.....	74

BUBUKA

A. Kasang Tukang

Évaluasi pangajaran téh kaasup salasihiji komponén tina genep komponén sistem pangajaran. Lima komponén séjénna nyaéta tujuan pangajaran, kurikulum jeung Matéri ajar, guru jeung siswa, métodeu pangajaran, sarta média jeung sumber diajar. Évaluasi pangajaran mangrupa salasihiji komponén tina trisula atikan, dua komponén trisula atikan séjénna nyaéta ngararancang jeung pelaksanaan atikan.

Minangka salasihiji komponén pangajaran, peniléyan pangajaran ditujulkeun pikeun meunteun jeung ngukur tahap kahontalna tujuan pangajaran anu geus ditarékahan ngaliwatan prosés pangajaran. Sakumaha nu kaunggel dina permendikbud nomer 23 taun 2016 ngeunaan standar penilaian, yén nu dimaksud ku peniléyan téh nyaéta proses ngumpulkeun jeung ngolah inpormasi pikeun ngukur kahontal henteuna proses diajar siswa. Tina évaluasi atawa peniléyan dipiharep bisa meunang wawaran anu bisa dipercaya ngeunaan hasil pangajaran, utamana mah tahap ngawasa jeung kamampuh pamilon atikan (siswa) dina widang nu diulikna. Ku jalan museurkeun kana tahap hasil diajar siswa dina wangun peunteun (niléy) nu dicangking ku pamilon atikan, komponén évaluasi pangajaran bisa méré wawaran ngeunaan segi séjén saperti kasaluyuan tujuan pangajaran, kualitas lumangsungna pangajaran, kasaluyuan Matéri nu diajarkeun, jeung kualitas instrumén nu dipaké pikeun ngayakeun évaluasi pangajaran.

Dina peniléyan aya kagiatan meunteun atawa ngajén hiji obyék dumasar kritéria nu geus tangtu. Pikeun nangtukeun niléy atawa harga hiji obyék diperlukeun ayana ukuran atawa kritéria. Peniléyan atikan ngawengku tilu sasaran utama nyaéta program atikan, prosés diajar ngajar, jeung hasil-hasil diajar. Wengkuan évaluasi pangajaran téh nyoko kana téhnik peniléyan, wangun peniléyan, jeung instrumén peniléyan.

Évaluasi nu sok disaruakeun jeung peniléyan mindeng dipatalikeun kana istilah pengukuran. Pengukuran téh mangrupa tarékah pikeun ngadadarkeun hiji perkara sacara kuantitatif luyu jeung hakékat katut sipat barang anu diukur, upamana waé, méter keur ngukur panjang. Dadaran kuantitatif kalawan nyata dilaksanakeun ku ngukur hasilna nu bisa dipaké Matéri keur peniléyan atawa *assesment*.

Ieu modul téh ngadumaniskeun antara tiori pédagogik jeung kaprofésionalan kana konsép ngukuhan atikan karakter anu ngawengku lima ajén-inajén dasar, nyaéta religius, nasionalis, mandiri, gotong royong, jeung integritas. *Ajén religius* bisa katingali tina paripolah ngalaksanakeun ibadah jeung kataatan kana ajaran agama nu dicepengna, ngajénan kana rupaning agama, tur ngariksa kana sakumna ciptaan Mantenna. *Ajén nasionalis* katitén tina cara mikir jeung paripolah anu satia, *peduli*, tur ngajén kana bédana basa, lingkungan fisik, sosial, budaya, ekonomi, sarta pulitik. Cindekna, kapentingan balaréa jadi hal anu kudu diheulakeun. *Ajén mandiri* bisa katitén tina sikep anu teu gumantung ka nu séjén jeung daék mikir tur bajoang pikeun ngahontal harepan jeung angen-angen. *Ajén gotong royong* ébréh tina paripolah anu daék gawé bareng, rempug jukung sauyunan dian nyanghareupan pasualan, resep nyarita jeung teu kurung batok, sarta daék nulung ka nu butuh nalang ka nu susah. Panungtung, *Ajén integritas* mangrupa ajén anu ngadadasaran hiji jalma dina ngalaksanakeun pagawéan sangkan bisa dipercaya, boga komitmen jeung tahu kana kamanusaan katut moral.

Lima ajén-inajén di luhur ngajanggélék dina proses pangajaran nu aya dina ieu modul. Sanggeus medar ieu modul, guru dipiharep bisa ngaronjatkeun kamampuhna tur ngalarapkeun ajén-inajén penguatan pendidikan karakter (PPK) dina hirup kumbuh sapopoé, boh keur dirina sorangan boh népakeun ka nu séjén.

B. Tujuan

Tujuan anu baris dihontal ieu matéri Modul Diklat Pengembangan Keprofesian Berkelanjutan basa Sunda Kelompok Kompetensi E, diwincik dina Kompetensi Inti (KI), Standar Kompetensi Guru (SKG), jeung Indikator Pencapaian Kompetensi (IPK), kalawan dibarung jeung ajén atikan karakter réligius, nasionalis, mandiri, gotong royong, jeung integritas.

Kompetensi Inti (KI)

3. Mengembangkan kurikulum yang terkait dengan mata pelajaran yang diampu.
8. Menyelenggarakan penilaian dan evaluasi proses dan hasil belajar.
9. Memanfaatkan hasil penilaian dan evaluasi untuk kepentingan pembelajaran.
20. Menguasai materi, struktur, konsep, dan pola pikir keilmuan yang mendukung mata pelajaran yang diampu.

Standar Kompetensi Guru (SKG)

- 3.6 Mengembangkan indikator dan instrumen penilaian.
- 8.1 Memahami prinsip-prinsip penilaian dan evaluasi proses dan hasil belajar sesuai dengan karakteristik mata pelajaran yang diampu.
- 8.2 Menentukan aspek-aspek proses dan hasil belajar yang penting untuk dinilai dan dievaluasi sesuai dengan karakteristik mata pelajaran yang diampu.
- 8.3 Menentukan prosedur penilaian dan evaluasi proses dan hasil belajar.
- 8.4 Mengembangkan Instrumen penilaian dan evaluasi proses dan hasil belajar.
- 8.5 Mengadministrasikan penilaian proses dan hasil belajar secara berkesinambungan dengan menggunakan berbagai instrument
- 8.6 Menganalisis hasil penilaian proses dan hasil belajar untuk berbagai tujuan.
- 8.7 Melakukan evaluasi proses dan hasil belajar.
- 9.1 Menggunakan informasi hasil penilaian dan evaluasi untuk menentukan ketuntasan belajar.

20.3 Menguasai kaidah bahasa Sunda sebagai rujukan penggunaan bahasa Sunda yang baik dan benar.

20.5 Menguasai bentuk dan jenis karya sastra.

20.6 Mampu mengapresiasi karya sastra Sunda, secara reseptif dan produktif.

Indikator Pencapaian Kompetensi (IPK)

3.6.1 Membuat Indikator Pencapaian Kompetensi sesuai KD dalam pembelajaran bahasa Sunda.

8.1.1 Mengidentifikasi prinsip-prinsip penilaian autentik dalam pembelajaran bahasa Sunda.

8.1.2 Mengidentifikasi penilaian proses pembelajaran bahasa Sunda.

8.1.3 Mengidentifikasi penilaian hasil pembelajaran bahasa Sunda.

8.2.1 Menunjukkan aspek-aspek proses penilaian dalam pembelajaran bahasa Sunda.

8.2.2 Menentukan aspek-aspek hasil penilaian dalam pembelajaran bahasa Sunda.

8.3.1 Menunjukkan prosedur penilaian autentik dalam pembelajaran bahasa Sunda.

8.4.1 Merancang instrumen pembelajaran bahasa Sunda.

8.5.1 Mengelola administrasi penilaian proses dan hasil dalam pembelajaran bahasa Sunda.

8.6.1 Menentukan hasil penilaian autentik dalam pembelajaran bahasa Sunda.

8.7.1 Mempraktikkan penilaian proses dan hasil belajar bahasa Sunda.

9.1.1 Menerapkan informasi hasil penilaian untuk menentukan ketuntasan belajar bahasa Sunda.

20.3.18 Membedakan bentuk aksara Sunda.

20.3.19 Membedakan bentuk angka dalam aksara Sunda.

20.3.20 Membedakan tanda vokalisasi dalam aksara Sunda.

20.5.14 Mengidentifikasi bentuk dan isi sajak.

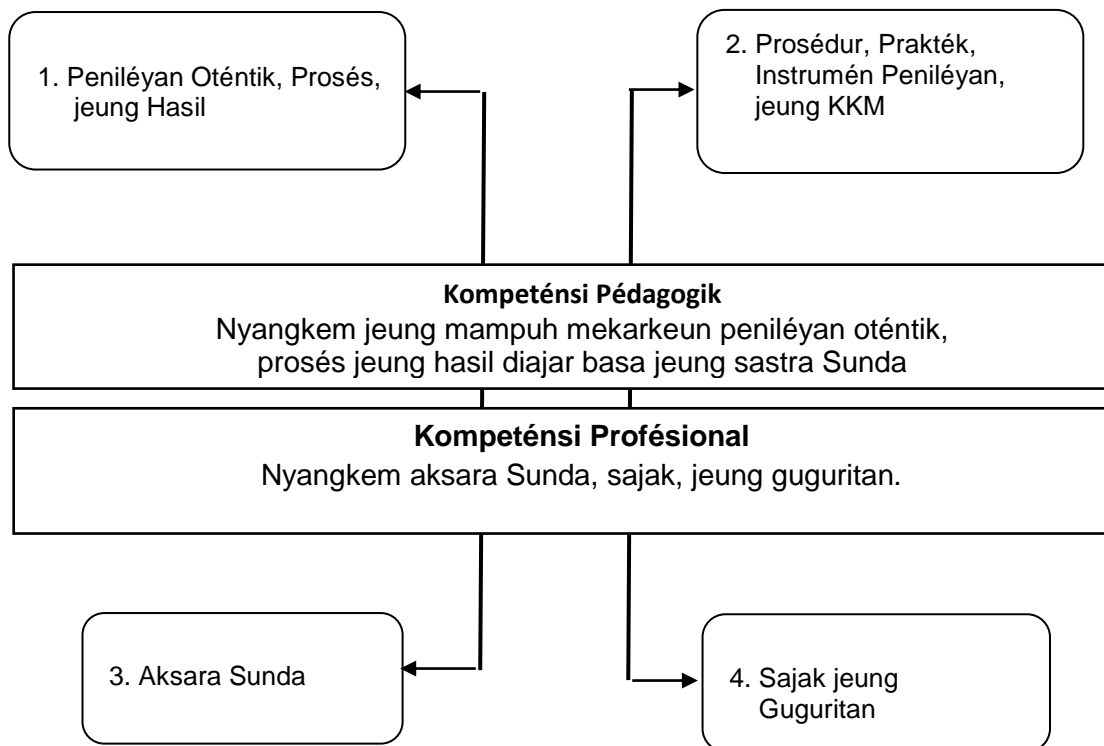
20.6.13 Mengidentifikasi bentuk dan isi guguritan.

Sacara husus unggal guru basa Sunda SMA/SMK dipiharep mampuh dua hal, nyaéta:

1. Mekarkeun peniléyan pangajaran basa jeung sastra Sunda anu ngawengku wanda, instrumén, prosédur, jeung prakték peniléyan;
2. Ngawasa aksara Sunda, sajak, jeung guguritan;
3. Maham tur biasa ngalarapkeun ajén-inajén karakter réligius, mandiri, gotong royong, integritas, jeung nasionalis dina gawé jeung kahirupan sapopoé.

C. Péta Kompeténsi

Bagan 1. 1. Péta Kompeténsi
Kegiatan Diajar Guru Pembelajar Basa Sunda Tahap H

D. Ambahan Matéri

Matéri anu dipidangkeun dina ieu Kegiatan Diajar *Grade H* nyoko kana Matéri peniléyan pangajaran basa jeung sastra Sunda, aprésiasi carpon, jeung aksara Sunda. Ari pidanganana diwangun ku 4 Kegiatan Diajar saperti ieu di handap.

Kegiatan Diajar I : Medar peniléyan oténtik, peniléyan proses jeung peniléyan hasil dina pangajaran basa sunda.

Kegiatan Diajar II : Medar cara nangtukeun KKM basa sunda, prosédur peniléyan, cara nyusun instrumén peniléyan, prakték peniléyan, jeung cara ngolah hasil peniléyan basa sunda kalawan pinuh ku rasa tanggung jawab.

Kegiatan Diajar III : Medar pangaweruh, maca, jeung nulis aksara sunda.

Kegiatan Diajar IV : Medar wangun jeung struktur sajak jeung guguritan.

E. Cara Ngagunakeun Kegiatan Diajar

Aya sawatara hal anu perlu diéstokeun dina ngulik ieu modul. Kahiji, Sadérék kudu yakin yén ieu modul téh aya mangpaatna. Kadua, Sadérék kudu narékahan sangkan meunang informasi tina modul nu dibaca. Katilu, Sadérék kudu niténan jeung migawé unggal latihan nu dipidangkeun dina unggal ahir pedaran. Titénan jeung pigawé unggal bagian kalawan daria. Sangkan teu poho, jieun catetan husus tina unggal matéri nu dipidangkeun. Ulah poho pigawé sakur latihan jeung évaluasi dina unggal bagian modul. Kajaba ti éta, dina unggal kagiatan nu dilaksanakeun dina ieu modul, kudu laksanakeun kalawan nyoko kana niley-niley penguatan karakter anu ngawengku religius, nasionalis, mandiri, gotong royong, jeung integritas

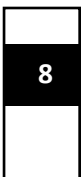
Kamampuh atawa kompetensi Sadérék kana Matéri ieu Kegiatan Diajar baris dinilék ku hasil tés jeung laporan pancén pribadi, anu ngawengku (1) prinsip jeung cara peniléyan, (2) wangun jeung struktur sajak, jeung (3) aksara Sunda.

Dina ngulik ieu matéri kagiatan diajar téh, Sadérék kudu maca jeung migawé latihan kalawan ngaruntuy. Ari sababna, matéri dina kagiatan diajar I jadi dasar pikeun matéri dina kagiatan diajar II, jsté.

Lamun manggihan kasulitan, boh nu patali jeung matéri, boh patali jeung latihan atawa soal, Sadérék bisa sawala (diskusi) jeung kanca mitra séjénna atawa nanyakeun ka instruktur.

KOMPETENSI PEDAGOGIK

**PENILEYAN PANGAJARAN
BASA JEUNG SASTRA SUNDA**

KAGIATAN DIAJAR 1

PENILÉYAN OTÉNTIK, PROSÉS, JEUNG HASIL**A. Tujuan**

Saréngséna ngulik Kagiatan Diajar I, Sadérék dipiharep meunang kamampuh ngeunaan (1) peniléyan oténtik; (2) peniléyan prosés; jeung (6) peniléyan hasil kalawan religius, mandiri, gotong royong, integritas, jeung nasionalis.

B. Indikator Kahontalna Kompetensi Hasil Diajar

Indikator kahontalna kompetensi tina ieu kagiatan diajar, nyaéta bisa nerangkeun

1. Ngaidéntifikasi peniléyan oténtik dana pangajaran basa Sunda kalawan pinuh ku tanggung jawab.
2. nganalisis peniléyan prosés pangajaran basa Sunda kalawan gawé bareng;
3. nganalisis peniléyan hasil pangajaran basa Sunda kalawan gawé bareng.

C. Pedaran Matéri

Ieu di hadap dipedara perkara peniléyan dina pangajaran basa jeung sastra Sunda. Pék baca dina jero haté tur sawalakeun jeung réréncangan Sadérék kalawan pinuh ku rasa tanggung jawab.

1. Peniléyan Oténtik**a. Wangenan Peniléyan Oténtik**

Peniléyan oténtik nyaéta *pengukuran* anu ngandung harti sacara signifikan kana hasil diajar siswa dina ngukur aspék sikep, kaparigelan, jeung pangaweruh. Istilah *asésmen* mangrupa sinonim tina *peniléyan*, *pengukuran*, *pengujian*, atawa *évaluasi*. Istilah oténtik mangrupa sinonim tina asli, nyata, valid, atawa réliabel. Dina kahirupan akademik, frasa *asésmen oténtik* jeung *peniléyan oténtik* sok disaruakeun.

Asésmen oténtik mangrupa peniléyan kana *produk* jeung *kinerja* anu aya hubunganana jeung pangalaman kahirupan nyata siswa. *Asésmen oténtik* mangrupa upaya méré tugas ka siswa anu némbongkeun prioritas jeung tantangan anu kapanggih dina kagiatan diajar, saperti waktu naliti, nulis, ngarévisi atawa medar artikel, nganalisis jeung ngoméntaran kajadian, atawa kolaborasi dina debat, jsté.

b. Peniléyan Oténtik jeung Tuntutan Kurikulum 2013

Peniléyan oténtik kuat rélevansina jeung pamarekan ilmiah dina pangajaran anu dumasar kana Kurikulum 2013. *Asésmen* oténtik mampuh méré gambaran ngaronjat henteuna hasil diajar siswa, dina waktu niténan, nanya, mikir, nyoba, jeung nepikeun. Asésmen oténtik tujuanana leuwih museur kana pancén kompléks atawa kontékstual. Tujuanana sangkan siswa bisa némbongkeun kompeténsina kalawan oténtik.

Asésmen oténtik sok disebut peniléyan kinerja, portofolio, peniléyan proyék, atawa peniléyan résponsif. Ieu métodeu populér dipaké pikeun nganiléy prosés jeung hasil diajar siswa anu boga ciri-ciri husus, ti mimiti siswa anu boga kakurangan, bakat husus, nepi ka siswa anu jenius. Asésmen oténtik sok dihartikeun peniléyan kamekaran siswa, sabab museur kana kamekaran kamampuh siswa dina diajar saperti sikep, kaparigelan, jeung kaweruhna.

Asésmen oténtik bisa dijieun ku guru boh sorangan boh tim, atawa babarengan dijieun ku guru jeung siswa. Dina asésmen oténtik, ilubiungna siswa téh penting. Asumsina, siswa bisa ngalakukeun kagiatan diajar leuwih hadé nalika manéhna nyaho, yén manéhna keur dipeunteun. Siswa dipénta pikeun ngaréfléksikeun jeung ngaévaluasi kinerja manéhna sorangan dina ngaronjatkeun pamahaman jeung kamampuh diajarna anu leuwih jero pikeun ngahontal tujuan pangajaran.

Dina asésmen oténtik guru ngalarapkan kritéria anu raket patalina jeung konstruksi pangaweruh, kajian paélmuan, jeung pangalaman siswa ti luar sakola. Asésmen oténtik nyoba ngagabungkeun kagiatan guru waktu ngajar jeung kagiatan siswa waktu diajar (motivasi, kaaktifan, jeung kaparigelan siswa). Ku sabab peniléyan mangrupa bagian tina prosés pangajaran, guru jeung siswa kudu gawé bareng tur silih pikanyaho kana kritéria gawéna

séwang-séwangan. Siswa malah kudu ditanya tur kudu paham kana papancénna anu kudu dilaksanakeun ku manéhna.

c. Peniléyan Oténtik jeung Diajar Oténtik

Peniléyan oténtik merlukeun prosés diajar anu oténtik. Diajar oténtik ngagambarkeun pancén jeung cara néangan solusina anu dilakukeun ku siswa, dipatalikeun kana réalitas di luareun sakola. Ieu asésmen museur kana pancén-pancén kompléks atawa kontéktual pikeun siswa, anu némbongkeun kompetensi atawa kaparigelan nyatana.

Asésmen oténtik ngawengku tilu téhnik, nyaéta (1) ngukur langsung kaparigelan siswa; (2) peniléyan kana pancén anu merlukeun karancagéan; jeung (3) analisis prosés pikeun ngahasilkeun réspon siswa kana sikep, kaparigelan, jeung kaweruhna.

Asésmen oténtik gedé gunana pikeun guru dina nangtukeun cara anu panghadéna supaya sakabéh siswa bisa ngahontal hasil ahir. Konstruksi sikep, kaparigelan, jeung kaweruh bisa dihontal ku cara siswa bisa ngaréngsékeun pancénna sacara aktif jeung kréatif. Eta kaaktifan siswa bakal mangaruhan pisan dina mekarkeun kapribadian dirina.

Dina pangajaran oténtik, siswa dipiharep bisa ngumpulkeun informasi ku pamarekan saintifik, paham kana fénoména anu aya hubunganana, sarta matalikeun naon-naon anu geus diulik jeung dunya nyata di luar sakola. Asésmen oténtik ngarojong siswa dina ngonstruksi, ngaorganisasikeun, nganalisis, nyintésis, napsirkan, ngajéntrékeun, jeung ngaévaluasi informasi jadi pangaweruh anyar.

Dina pangajaran oténtik, guru kudu jadi “guru oténtik.” Peran guru lain dina prosés ngajar wungkul, tapi dina peniléyan deuih. Pikeun ngalaksanakeun pangajaran oténtik, guru kudu nyumponan sawatara kritéria.

- 1) Paham cara meunteun kahéngkéran jeung kaonjoyan siswa katut desainna.
- 2) Paham cara ngaping siswa pikeun mekarkeun pangaweruhna ku cara ngapersépsi jeung nyadiakeun sumber daya anu nyumponan.
- 3) Ngaping prosés pangajaran, niténan informasi anyar, jeung nyaluyukeun pamahaman siswa.

- 4) Kréatif jeung inovatif enggoning ngajembaran pangaweruh, wawasan, jeung pangalaman siswa tina dunya nyata di luar sakola.

d. Wanda Peniléyan Oténtik

Dina ngalaksanakeun asésmen oténtik, guru kudu paham kana tujuan nu hayang dihontal jeung tumanya ka dirina sorangan, hususna ngeunaan (1) sikep, kaparigelan, jeung pangaweruh naon nu rék dipeunteun; (2) fokus peniléyan nu rék dilakukeun, misilna, naha rék museur ngajén kana sikep, kaparigelan, atawa pangaweruh; jeung (3) tingkat pangaweruh naon nu rék dipeunteunna: naha nalar, mémori, atawa prosés.

Aya sababaraha jenis asésmen oténtik: (1) peniléyan kinerja, (2) peniléyan proyék, (3) peniléyan portofolio, jeung (4) peniléyan tinulis.

1) Peniléyan Kinerja

Asésmen oténtik ngalibetkeun partisipasi aktip siswa, hususna dina prosés jeung aspék nu dipeunteun. Saméméhna guru nanya ka siswa ngeunaan unsur proyék atawa pancén nu rék dipaké ku siswa pikeun nangtukeun kritéria réngsé henteuna éta proyék. Satuluyna, guru nyieun laporan naratif atawa laporan kelas pikeun ngayakeun *feedback*. Aya sababaraha cara pikeun ngarekam hasil peniléyan *berbasis* kinerja:

a) Daftar cék (*checklist*)

Digunakan pikeun mikanyaho muncul henteuna unsur-unsur tina indikator atawa subindikator tina hiji peristiwa atawa tindakan.

b) Catetan anékdot/narasi (*anecdotal/narrative records*)

Digunakeun ku cara guru nulis laporan narasi ngeunaan naon-naon anu dilakukeun ku unggal siswa sawaktu migawé éta proyék. Tina éta laporan, guru bisa nangtukeun kualitas siswa dina nyumponan kritéria anu geus ditangtukeun.

c) Skala peniléyan (*rating scale*)

Biasana digunakan skala numerik jeung prédikatna. Misilna: 5 = hadé pisan, 4 = hadé, 3 = cukup, 2 = kurang, 1 = kurang pisan.

d) Mémori atawa ingetan (*memory approach*)

Digunakeun ku guru ku cara niténan waktu migawé hiji hal, tapi lain nyatet. Guru ngan ngagunakan informasi dina mémorina pikeun

nangtukeun hasil henteuna siswa dina ngahontal tujuan éta proyék. Ieu cara téh kurang pati dirojong, sabab loba kahéngkérana, kajaba pikeun guru anu telik tur panjang ingetanana.

Aya sawatara hal anu kudu diperhatikeun dina ngalaksanakeun peniléyan kinerja.

- a) Léngkah-léngkah gawé anu kudu dilakukeun ku siswa pikeun némbongkeun karya nyatana dina ngahontal hiji kompetensi.
- b) Merenah jeung lengkepna aspék gawé anu bakal dipeunteun.
- c) Kamampuh-kamampuh husus anu diperlukeun ku siswa pikeun ngaréngsékeun tugas-tugas pangajaran.
- d) Fokus utama tina gawé anu rék dipeunteun, hususna indikator anu rék dititénan.
- e) Runtuyan kamampuh atawa kaparigelan siswa anu rék dititénan.

Guru kudu gemet niténan kontéks gawé siswa pikeun nangtukeun *Kahontalna* kamampuh siswa kana hiji proyék. Upamana, pikeun ngajén kamahéran siswa pikeun meunteun kaparigelan basa peserta didik, tina aspék kaparigelan nyarita ngagunakeun basa Sunda guru bisa niténan sababaraha kontéks, saperti kamampuh siswa dina keur pidato, sawala, nyarita, ngadongéng, atawa ngawawancara. Tina sababaraha kontéks ieu bakal kapanggih kamahéran nyarita anu gembleng. Supaya imeut dina niténanan éta kamampuh, guru bisa ngagunakeun instrumén, saperti instrumén peniléyan sikap, observasi paripolah, pananya langsung atawa pribadi.

Peniléyan diri (*self assessment*) kaasup bagian tina peniléyan kinerja. Peniléyan diri mangrupa hiji téhnik peniléyan anu dilakukeun ku cara siswa meunteun dirina sorangan ngeunaan status, prosés, jeung tingkat kahontalna kompetensi anu diulikna dina hiji mata pelajaran. Téhnik peniléyan diri bisa digunakeun pikeun ngukur kompetensi kognitif, aféktif jeung psikomotor.

Téhnik peniléyan diri boga sababaraha mangpaat positif, nyaéta (1) Numuwuhkeun rasa percaya diri siswa; (2) Siswa jadi sadar kana kakuatan dan kahéngkérana dirina; (3) Ngarojong, ngabiasakeun, jeung ngalatih siswa jujur; sarta (4) Numuwuhkeun sumanget pikeun maju sacara personal.

2) Peniléyan Proyék

Peniléyan proyék (*project assessment*) mangrupa kagiatan peniléyan kana tugas anu kudu diréngsékeun ku siswa dina hiji periodeu. Siswa ngaréngsékeun éta tugas ku cara léngkah-léngkah: ngararancang, ngumpulkeun, milah-milah, ngolah, nganalisis, jeung nyodorkeun data. Peniléyan proyék raket pisan patalina jeung aspék pamahaman, prakték ngalarapkeun, jeung ngayakeun panalungtikan.

Waktu migawé hiji proyék, siswa boga lolongkrang pikeun ngalarapkeun sikep, kaparigelan, jeung pangaweruhna. Ku kituna, dina unggal peniléyan proyék, aya tilu hal anu kudu diperhatikeun ku guru.

- a) Kaparigelan siswa dina milih topik, néangan, ngumpulkeun, ngolah, jeung nganalisis data, ngama'naan informasi jeung nulis laporanana.
- b) Kasaluyuan atawa rélevansi Matéri pangajaran jeung kamekaran sikep, kaparigelan, jeung pangaweruh anu dibutuhkeun ku siswa.
- c) Orijinalitas hiji proyék pangajaran anu dipigawé atawa dihasilkeun ku siswa.

Peniléyan proyék museur kana rarancang, prosés gawé, jeung produk proyék. Ku sabab kitu, saméméhna guru kudu nyusun heula rarancang jeung instrumén peniléyan, nyiapkeun rarancang pikeun ngumpulkeun jeung nganalisis data, jeung pikeun nyusun laporan. Peniléyan proyék bisa ngagunakeun instrumén daptar cék, skala peniléyan, atawa narasi. Laporan peniléyan bisa diébréhkeun dina wangun poster atawa tinulis.

Peniléyan produk bisa ngajén kamampuh siswa dina ngahasilkeun produk. Ari peniléyan sacara holistik museur kana aprésiasi atawa kesan anu gembleng kana produk anu dihasilkeun.

3) Peniléyan Portofolio

Peniléyan portofolio mangrupa peniléyan kana kumpulan artéfak anu ngagambarkeun kamajuan hasil gawé nyata siswa. Peniléyan portofolio bisa tina hasil gawé siswa sacara individual atawa diproduksi sacara kelompok. Hal ieu merlukeun prosés meunteun anu kudu dumasar kana sababaraha diménsi.

Peniléyan portofolio sipatna sambung-sinambung dumasar kana kumpulan karya siswa sacara individu atawa kelompok dina hiji periodeu pangajaran. Éta informasi téh bisa mangrupa karya siswa, hasil tés (lain peunteun), atawa informasi séjén anu rélévan jeung kompetésina. Bisa dilakukeun ku guru bisa ku siswana sorangan.

Ku ayana peniléyan portofolio guru bakal mikanyaho kamekaran atawa kamajuan diajar siswa. Tina hasil portofolio, guru/siswa bisa ngoméan kakurangan luyu jeung udagan nu hayang dihontalna.

Léngkah-léngkah ngalaksanakeun peniléyan portofolio.

- a) Guru ngajéntrékeun sacara ringkes ésénsi peniléyan portofolio.
- b) Guru bisa babarengan jeung siswa nangtukeun jenis portofolio anu rék dijieun.
- c) Siswa sacara mandiri atawa diaping ku guru nyusun portofolio pangajaran.
- d) Guru ngagundukkeun jeung nunda portofolio bari nyatetan tanggalna.
- e) Guru ngajén portofolio siswa dumasar kana hiji kritéria.
- f) Guru babarengan jeung siswa medar dokumén portofolio anu geus dihasilkeun.
- g) Guru méré umpan balik ka siswa kana hasil peniléyan portofolio.

4) Peniléyan Tinulis

Peniléyan tinulis dina pangajaran tetep diperlukeun. Tés tinulis mah bisa dina wangun pilihan, nyadiakeun jawaban, atawa éséy. Tés éséy meredih kamampuah ingetan, pamahaman, ngalarapkeun, nganalisis, ngagabungkeun, jeung ngaévaluasi matéri. Sipatna kompréhénsif nepi ka bisa ngagambarkeun sikap, kaparigelan, jeung kaweruh siswa. Tés éséy méré kabébasanka siswa pikeun ngajawab soal dumasar puseur implenganana. Tina puseur implengan anu béda, tinangtu bakal ngahasilkeun jawaban anu béda-béda. Aya dua rupa jawaban tés éséy, nyaéta jawaban bébas (*extended-response*) jeung jawaban kawatesanan (*restricted-response*). Ieu jawaban téh gumantung kana bobot soal anu dibikeun ku guru.

Contoh Lembar Penilayan

Tabel 1. 1. LEMBAR PENILAYAN SISWA

Ngaran Siswa :
 No. Induk :
 Ngaran Kajiatan :
 Pedoman Penilayan :

No.	Aspek Penilayan	Skor Maks	Skor Perolehan	Keterangan
I	Persiapan 1.1 Maca Modul 1.2 Persiapan Alat jeung Matéri			
	Subtotal	5		
II	Pelaksanaan Pangajaran 2.1 Kamampuh Siswa 2.2 Ngalaksanakeun Kajiatan 1 & 2			
	Subtotal	20		
III	Kinerja Siswa 3.1 Cara masang alat 3.2. Cara ngalakukeun percobaan 3.3 Cara nitenan 3.4 Cara ngeuisian tabel percobaan 3.5 Cara nepikeun gagasan			
	Subtotal	25		
IV	Produk Kerja 4.1 Ngaréngsékeun Tugas 4.2 Ngarapihkeun Alat Percobaan 4.3 Meresihkan Méja Praktikum			
	Subtotal	35		
V	Sikap / Étos Kerja 5.1 Tanggung Jawab 5.2 Katalitian 5.3 Inisiatif 5.4 Kamandirian 5.5 Kerjasama			
	Subtotal	10		
VI	Laporan 6.1 Sistematika laporan 6.2 Penyajian Data 6.3 Analisis Data 6.4 Penarikan Simpulan 6.5 Penyajian Pustaka			
	Subtotal	10		
	Total	100		

Tabel 1. 2. KRITÉRIA PENILÉYAN

No.	Aspék Peniléyan	Kritéria Peniléyan	Skor
I	Persiapan		
	1.1 Maca handout/modul	• Maca Handout/Modul	1
	1.2 Persiapan alat jeung Matéri	• Henteu maca handout/modul • Alat jeung Matéri: luyu henteuna jeung kabutuhan	0 5
		• Alat jeung Matéri disiapkeun henteu saluyu jeung kabutuhan	1
	Subtotal		7
II.	Ngalaksanakeun Prosés Pangajaran		
	2.1. Kamampuh siswa	• Siswa anu kamampuhna hadé • Siswa anu kamampuhna kurang	10 1-5
	2.2 Ngalaksanakan kagiatan 1& 2	• Ngalaksanakeunana hadé • Henteu hadé dina ngalaksanakeunana	10 1-5
	Subtotal		4-10
III.	Kinerja Siswa		
	3.1 Cara masang alat	• Masang alatna bener. • Masang alatna kurang bener	5 1-4
	3.2 Cara ngalakukeun percobaan	• Ngaksanakeunana hadé • Ngalaksanakeunana kurang hadé	5 1-4
	3.3 Cara niténan	• Niténan kalawan hadé • Niténan kurang hadé	5 1-4
	3.4 Cara ngeusian tabél data	• Ngeusian tabél hadé • Ngeusian kurang hadé	5 1-4
	3.5 Cara nepikeun gagasan	• Nepikeun gagasan hadé • Nepikeun gagasan kurang hadé	5 1-4
	Subtotal		
	IV	Produk Kerja	
4.1 Ngaréngsékeun tugas		• Kualitas tugas hadé • Kualitas kurang hadé	10 1-9
4.2 Ngarapinakan alat-alat laboratorieum		• Kualiatas rapih • Kualitas kurang rapih	10 1-9
4.3 Meresihkan méja praktikum		• Kualiatas beresih • Kualitas kurang beresih	10 1-9
Subtotal			
V	Sikap/Etos kerja		
	5.1 Tanggung jawab	• Nunda deui alat kana tempatna • Alat henteu ditunda deui kana tempatna	2 1
	4.2 Katalitian	• Henteu ngalakukeun kasalahan • Loba ngalakukeun kasalahan	3 1
	5.3 Inisiatif	• Miboga inisiatif • Kurang boga inisiatif	3 1
	5.4 Kamandirian	• Migawé tanpa loba parentah • Migawé ku loba parentah	2 1
	Subtotal		
VI	Laporan		

No.	Aspék Peniléyan	Kritéria Peniléyan	Skor
	6.1 Sistematika laporan	• Laporan luyu jeung sistematika	2
		• Laporan henteu luyu jeung sistematika	1
	6.2 Pidangan pustaka	• Aya pustaka	2
		• Euweuh pustaka	1
	6.3 Pidangan data	• Data sistematis	2
		• Data henteu sistematis	1
	6.4 Analisis data	• Analisisna bener	2
		• Analisisna kurang bener	1
		• Bener jeung merenah	2
	6.5 Nyieun kacindekan	• Kurang bener jeung kurang merenah	1
		Total	

2. Peniléyan Prosés

a. Wangenan Peniléyan Prosés

Peniléyan nyaéta kagiatan meunteun atawa ngajén hiji obyék dumasar kritéria nu geus tangtu. Pikeun nangtukeun niléy atawa harga hiji obyék diperlukeun ayana ukuran atawa kritéria (Sudjana, 2009:3). Dina peniléyan atikan ngawengku tilu sasaran utama nyaéta program pendidikan, prosés diajar ngajar jeung hasil-hasil diajar.

Peniléyan prosés mangrupa prosés meunteun nu museurkeun sasaran kana tingkat éféktivitas diajar ngajar dina raraga ngahontal tujuan pangajaran. Peniléyan prosés diajar ngajar patali jeung meunteun kagiatan guru, kagiatan siswa, pola interaksi antara guru jeung siswa sarta luamangsungna prosés diajar ngajar. Peniléyan prosés diajar patali jeung paradigma yén kagiatan diajar museur ka siswa, siswa nu dominan dina kagiatan diajar sacara mandiri sarta guru ngan saukur ngaping. Dina ieu hal guru kudu salawasna ngariksa bangbaluh nu kapanggih ku siswa dina unggal lawungan. Sedengkeun pikeun ngukur hasil diajar diayakeun kagiatan ulangan harian, tengah seméster, jeung ahir seméster.

Lajuning laku tina peniléyan prosés pangajaran upamana meunangkeun hasil nu kurang hadé, mangka kudu diayakeun Penelitian Tindakan Kelas (PTK). Hartina guru kudu ngadiagnosa bangbaluh nu disanghareupan ku siswa dina kagiatan diajar, nu antukna bakal manggihan hiji cara pikeun ngungkulan éta masalah. Béda deui jeung kagiatan ujian, lamun guru

manggihan siswa nu teu nyumponan kritéria dina KKM (Kritéria Ketuntasan Minimal), solusina nyaéta ngayakeun kagiatan rémédiat pangajaran.

b. Tujuan Peniléyan Prosés

Dina enas-enasna, tujuan peniléyan prosés nyaéta pikeun maluruh kagiatan diajar-ngajar, utamana éfésiénsi, kaéféktipan, sarta produktivitas pikeun ngahontal tujuan pangajaran. Diménsi peniléyan prosés diajar ngajar patali jeung komponén prosés pangajaran misilna tujuan pangajaran, métodeu, Matéri pangajaran, kagiatan diajar ngajar sarta peniléyan.

Peniléyan miboga sababaraha fungsi dina prosés pangajaran, nyaéta:

- 1) Minangka alat pikeun maluruh naha siswa geus nyangkem élmu pangaweruh, niléy-niléy, norma-norma sarta kaparigelan nu geus dibikeun ku guru;
- 2) Pikeun maluruh kahéngkérannu siswa dina kagiatan diajar;
- 3) Maluruh tingkat “ketercapaian” siswa dina kagiatan diajar;
- 4) Minangka eunteung pikeun guru, nu sumberna ti siswa;
- 5) Minangka alat pikeun maluruh kamekaran diajar siswa; jeung
- 6) Minangka matéri utama laporan hasil diajar siswa ka kolotna.

c. Komponén Peniléyan Prosés

Diménsi peniléyan prosés diajar-ngajar patali jeung komponén-komponén nu ngawangun prosés diajar ngajar, komponén pangajaran minangka diménsi peniléyan prosés diajar-ngajar, ngawengku sababaraha komponén nyaéta tujuan intruksional, Matéri pangajaran, siswa, guru, alat, sumber diajar jeung peniléyan.

- 1) Komponén tujuan instruksional ngawengku aspék-aspék tujuan, kapabilitas nu nyangkaruk di jerona, rumusan tujuan, saluyu henteuna kamampuh siswa, jumlah jeung waktu nu aya pikeun ngahontal éta tujuan, saluyu henteuna jeung kurikulum nu lumaku, sarta “keterlaksanaan” dina pangajaran.
- 2) Komponén Matéri pangajaran ngawengku matéri, saluyu henteuna jeung tujuan, tingkat bangbaluh Matéri, gampang henteuna maluruh éta Matéri, daya guna pikeun siswa, “keterlaksanaan” saluyu jeung waktu nu disadiakeun, sumber-sumber pikeun maluruhna, cara maluruhna, “kesinambungan” Matéri, rélevansi Matéri jeung kabutuh siswa, sarta *prasyarat* maluruh éta Matéri pangajaran.

- 3) Komponén siswa ngawengku kamampuan *prasyarat*, minat jeung panitén, motivasi, sikep, cara diajar, hubungan sosialisasi jeung batur sakelas, bangbaluh diajar nu disanghareupan, karakteristik jeung kapribadian, kabutuhan kana diajar, idéntitas siswa jeung kulawargana nu raket patalina jeung atikan di sakola.
- 4) Komponén guru ngawengku mata pelajaran nu kacangkem, kaparigelan ngajar, sikep kaguruan, pangalaman ngajar, cara ngajar, cara meunteun, karep pikeun mekarkeun profesina, kaparigelan nyarita, kapribadian, kamampuh jeung kahayang méré apingan ka siswa, hubungan jeung siswa katut babaturan guruna, cara maké raksukan, sarta kaparigelan séjén nu dibutuhkeun.
- 5) Komponén alat jeung sumber diajar ngawengku jenis alat jeung jumlahna, daya guna, hésé henteu ngayakeunana, lengkep henteuna, mangpaatna pikeun siswa jeung guru, cara makéna. Alat jeung sumber diajar téh kaasup alat peraga, buku sumber, laboratoriem, sarta kalengkepan diajar nu lianna.
- 6) Komponén peniléyan ngawengku jenis alat peniléyan nu digunakeun, eusi jeung rumusan pananya, mariksa jeung interpréstasina, sistem peniléyan nu digunakeunana, prak-prakan nganiléy, lajuning laku hasil peniléyan, administrasi peniléyan, tingkat “kesukaran” soal, validitas jeung réliabelitas soal peniléyan, daya pembéda, frékuansi peniléyan jeung perencanaan peniléyan.

d. **Kritéria Peniléyan Prosés**

Nurutkeun Sudjana (2009:59-62), peniléyan prosés diajar ngajar aya kritériaana.

1) Konsisténsi kagiatan diajar ngajar maké kurikulum

Kurikulum nyaéta program diajar ngajar anu geus ditangtukeun minangka patokan dina ngalaksanakeun kagiatan diajar ngajar. Hasil henteuna prosés diajar ngajar ditilik nepi ka mana éta patokan dilaksanakeun sacara nyata dina wangun jeung aspék (1) Tujuan pangajaran, (2) Matéri pangajaran nu dibikeun, (3) warna kagiatan nu dilaksanakeun, (4) Cara ngalaksanakeun warna kegiatan, (5) alat nu dipaké pikeun masing-masing kagiatan, jeung (6) Peniléyan nu dipaké dina unggal tujuan.

2) Prak-prakanana ku Guru

Kumaha waé program nu geus dilakukeun ku guru, naha nyanghareupan bangbaluh atawa henteu. Kumaha prak-prakan guru dina (1) Ngondisikeun kagiatan diajar siswa; (2) Nataharkeun alat jeung sumber diajar; (3)

ngamangpaatkeun alokasi waktu; (4) Méré apingan ka siswa; (5) Ngalaksanakeun kagiatan ngajar; jeung (6) Ngadumaniskeun hasil diajar nu geus dilakonan tur nangtukeun lajuning lacuna.

3) Prak-prakan ku Siswa

Ditilik nepi ka mana siswa ngalaksanakeun kagiatan diajar luyu program guru, naha siswa (1) Nyangkem jeung nuturkeun pituduh nu diberé ku guru; (2) enya-nya diajar; (3) ngaréngsékeun pancén luyu jeung alokasi waktu; (4) ngamangpaatkeun sumber diajar; jeung (5) nyangkem tujuan pangajaran.

4) Motivasi diajar siswa

Hasil henteuna prosés diajar-ngajar bisa katémbong tina motivasi siswa nalika ngalaksanakeun kagiatan diajar saperti (1) Kahayang jeung panitén siswa kana pangajaran; (2) Sumanget siswa; (3) Tanggung jawab siswa; (4) Réaksi nu katémbong di diri siswa sabada diberé stimulus ku guru; jeung (5) Ngarasa bungah tur sugema migawé pancén.

5) Aktif henteuna siswa dina kagiatan diajar

Peniléyan prosés diajar ngajar nyoko kana aktif henteuna siswa waktu pangajaran lumangsung. Aktip henteuna siswa bisa katémbong sababaraha hal, nyaéta (1) aktif dina migawé pancén; (2) aktif dina ngungkulan masalah; (3) nanya ka babaturan; (4) néangan informasi; (5) ngayakeun diskusi kelompok; (6) Meunteun kamampuh dirina sorangan; (7) Ngalatih diri; jeung (8) ngalarapkeun naon-naon nu geus diulikna.

6) Interaksi guru jeung siswa

Interaksi guru jeung siswa mangrupa kagiatan silih pangaruhan saperti (1) tanya jawab antara guru jeung siswa atawa siswa jeung siswa; (2) apingan guru ka siswa; (3) aya guru jeung siswa nu jadi sumber diajar; (4) guru jadi fasilitator diajar siswa; (5) guru ngungkulan masalah siswa; jeung (6) aya hasil diajar siswa nu nyugemakeun.

7) Kamampuh sarta kaparigelan guru waktu ngajar

Kaparigelan guru ngajar mangrupa puseur kaahlian guru nu profésional, utamana dina hal Matéri pangajaran, komunikasi jeung siswa, métode ngajar, jrrd. Aya sababaraha indikator dina ngajén kamampuh guru, nyaéta (1) Nyangkem jeung ngawasa Matéri pangajaran nu diajarkeun ka siswa; (2) Parigel komunikasi jeung siswa; (3) Ngawasa kelas hartina bisa

ngendalikeun kagiatan kelas; (4) Parigel ngagunakeun rupaning alat jeung sumber diajar; sarta (5) Parigel waktu méré pertanyaan ka siswa.

8) Kualitas hasil diajar nu dicangkem ku siswa

Salah sahiji ngajén hasil henteunna prosés diajar ngajar ditilik tina hasil diajar nu kahontal ku siswa baris katémbong dina aspék (1) robahna paripolah siswa (kaweruh, sikep, kaparigelan); (2) Kualitas jeung kuantitas tujuan nu kacangkem ku siswa; (3) Jumlah siswa nu ngahontal tujuan instruksional; jeung (4) Hasil diajar nu gancang diinget sarta bisa diaplikasikeun minangka dasar dina nataharkeun matéri diajar nu bakal disanghareupan.

3. Peniléyan Hasil

1. Harti jeung Tujuan Peniléyan Hasil Belajar

Peniléyan hasil diajar mangrupa salah sahiji kagiatan anu penting dina dunya atikan. Sabab, nya ku peniléyan hasil diajar pisan bakal kapanggih kamajuan, kakurangan, kaonjoyan diajar siswa jeung posisi siswa dina kelompokna. Lian ti éta, peniléyan hasil diajar bakal jadi *feed back* pikeun guru dina ngaévaluasi hasil henteuna prosés diajar ngajar (Kuswari, 2010:14). Sarua jeung pamadegan Kuswari, Nurgiyantoro (1995:19) ngébréhkeun yén peniléyan hakékatna mangrupa alat ukur pikeun mikanyaho kahontal henteuna tujuan-tujuan pangajaran anu geus ditangtukeun ku siswa sanggeus manéhna diajar.

Tujuan peniléyan bakal jadi pedoman anu jelas jeung pasti. Aya opat tujuan peniléyan prosés, nyaéta:

- (1) *keeping track*, pikeun ngalacak prosés diajar siswa diluyukeun jeung rarancang anu geus ditangtukeun.
- (2) *cheching-up*, pikeun ngecék kahontal henteuna kamampuh siswa jeung kakurangan siswa salila prosés pangajaran.
- (3) *finding out*, pikeun manggihan kakurangan, kasalahan, kahéngkérana siswa dina prosés pangajaran nepi ka guru gancang néangan solusina.
- (4) *summing-up*, pikeun nyindekkeun tingkat hontalan siswa kana kompeténsi anu geus ditangtukeun.

Ari tujuan peniléyan hasil diajar téh pikeun mikanyaho sababaraha hal, nyaéta:

- a. tingkat pemahaman siswa kana matéri anu geus diajarkeun;
- b. kamahéran, motivasi, bakat, minat, jeung sikep siswa kana program pangajaran;
- c. tingkat kamajuan jeung kasaluyuan antara hasil diajar siswa jeung standar kahontalna kompeténsi;
- d. kaonjoyan jeung kahéngkérana siswa dina prosés diajar;
- é. cara milih siswa anu luyu jeung salah sahiji jenis atikan nu tangtu;
- f. cara nangtukeun kanaékan kelas; jeung
- g. cara nempatkeun siswa luyu jeung posisina.

Sacara idiéal, peniléyan kudu maké dua hal: (1) prosédur anu standar jeung (2) instrumén anu standar. Prosédur standar nyaéta peniléyan anu dilakukeun kudu maké léngkah-léngkah nu tangtu jeung boga sikep anu adil sarta tinimbangan ka siswa diluyukeun jeung situasi, waktu, tempat, jeung rupa-rupana kamampuhna. Ari instrumén standar nyaéta instrumén anu disusun maké instrumén anu baku jeung bisa dipertanggungjawabkeun, boh tingkat validitas boh réliabilitasna.

2. Wanda jeung Wangun Tés Hasil Diajar

Tés bisa didefinisikeun minangka prosédur sistematis pikeun ngukur paripolah individu. Eta definisi téh ngandung dua hal utama, nyaéta:

Kahiji, prosédur sistematis nuduhkeun yén tés kudu disusun, dilaksanakeun, jeung diolah dumasar kana aturan-aturan nu geus ditangtukeun. Prosédur sistematis téhnyoko kana tilu léngkah, nyaéta (a) sistematis dina eusi, hartina butir-butir soal (item) tés kudu disusun tur dipilih dumasar kana wilayah sarta paripolah anu rék jeung anu kudu diukur nepi ka tingkat validitas éta tés bener-bener bisa dipertanggungjawabkeun, (b) sistematis dina ngalaksanakeun tés (administrasi), hartina éta tés kudu dilaksanakeun luyu jeung prosédur jeung kondisi anu geus ditangtukeun; jeung (c) sistematis dina ngolahna, hartina data anu dihasilkeun tina tés diolah jeung ditapsirkeun dumasar kana aturan-aturan sarta norma anu geus ditangtukeun.

Kadua, ngukur paripolah individu nuduhkeun yén tés kudu ngukur hiji sampel tina hiji tingkah laku individu anu ditést. Tés henteu bisa ngukur sakumna (populasi) tingkah laku, tapi kauger ku eusi (butir soal) éta tés.

Eusi tés bisa mangrupa soal anu kudu dijawab ku siswa anu dité (*téstee*). Ieu téh disebut tés hasil diajar (*achievement tést*). Hasil diajar diwangun ku butir soal anu tingkat héséna béda-béda (gampang, sedeng, jeung hésé). Éta tés kudu dipigawé ku siswa dina waktu anu geus ditangtukeun. Ku kituna, tés hasil diajar mangrupa *power test*, nyaéta ngukur kamampuh siswa dina ngajawab pananya.

Aya tilu rupa tés hasil diajar, nyaéta (a) tés lisan, (b) tés tulisan, dan (c) tés tindakan. Djiwandono (1996:16-36) ngébréhkeun wanda tés dumasar kana sapuluh kritéria:

- 1) tujuan diayakeun: (a) Tés seleksi, (b) Tés penempatan, (c) Tés hasil belajar, (d) Tés uji coba
- 2) tahapan diayakeun: (a) Tés masuk, (b) Tés formatif, (c) Tés sumatif, (d) Pratés, (é) Postés
- 3) cara migawéna: (a) Tés tertulis jeung (b) Tés lisan
- 4) cara nyusunna: (a) Tés jieunan guru jeung (b) Tés standar
- 5) jumlah peserta: (a) Tés individual jeung (b) Tés kelompok
- 6) wangun jawaban: (a) Tés éséy, (b) Tés jawaban pondok, jeung (c) Tés pilihan
- 7) cara meunteun: (a) Tés subyéktif jeung (b) Tés obyéktif
- 8) acuan peunteun: (a) Tés basa acuan norma, (b) Tés basa acuan patokan, jeung (c) Tés basa acuan gabungan
- 9) aspék basa: (a) Tés bakat basa, (b) Tés kamampuh maké basa, jeung (c) Tés komponén basa
- 10) sawangan kana basa: (a) Tés basa diskret, (b) Tés integratif, (c) Tés pragmatik, (d) Tés komunikatif

(a) Soal Wangun Éséy

Wangun soal éséy atawa tés uraian, sabab *téstee* dipiharep ngajawab soal éséy *uraian* ku ngagunakeun basa *téstee* sorangan. Tés uraian mangrupa salah sahiji warna tés tulisan anu umumna mangrupa pananya anu ngandung permasalahan jeung merlukeun pedaran dina ngajawabna. Ciri tés uraian méré kabébasan ka siswa pikeun ngaorganisasikeun jawabanana sorangan. Siswa bébas nyusun jawaban soal uraian dumasar kana puseur implenganana

séwang-séwangan. Dumasar kana tingkat kabébasan jawaban dina tés wangun éséy, butir-butir soal bisa dibédakan kana soal anu meredih jawaban bébas jeung soal anu meredih jawabar kauger.

Tés uraian mangrupa tés anu pangkolotna. Nepi ka kiwari ieu warna tés téh masih digunakeun di mana-mana. Kaonjongan tés éséy, di antarana waé:

- (1) Para *tésée* dibere lolongkrang pikeun ngajawab soal sacara bebas.
- (2) Mangrupa tés anu cocog pikeun ngukur kamampuh ngajéntrékeun, ngabandingan, ngaragum, ngabédakan, ngagambarkan, jeung ngaévaluasi.
- (3) Mangrupa tés anu pangalusna keur ngukur kaparigelan nembrakkeun ide ku tulisan.
- (4) Méré kasempatan ka siswa pikeun ngaronjatkeun kamampuh nulis, ngaorganisasi-keun ideu, sarta mikir kritis jeung kréatif.
- (5) Bisa ngarojong siswa pikeun ngulik matéri sacara leuwih jembar supaya bisa ngageneralisasikeun.
- (6) Mun dibandingkeun jeung tés séjén, tés uraian rélatif leuwih gampang nyieunna.
- (7) Sacara praktis para siswa moal mungkin ngira-ngira jawaban anu bener.
- (8) Leuwih cocog pikeun ngukur kamampuh kognitif tingkat luhur.

Aya sawatara hal anu kudu diperhatikeun dina nyusun soal uraian, di antarana waé:

- (1) Rumusan soal uraian kudu jelas, dépinitif, jeung dina kalimah pasip.
- (2) Unggal pananya kudu dibarengan ku pituduh anu jelas ngeunaan jawaban.
- (3) Pananya uraian kudu ngaragum sakumna matéri anu penting tur komprehénsif.
- (4) Babandingan soal hésé, sedeng, jeung babari kudu saimbang: 3:5:2. Tegesna, hésé = 30%, sedeng = 50%, jeung babari = 20%. Sanggeus soal disusun, guru kudu gancang nyieun konci jawabanana.

(b) Tés Wangun Obyéktif

Tés wangun obyéktif ngawengku (1) wangun bener salah (*true false*); (2) wangun ngajodokeun (*matching*); (3) wangun eusian singget/ngalengkepan (*completion*); jeung (4) wangun pilihan ganda (*multiple choice*).

Kaonjoyan tés obyéktif, nyaéta (1) cocog pikeun ngébréhkeun tataran kaweruh, pamahaman, aplikasi, jeung analisis; (2) ngarojong siswa inget, napsirkeun, jeung nganalisis pamadegan; jeung (3) jawabanana bisa ngagambarkan ranah kognitif.

Ari **kahéngkéran** tés obyéktif, nyaéta (a) siswa teu diperedih pikeun ngaorganisasikeun jawaban, sabab jawabanana geus disadiakeun; (b) siswa mungkin baé ngira-ngira jawabanana; (c) henteu bisa ngagambarkeun prosés mikir jeung nalar; jeung (d) ngan ngukur ranah kognitif anu handap, teu ngali kamampuh anu leuwih kompléks.

3. Peniléyan Hasil Diajar dina Pangajaran Basa Sunda

Kompeténsi anu dipeunteun dina basa, lain ngukur kamampuh konsép basa jeung sastra, tapi kamampuh kaparigelan maké basa. Aya opat rupa tés kaparigelan basa, nyaéta (1) tés ngaregepkeun, (2) tés nyarita, (3) tés maca, jeung (4) tés nulis.

a. Tés Kamampuh Ngaregepkeun

Tés ngaregepkeun anu mangrupa tés kamampuh pikeun nyangkem basa digunakeun sacara lisan (komprehénsif lisan). Tés ngaregepkeun bisa langsung bisa maké média rékaman. Aya opat tingkatan dina peniléyan kamampuh ngaregepkeun, nyaéta (1) ingetan; (2) pamahaman; (3) aplikasi; jeung (4) analisis (Nurgiyantoro, 1995:237-242)

b. Tés Kamampuh Nyarita

Tés nyarita nyaéta tés pikeun ngukur kamampuh nepikeun pesen ku basa lisan. Aya sawatara pancén kamampuh nyarita, nyaéta (1) nyarita dumasar kana gambar; (2) ngawawancara; (3) ngadongéng; (4) biantara; jeung (5) sawala (Nurgiyantoro, 1995).

Djiwandono (1996) ngébréhkeun yén wangun tés kamampuh nyarita ngawengku (1) nyarita singget, (2) nyaritakeun deui, jeung (3) nyarita bébas. Tingkatan tés kamampuh nyarita, nyaéta, (1) ingetan; (2) pamahaman; jeung (3) aplikasi (Nurgiyantoro:1995).

c. Tés Kamampuh Maca

Tujuan tés kamampuh maca nyaéta pikeun ngukur kamampuh dina nyangkem eusi bacaan. Wujud tina kamampuh nyangkem eusi bacaan jeung bisa dijadikeun dasar dina nyusun butir tés maca. Soal tés maca bisa mangrupa tés subyékatif atawa tés obyékatif. Tés subyékatif miharep waleran anu panjang lébar, ari tés obyékatif mah jawabanana kauger luyu jeung wangun soalna, jawaban pondok, ngalengkepan, atawa pilihan.

Djiwandono (1996) nyontokeun wangun tés obyékatif pikeun ngukur kamampuh maca: (1) ngalengkepan wacana; (2) ngajawab pananya, jeung (3) ngaringkes eusi bacaan.

d. Tés Kamampuh Nulis

Tés kamampuh nulis mangrupa tés kamampuh nepikeun pesan maké tulisan. Wangun tugas kamampuh nulis, nyaéta (1) nyusun alinea; (2) nulis dumasar visual; (3) nulis dumasar sora; (4) nulis dumasar buku; (5) nulis laporan; (6) nulis surat; jeung (7) nulis dumasar kana téma. Djiwandono (1996) nyontokeun tés nulis: (1) nyaritakeun gambar, (2) nulis ringkesan, jeung (3) nulis bébas. Tingkat kamampuh nulis ngawengku (1) tingkat ingetan, (2) tingkat pamahaman, (3) tingkat aplikasi, jeung (4) tingkat analisis.

LEMBAR KERJA KOMPETÉNSI PÉDAGOGIK PRINSIP PENILAIAN OTÉNTIK

Pituduh:

1. Pék titénan matéri penilaian oténtik dina Modul Kelompok Kompetensi H!
2. Diskusikeun dina kelompok pikeun ngajawab pertanyaan ngeunaan penilaian oténtik!
3. Tuliskeun jawaban hasil diskusi dina kolom ieu di handap!

No.	Aspék	Pedaran
1.	Watesan penilaian oténtik	
2.	Wanda penilaian oténtik	
3.	Penilaian pinerja	
4.	Penilaian proyék	
5.	Penilaian portofolio	

D. Kagiatan Diajar

Kagiatan diajar anu kudu dipilampah ku Sadérék nyoko kana runtuyan kagiatan saperti ieu di handap.

1. Titénan heula tujuan jeung indikator kahontalna hasil diajar.
2. Baca pedaran Matéri ajar nu dipidangkeun.
3. Pigawé latihan atawa pancén nu dipidangkeun dina ieu kagiatan diajar.
4. Baca deui saliwat pedaran Matéri ajar, tuluy bandingkeun jeung tingkesan Matéri ajar.
5. Lamun manggih bangbaluh, Sadérék bisa diskusi jeung kanca mitra séjénna.

E. Latihan/ Kasus /Pancén

Jawab sakur pananya/parentah ieu di handap!

1. Terangkeun nu dimaksud peniléyn oténtik, prosés, jeung hasil diajar!
2. Terangkeun mangpaat peniléyan oténtik!
3. Jéntrékeun rupa-rupa peniléyan oténtik!
4. Jéntrékeun léngkah-léngkah ngalaksanakeun peniléyan portofolio!
5. Naon sababna tés éséy bisa méré lolongkrang ka guru pikeun ngukur hasil diajar siswa kana tingkatan anu leuwih luhur atawa leuwih kompléks?
6. Tataan naon waé tujuan peniléyan prosés!
7. Tétélakeun komponén-komponén peniléyan prosés!
8. Sebutkeun kritéria-kritéria peniléyan prosés!
9. Jéntrékeun wanda jeung wangun tés hasil diajar!
10. Kumaha peniléyan kompetensi kamahéran ngagunakeun basa?

F. Tingkesan

Sacara husus, dina kontéks pangajaran di kelas, peniléyan dilakukeun pikeun mikanyaho kamajuan diajar siswa ogé hasil diajarna. Lian ti éta, peniléyan dipaké pikeun manggihan kasulitan diajar, ngoméan prosés diajar ngajar, jeung pikeun nangtukeun kenaikan kelas (2010:1). Ku ngayakeun peniléyan, bakal kapanggih informasi akurat ngeunaan prosés jeung hasil tina pangajaran anu geus dilaksanakeun. Tujuan peniléyan aya opat, nyaéta: (1) *keeping track*, (2) *cheching-up*, (3) *finding out*, jeung (4) *summing-up*;

Dina ngalaksanakeun Kurikulum 2013, jenis peniléyan anu bisa digunakan ku guru pikeun ngajén kompetensi sikep, pangaweruh, jeung kaparigelan nyaéta peniléyan oténtik.

Peniléyan oténtik nyaéta peniléyan paripolah siswa sacara multi-diménsional dina situasi nyata. Peniléyan oténtik henteu ngan ngagunakeun tés keretas jeung pulpén (tés tinulis), tapi bisa ngagunakeun sawatara métodeu, misilna tés perbuatan, méré papancén, jeung portofolio. Manpaat positif peniléyan oténtik, nyaéta (1) numuwuhkeun rasa percaya diri siswa; (2) siswa jadi sadar kana kakuatan dan kahéngkéran dirina; (3) ngarojong, ngabiasakeun, jeung ngalatih siswa jujur; jeung (4) numuwuhkeun sumanget pikeun maju sacara personal.

Peniléyan prosés mangrupa prosés meunteun nu museurkeun sasaran kana tingkat éféktivitas diajar ngajar dina raraga ngahontal tujuan pangajaran. Peniléyan prosés diajar ngajar patali jeung meunteun kagiatan guru, kagiatan siswa, pola interaksi antara guru jeung siswa sarta lumangsungna prosés diajar ngajar. Peniléyan prosés dilakukeun waktu prosés pangajaran lumangsung. Peniléyan prosés diajar patali jeung paradigma yén kagiatan diajar museur ka siswa, siswa nu dominan dina kagiatan diajar sacara mandiri sarta guru ngan saukur ngaping. Dina ieu hal guru kudu salawasna ngariksa bangbaluh nu kapanggih ku siswa dina unggal lawungan. Sedengkeun pikeun ngukur hasil diajar diayakeun kagiatan ulangan harian, tengah seméster, jeung ahir seméster.

Tujuan peniléyan prosés nyaéta pikeun maluruh kagiatan diajar-ngajar, utamana éfésiénsi, kaéféktifan, sarta produktivitas pikeun ngahontal tujuan pangajaran. Diménsi peniléyan prosés diajar ngajar patali jeung komponén prosés pangajaran misalna tujuan pangajaran, métodeu, Matéri pangajaran, kagiatan diajar ngajar sarta peniléyan.

Komponén pangajaran minangka diménsi peniléyan prosés diajar-ngajar. Komponén peniléyan prosés téh ngawengku sababaraha komponén nyaéta tujuan intruksional, Matéri pangajaran, siswa, guru, alat, sumber diajar jeung peniléyan.

Kritéria peniléyan prosés ngawengku tujuh aspék nyaéta: (1) Konsisténsi kagiatan diajar ngajar maké kurikulum, (2) prak-prakan ku guru, (3) prak-prakan ku siswa, (4) motivasi diajar siswa, (5) aktip henteuna siswa dina kagiatan diajar, (6) interaksi guru jeung siswa, (7) kamampuh sarta kaparigelan guru waktu ngajar, jeung (8) kualitas hasil diajar nu dicangkem ku siswa.

Peniléyan hasil ditujulkeun pikeun ngukur hasil diajar siswa dina tungtung pangajaran. Peniléyan kudu nyumponan dua hal: (1) maké prosédur baku jeung (2) maké instrumén standar. Prosédur baku nyaéta peniléyan anu dilakukeun kudu maké léngkah-léngkah nu tangtu jeung sikep anu adil ka siswa sarta tinimbangan nu diluyukeun jeung situasi, waktu, tempat, jeung kamampuhna. Ari instrumén baku nyaéta instrumén anu disusun maké

prosédur mekarkeun instrumén anu baku jeung bisa dipertanggungjawabkeun, boh tingkat validitas boh réliabilitasna.

Tés bisa didéfinisikeun minangka prosédur sistematis dina ngukur paripolah individu. Éta definisi téh ngandung dua hal utama, nyaéta prosédur sistematis jeung ngukur paripolah individu. Tés kaparigelan basa nyoko kana aspék (1) tés ngaregepkeun, anu ngukur kamampuh nyangkem basa lisan; (2) tés maca, anu ngukur kamampuh nyangkem basa tulis; (3) tés nyarita, anu ngukur kamampuh nepikeun pesen ku basa lisan; jeung (4) tés nulis, anu ngukur kamampuh nepikeun pesen ku basa tulis.

G. Uji Balik jeung Lajuning Laku

Pék cocogkeun hasil pagawéan Sadérék kana jawaban latihan anu geus disayagikeun di bagian tukang ieu modul. Itung jumlah jawaban anu benerna, tuluy gunakeun rumus ieu di handap pikeun ngukur tahap nyangkem Sadérék kana Matéri ajar.

Rumus:

$$\text{Tahap Nyangkem} = \frac{\text{Jumlah jawaban anu benerna}}{5} \times 100\%$$

Tahap nyangkem Matéri ajar nu dihontal ku Sadérék:

90	-	100%	=	alus pisan
80	-	89%	=	alus
70	-	79	=	cukup
	-	69	=	kurang

Lamun Sadérék ngahontal tahap nyangkem 80% ka luhur, Sadérék bisa nuluykeun Matéri kana Kagiatan Diajar II. Tapi, lamun tahap nyangkem Sadérék kurang ti 80%, pék balikan deui deres Matéri dina kagiatan diajar I, pangpangna Matéri nu can dicangkem.

KAGIATAN DIAJAR 2

NANGTUCEUN KKM, PROSÉDUR, INSTRUMÉN, PRAKTEK, NGOLAH HASIL PENILÉYAN DINA PANGAJARAN BASA JEUNG SASTRA SUNDA

A. Tujuan

Saréngséna ngulik Kagiatan Diajar 2, Sadérék dipiharep boga kamampuh ngeunaan (1) nangtukeun KKM; (2) prosédur peniléyan; (3) instrumen peniléyan; (4) prakték peniléyan; jeung (5) ngolah hasil peniléyandina pangajaran basa jeung sastra Sunda kalawan religius, mandiri, gotong royong, integritas, jeung nasionalis.

B. Indikator Kahontalna Kagiatan Diajar

Indikator kahontalna kompetensi tina ieu kagiatan diajar, nyaéta bisa:

- (1) Nangtukeun KKM tina hasil peniléyan kalawan pinuh ku tanggung jawab;
- (2) ngaidéntifikasi prosedur peniléyan dina pangajaran basa Sunda kalawan pinuh ku tanggung jawab;
- (3) nyusun instrumén peniléyan dina pangajaran basa Sunda kalawan gawé bareng;
- (4) ngalarapkeun prakték peniléyan dina pangajaran basa Sunda kalawan profesional; jeung
- (5) ngolah hasil peniléyan dina pangajaran basa Sunda kalawan pinuh ku tanggung jawab.

C. Pedaran Matéri

Ieu di hadap dipedara perkara peniléyan dina pangajaran basa jeung sastra Sunda. Pék baca dina jero haté tur sawalakeun jeung réréncangan Sadérék kalawan pinuh ku rasa tanggung jawab.

1. Nangtukeun KKM dina Pangajaran Basa Sunda

a. Kasang Tukang KKM

Salasahiji kawijakan pamaréntah dina widang atikan nyaéta Standar Nasional Pendidikan (SNP) anu ditetepkeun ku Palaturan Pamaréntah Nomer 19 Taun 2005. yang ditetapkan melalui Peraturan Pemerintah Nomor 19 Tahun 2005. Standar Nasional Pendidikan (SNP) ngawengku standar eusi, standar prosés, standar kompetensi lulusan, standar pendidik jeung tenaga kependidikan, standar sarana-prasarana, standar pengelolaan, standar pembiayaan, jeung standar peniléyan pendidikan. Rarambu pikeun nyumponan tiap-tiap Standar Nasional Pendidikan diatur satuluyna dina Peraturan Menteri Pendidikan Nasional.

Dina Peraturan Menteri Pendidikan Nasional Nomer 23 Taun 2016 ditétélakeun yén salasahiji prinsip peniléyan dina kurikulum 2013 anu saterusna dimekarkeun dina kurikulum tingkat satuan pendidikan (KTSP) nyaéta dumasar acuan kritéria. Ieu téh nuduhkeun yén peniléyan téh dumasar kana ukuran horizontal kompetensi nu geus ditangrukeun. Ku kituna, satuan pendidikan kudu netepkeun Kriteria Ketuntasan Minimal (KKM) tiap mata pelajaran minangka dadasar dina meunteun horizontal kompetensi pamilon atikan. Netepkeun atawa nangtukeun kriteria ketuntasan minimal diajar mangrupa tahapan awal dina ngalaksanakeun peniléyan prosés pangajaran jeung peniléyan hasil diajar.

Dumasar kana hasil bimtek KTSP taun 2009, kapanggih réa kénéh masalah nu patali jeung nangtukeun kritéria ketuntasan minimal ku satuan pendidikan, di antarana waé, (1) dina umumna sakola geus nyusun KKM tapi teu neundeun hasil analisis KKM nu geus dilakonan lantaran maranehna can apaleun yén berkas KKM jadi bagian nu bisa dipisahkeun tina dokumén KTSP; (2) réa kénéh guru anu can mikanyaho yén KKM anu disusun geus bener atawa acan sarta sawatara guru tacan nyangkem enya-nya ngeunaan larapna kritéria kompléksitas, daya deudeul, jeung intake pamilon atikan dina nyusun KKM; (3) sawatara guru nangtukeun KKM tanpa prosés analisis. Nangtukeun KKM dumasar kana pangalaman gur ngajar jeung atawa kasaluyuan jeung guru mata pelajaran; jeung (4) calecer (panduan)

nangtukeun KKM kurang operasional jeung can dilengkepan ku conto-conto prosés nangtukeun KKM nepi ka guru anu can milu bimtek teu bisa diajar sorangan ku maké éta calecer.

b. Watesan KKM

Istilah KKM téh mangrupa singgetan tina Kriteria Ketuntasan Minimal. Ari KKM téh kriteria ketuntasan belajar (KKB) atawa calecer tutasna diajar anu ditangtukeun ku satuan pendidikan (SD/MI, SMP/MTS, atawa SMA/SMK/MA/MAK). Pikeun kelompok mata pelajaran salian ti élmu kaweruh jeung téknologi, KKM dina ahir jenjang satuan pendidikan mangrupa niléy (peunteun) wates ambang kompetensi.

KKM téh kudu ditangtukeun jeung ditetepkeun. Dumasar kana panduan peniléyan dina permendikbud nomer 23 taun 2016, KKM téh ditantukeun ku Satuan Pendidikan kalawan nyoko kana Standar Kompetensi Lulusan (SKL)tur merhatikeun kana karakteristik peserta didik, karakteristik mata pelajaran jeung kondisi satuan pendidikan.

Aya tilu perkara nu kudu ditiénan dina nangtukeun KKM, nyaéta:

a) Intake (kamampuh rata-rata siswa);

Intake mangrupa tahap kamampuh rata-rata pamilon atikan (murid). Ieu tahap kamampuh téh didadasaran ku kamampuh nu geus aya samémehna. Wincikanana kieu.

- 1) Kelas X bisa dumasar kana hasil seléksi panarimaan pamilon atikan anyar atawa Penerimaan Peserta Didik Bari (PPBD), Nilai Ujian Nasional (NUN), Rapor kelas VI, tés seléksi asup, atawa psikotés.
- 2) Kelas XI dan XII bisa dumasar kana tahap hontalan KKM pamilon atikan dina seméster atawa kelas samémehna minangka kakaitan antara indikator jeung indikator samémehna nu geus dihontal ku pamilon atikan.

b) Kompléksitas (idéntifikasi indikator minangka tanda kahontalna kompetensi dasar);

Ari tahap karuwedan atawa kompléksitas téh nyaéta bangga jeung ruwedna tiap-tiap KD atawa indikator anu geus dihontal ku siswa. Luhur handapna tahap karuwedan ditangtukeun ku sababaraha faktor.

Tahap karuwedan luhur lamun dina ngahontal kompetensi diperlukeun sawatara pasaratan, di antarana waé:

- 1) Pangatik (guru)
 - a. Nyangkem enya-nya kompetensi nu kudu diajarkeun ka pamilon atikan;
 - b. Rancagé (kréatif) jeung inovatif kalawan maké métodeu pangajaran nu variatif;
 - c. Ngawasa kaweruh jeung kamampuh saluyu jeung widang nu diajarkeun.
- 2) Pamilon atikan (murid)
 - a. Mibanda kamampuh nalar nu luhur
 - b. Parigel atawa mahér dina ngalarapkeun konsép;
 - c. Tenget (cermat), rancagé (kréatif), jeung inovatif dina ngaréngsékeun pancén;
 - d. Tahap kamampuh nalar jeung tenget nu luhur téh gunana sangkan bisa ngahontal katutasan diajar.
- 3) Waktu
Perlu waktu anu lila pikeun nyangkem éta matéri nepi ka dina prosés pangajaran kudu dibalikan deui.
- c) Kamampuh daya pangdeudeul (anu oriéntasina kana sumber diajar).
Daya deudeul atawa daya dukung nuduhkeun ayana (1) sasadiaan tanaga, (2) sarana jeung prasarana atikan nu dipikabutuh, (3) waragan operasional atikan, (4) manajemén sakola, jeung (5) panitén nu nyekel kawijakan (*stakeholders*) sakola.

c. Léngkah-léngkah Nangtukeun KKM

Dumasar kana permendikbud no 23 taun 2016, anu satuluyna dijéntrékeun dina buku panduan penileyan dina kurikulum 2013 ditétélakeun yén léngkah-léngkah anu kudu diperhatikeun dina nangtukeun KKM ngawengku:

- a. Ngitung jumlah KD dina unggal mata pelajaran dina sataun ajaran
- b. Guru nantukeun niléy tina aspék kompléksitas, daya deudeul (dukung), jeung *intake* murid atawa pamilon atikan.

Conto Kriteria jeung skala penileyan dina nangtukeun KKM

Sangkan babari dina nganalisis unggal KD-na, guru mata pelajaran kudu nyapukan heula skala niléyna

Tabel 2. 1. Kriteria dan Skala Penilaian Penetapan KKM

Aspék nu dianalisis	Kriteria jeung Skala Penileyan		
Karuwedan	Luhur < 65	Sedeng 65-79	Asor 80-100
Daya Pangdeudeul	Luhur 80-100	Sedeng 65-79	Asor <65
Kamampuh Siswa	Luhur 80-100	Sedeng 65-79	Asor <65

c. Nangtukeun KKM dina unggal KD ngagunakeun rumus:

Data di luhur diolah ngagunakeun rumus:

$$KKM \text{ per } KD = \frac{\text{jumlah niley dina unggal aspek}}{\text{jumlah total niley}}$$

Dina nangtukeun niléy KKM unggal KD-na, guru atawa sakola bisa nyieun bobot anu béda atawa bisa ogé ngagunakeun skor tina unggal-unggal aspekna.

Tabel 2. 2. Kriteria Penskoran

Aspék nu dianalisis	Kriteria Penskoran		
Karuwedan	Luhur 1	Sedeng 2	Asor 3
Daya Pangdeudeul	Luhur 3	Sedeng 2	Asor 1
Kamampuh Siswa	Luhur 3	Sedeng 2	Asor 1

Lamun unggal KD miboga karuwedan jeung daya pangdeudeuk anu luhur, tuluy *intake* (kamampuh siswa) sedeng, mangka niley KKM-na nya éta:

$$KKM \text{ per } KD = \frac{1 + 3 + 2}{9} \times 100$$

$$KKM \text{ per KD} = \frac{6}{9} \times 100$$

KKM per KD = 66,7

Ku sabab KKM kudu aya dina angka anu jejeg, mangka dibuleudkeun jadi 67.

Tabel 2. 3. Conto nantukeun KKM dina Kurikulum 2013

Mata Pelajaran Basa jeung Sastra Sunda

MATA PELAJARAN : MULOK BAHASA SUNDA

JENJANG PENDIDIKAN : SMA/SMK/MA

KELAS : XI

Kompetensi Inti				
3. Memahami, menerapkan menganalisis pengetahuan (faktual, konseptual, dan prosedural) berdasarkan rasa ingin tahunya tentang ilmu pengetahuan, teknologi, seni, budaya dan humaniora dengan wawasan kemanusiaan, kebangsaan, kenegaraan dan peradaban terkait fenomena dan kejadian serta menerapkan pengetahuan prosedural pada bidang kajian yang spesifik dengan bakat dan minatnya untuk memecahkan masalah (K3)				
4. Mengolah, menyaji, dan menalar dalam ranah konkret (menggunakan, mengurai, merangkai, memodifikasi, dan membuat) dan ranah abstrak (menulis, membaca, menghitung, menggambar, dan mengarang) sesuai dengan yang dipelajari di sekolah secara mandiri dan dan mampu menggunakan metoda sesuai kaidah keilmuan				
Kompetensi Dasar dan Indikator	Kriteria/Aspek			Penentuan KKM
	Kompleksitas	Intake Siswa	Daya Dukung	
11.3.1. Mengidentifikasi dan menganalisis <i>rumpaka kawih</i> sesuai dengan kaidah-kaidahnya.				
11.4.1. Menanggapi dan mengekspresikan <i>rumpaka kawih</i> sesuai dengan kaidah-kaidahnya secara lisan dan tulisan.				
11.3.1.1 Siswa mengidentifikasi bentuk rumpaka kawih	75	75	75	75
11.3.1.2 Siswa memahami isi rumpaka kawih yang disimak atau dibacanya	73	74	75	74
11.3.1.3 Siswa menganalisis aspek kebahasaan (gaya basa) rumpaka kawih	75	72	75	74
11.3.1.4 Siswa mengidentifikasi struktur isi (tema, nada, rasa, amanat) dalam rumpaka kawih				
11.4.1.1. Siswa menyusun paraprase rumpaka kawih melalui kegiatan diskusi kelompok	75	75	75	75
11.4.1.2. Siswa melantukan rumpaka kawih dengan teknik pelantunan yang tepat	75	75	75	75
	75	75	75	75
Rata-rata				74,6

Data di luhur diitung kalawan ngagunakeun rumus:

$$KKM \text{ per KD} = \frac{\text{jumlah niley dina unggal aspek}}{\text{jumlah total niley}}$$

$$KKM \text{ per KD} = \frac{75 + 74 + 74 + 75 + 75 + 75}{3}$$

$$KKM \text{ per KD} = \frac{448}{6}$$

KKM per KD = 74,6 dibuleudkeun jadi 75

d. Nangtukeun KKM dina Kurikulum 2013

Lamun tina Permendikbud 81a Taun 2013 perkara impleméntasi kurikulum diécéskeun yén Katuntasan minimal pikeun sakumna kompetensi dasar dina kompetensi kaweruh jeung kompetensi kaparigelan, nyaéta 2,66 (B-), dina panduan permendikbud anu anyar mah ditétélakeun yén katuntasan kompetensi sikap diébréhkeun dina wangun predikat jeung déskripsi. Sedengkeun aspék pangaweruh jeung kaparigelan diébréhkeun dina wangun angka anu ajeg (skala 0-100) kalawan dibarung ku déskripsi singget anu ngagambarkeun kompetensi anu paling nyongcolang.

Sanggeus ditangtukeun kkm dina unggal KD-na, hal saterusna nya éta nangtukeun KKM unggal mata pelajaranana. Pikeun nangtukeun KKM dina unggal mata pelajaran, mangka rumus anu digunakeun nya éta :

$$KKM \text{ Mata Pelajaran} = \frac{\text{jumlah total KKM per KD}}{\text{Jumlah total KD}}$$

Conto nangtukeun KKM mata pelajaran basa Sunda kelas XI:

Jumlah KD di kelas XI aya 8 KD kalawan wincikan KKM per KD:

Tabel 2. 4. **KKM Mata Pelajaran Basa Sunda Kelas XI**

No	KD	KKM Per KD
1	Rumpaka Kawih	75
2	Sajak	75
3	Mantra	70
4	Novel	75
5	Bahasan Budaya Sunda	75
6	Pedaran Pakeman Basa	75
7	Wawancara	80
8	warta	75
Jumlah Total KKM per KD		600

$$\begin{aligned}
 \text{KKM Mata Pelajaran} &= \frac{\text{jumlah total KKM per KD}}{\text{Jumlah total KD}} \\
 &= \frac{600}{8} \\
 &= 75
 \end{aligned}$$

Jadi KKM Mata Pelajaran Basa Sunda Kelas XI ditangtukeun **75**

Lantaran KKM nu geus ditangtukeun dina mata pelajaran basa Sunda 75 mangka siswa dianggap can ngawasa KD anu diulikna lamun indikator peunteunna kurang ti 75. Ari pikeun KI-1 jeung KI-2 pikeun sakumna mata pelajaran, nyaéta lamun profil sikep siswa umumna aya dina katégori alus atawa B dumasar kana standar anu ditangtukeun ku satuan pendidikan.

Contoh Interval Nilai dan Predikat untuk KKM 75

Interval Nilai	Predikat
93 - 100	A
83 - 92	B
75 - 82	C
< 75	D

Dumasar kana tabél di luhur, dina KD pikeun KI-3 jeung KI-4, siswa can ngawasa KD lamun indikator peunteunna < 75 Siswa geus tuntas diajar mun peunteunna ≥ 75 tina hasil tés formatif. Siswa anu can tuntas kudu dirémédial, ari siswa nu geus tuntas bisa nuluykeun diajar kana kompetensi satuluyna ku cara program pengayaan.

Béda deui halna jeung cara meunteun KD-3 jeung KD-4, penileyan KD-1 jeung KD-2 dina permendikbud no 23 taun 2016 nya éta dilakukeun ku mata pelajaran Agama jeung Pkn. Ku lantaran kitu, KKM ogé ditangtukeun ku satuan tingkat pendidikan kalawan nyoko kana jurnal anu dijieun ku guru dina pelaksanaan kegiatan pengajaran.

2. Prosédur Peniléyan

a. Wangenan jeung Prinsip Prosédur Peniléyan

Istilah “prosédur” téh (basa Inggris: *procedure* ‘léngkah-léngkah’), nyaéta tahap-tahap kagiatan pikeun ngaréngsékeun hiji Kagiatan; cara nu ngaruntuy saléngkah-saléngkah dina ngungkulan masalah (Moeliono Spk., 1988:703). Dina basa Sunda disebutna “padika”, nyaéta métodeu atawa cara ngalaksanakeun sarupaning pagawéan sahadé-hadéna (LBSS, 2007:323). Ari prosédur peniléyan atawa padika meunteun nyaéta cara atawa léngkah-léngkah dina nganiléy atawa meunteun kamampuh siswa.

Prosés peniléyan ngawengku kagiatan ngumpulkeun sajumlah bukti-bukti anu nuduhkeun kahontalna hasil diajar siswa. Ari tujuanana pikeun mikanyaho tingkat hasil diajar atawa tahap instruksional (Sagala, 2010:228). Peniléyan dilaksanakeun ku guru pikeun ngukur tahap kahontalna kompetensi siswa jeung sumber nyusun laporan kamajuan hasil diajar jeung ngoméan prosés pangajaran. Peniléyan kudu dilaksanakeun kalawan ajeg, sistimatis, jeung écés programna boh maké tés boh nontés, bisa dina wangun lisan atawa tulisan, niténan kinerja, ngukur sikep, meunteun papancén, proyék atawa produk, portofolio, jeung meunteun diri (Mardapi, 2007:8).

Dina Palaturan Mendikbud No. 23 Taun 2013 ngeunaan standar peniléyan ditétélakeun aya salapan prinsip umum peniléyan ku pangatik, nyaéta:

- a) Sohéh: dumasar kana data anu némbongkeun kamampuh nu diukur.
- b) Objéktif: dumasar kana prosédur jeung kritéria anu écés, teu subyéktof.
- c) Adil: henteu nguntungkeun atawa ngarugikeun siswa lantaran “berkebutuhan khusus” sarta béda kasang tukang hirupna.
- d) Gumulung: mangrupa salasahiji komponén anu teu misah tina kagiatan pangajaran.
- e) Lagawa (*Terbuka*): prosédur, kritéria, jeung dadasar mutuskeun bisa kanyahoan ku pihak-pihak nu boga kapentingan.
- f) Holistik jeung sinambung: ngawengku sakumna aspék kompetensi tur ku maké téhnik peniléyan anu luyu jeung kompetensi anu kudu kacangking ku siswa.
- g) Sistematis: dirarancang tur dilaksanakeun bari tukuh kana léngkah baku.
- h) Nyoko kana kriteria: peniléyan nyoko kana ukuran / indicator kahontalna kompetensi nu geus ditangtukeun;
- i) Akuntabel: bisa dipertanggungjawabkeun, boh tina téhnik, prosédur, boh hasilna.

b. Prosedur Peniléyan

Dumasar kana Permendikbud no 23 taun 2016 ngeunaan standar peniléyan, prosedur peniléyan dijéntrékeun siga ieu di handap.

Peniléyan aspék sikep dilakukeun kalawan panta-panta:

- a) Niténan paripolah siswa salila lumangsungna proses pangajaran;
- b) Nyatet sakur paripolah siswa nu dianggap nyongcolang atawa mahiwal dina lembar observasi;
- c) Ngalaksanakeun lajuning laku tina hasil nitétan; jeung
- d) Nyieun déskripsi paripolah siswa.

Peniléyan aspék pangaweruh dilakukeun ku cara :

- a) Nyusun rarancang peniléyan;
- b) Mekarkeun instrument peniléyan;
- c) Ngalaksanakeun peniléyan;
- d) Ngamangpaatkeun hasil peniléyan; jeung
- e) Nyieun laporan tina hasil peniléyan dina wangun angka kalawan skala 0-100 anu diuwuhan ku déskripsi.

Peniléyan aspék kaparigelan dilaksanakeun ku cara:

- a) Nyusun rarancang peniléyan;
- b) Mekarkeun instrument peniléyan;
- c) Ngalaksanakeun peniléyan;
- d) Ngamangpaatkeun hasil peniléyan; jeung
- e) Nyieun laporan tina hasil peniléyan dina wangun angka kalawan skala 0-100 anu diuwuhan ku déskripsi.

1) Komponén Prosedur Peniléyan

Peniléyan hasil diajar mibanda tujuan pikeun ningali kamajuan diajar pamilon atikan dina ngawasa matéri ajar nu geus diulikna dumasar kana tujuan nu geus ditangtukeun. Peniléyan hasil diajar raket patalina jeung (1) sasaran peniléyan, (2) alat peniléyan, (3) kritéria peniléyan, jeung (4) prosedur prakna tés.

Sasaran peniléyan hasil diajar nyaéta robahna paripolah anu ngawengku widang kognitif, aféktif, jeung psikomotor kalawan saimbang. Éta aspék-aspék kamampuh téh hadéna mah bisa diungkap ngaliwatan tés.

Alat peniléyan hadéna mah sipatna kompréhénsif anu ngawengku tés jeung non-tés nepi ka meunang gambaran hasil diajar nu obyéktif. Kitu deui, makéna tés minangka alat évaluasi henteu ngan ngabiasakeun diri ku tés obyéktif, tapi ku tés éséy.

Kriteria évaluasi hasil diajar ilaharna ngagunakeun dua kritéria, nyaéta peniléyan acuan patokan (PAP) jeung peniléyan acuan norma (PAN). Peniléyan acuan patokan gedé mangpaatna dina usaha ningkatkeun kualitas hasil diajar lantaran siswa dipaksa pikeun ngahontal standar anu geus ditangtukun. Peniléyan acuan norma ditantukeun dumasar kana rata-rata kelas. Hasil diajar siswa dibandingkeun ku hasil diajar siswa séjénna. Alusna éta dua kritéria téh digunakan kalawan saimbang.

Prosédur pelaksanaan tés ngaliwatan wangun tés formatif jeung wangun tés sumatif. Tés formatif dilaksanakeun dina waktu pangajaran lumangsung, nyaéta dina tungtung pangajaran. Tujuanana pikeun ngoméan prosés pangajaran satuluyna jeung ningkatkeun motivasi katut usaha diajar siswa. Tés formatif bisa dilaksanakeun ku cara tinulis bisa lisan atawa pancén individual jeung kelompok.

Tés sumatif dilaksanakeun dina tungtung program pangajaran (Ujian Ahir Seméster) jeung dina tengah pangajaran (Ujian Tengah Seméster).

2) Sasaran Peniléyan Hasil Diajar

Sasaran peniléyan hasil diajar ku pangatik dina dimensi kaweruh bisa ditabelkeun saperti ieu di handap.

Tabel 2. 5. Sasaran Penilíyan Hasil Diajar

Diménsi Kaweruh	Déskripsi
Faktual	Kaweruh ngeunaan istilah, ngaran jalma, ngaran barang, angka, taun, jeung hal-hal nu raket patalina kalawan husus kana mata pelajaran.
Konséptual	Kaweruh ngeunaan katégori, klasifikasi, patalina antar katégori. hukum kausalitas, définisi, jeung tiori.
Prosédural	Kaweruh ngeunaan prosédur jeung prosés husus tina hiji mata pelajaran saperti algoritma, téknik, métodeu, jeung kritéria pikeun nangtukeun merenahna dipakéna prosédur (kaédah tatabasa, struktur karya sastra).
Métakognitif	Kaweruh ngeunaan cara ngulik kaweruh, nangtukeun kaweruh nu penting atawa teu penting (<i>strategic knowledge</i>), kaweruh nu luyu jeung kontéks nu tangtu, jeung mikaweruh diri sorang (<i>self-knowledge</i>).

2. Instrumén Penilíyan

a. Wangenan Instrumén Penilíyan

Instrumén mangrupa alat anu bisa nyumponan pasaratan akademis nepi ka bisa digunakeun minangka alat ukur hiji obyék atawa ngumpulkeun data ngeunaan variabel. Dina widang panalungtikan, instrumén téh dihartikeun minangka alat pikeun ngumpulkeun data ngeunaan variabel-variabel panalungtikan pikeun kabutuh panalungtikan, ari dina widang atikan mah instrumén dipaké pikeun ngukur préstasi diajar pamilon atikan, anu diduga aya patalina atawa pangaruhna kana hasil diajar, kamekaran hasil diajar pamilon atikan, kahontalna hasil prosés ngajar guru, jeung kahontalna hasil program nu tangtu. Instrumén penilíyan atawa alat meunteun nyaéta alat-alat anu digunakeun pikeun meunteun prosés jeung hasil diajar pamilon atikan.

b. Wanda Instrumén Penilíyan

Istilah “tagihan” nyoko kana pagawéan anu kudu diréngsékeun. Lamun can réngsé, pagawéan téh bakal jadi hutang sarta bakal ditagih. Ieu konsép téh nyoko kana kagiatan nagih pamilon atikan patalina jeung tarékah pikeun mikanyaho standar kompetensi, kompetensi dasar, sarta indikator hontalan kompetensi salila prosés pangajaran.

Tagihan téh gurat badagna mah bisa dibédakeun jadi dua wanda, nyaéta tagihan tés jeung tagihan non-tés. Atuh instruménna aya dua rupa, nyaéta instrumén tés jeung instrumén non-tés.

Anu kagolong kana kelompok tés nyaéta tés préstasi diajar, tés intelegénsi, tés bakat, jeung tés kamampuh akademik. Ari anu kagolong kana kelompok non-tés nyaéta skala sikep, skala peniléyan, padoman obsérvasi, padoman wawancara, angkét, mariksa dokumén, jsté. Instrumén winangun tés sipatna mangrupa péformansi maksimum, ari instrumén non-tés sipatna mangrupa péformansi tipikal.

1) Instrumén Tés

a) Watesan jeung Fungsi Tés

Tés mangrupa alat atawa prosédur anu dipaké dina raraga ngukur atawa nganiléy. Tés mangrupa prosédur anu sistimatis pikeun niténan jeung ngadadarkeun karakteristik hiji jalma kalawan ngagunakeun standar numerik atawa sistim katégori. Ku lantaran jadi alat ukur, tés réa digunakeun dina dunya atikan.

Aya sababaraha fungsi tés, nyaéta (1) alat ukur préstasi diajar siswa; (2) motivator dina pangajaran; (3) ngoméan kualitas diajar, anu nyoko kana tilu wanda tés nyaéta tés penempatan, tés diagnostik, jeung tés formatif; sarta (4) nangtukeun hasil diajar minangka sarat nuluykeun atikan ka jenjang anu leuwih luhur.

b) Nyusun Tés minangka Alat Évaluasi

Nyusun jeung mekarkeun tés ditujulkeun pikeun meunang tés anu valid nepi ka hasil ukurna bisa ngeunteungkeun kalawan keuna hasil diajar atawa préstasi diajar anu dihontal ku siswa sabada réngsé kagiatan pangajaran.

Aya sababaraha léngkah dina nyusun tés, nyaéta (1) Netepkeun tujuan tés; (2) Analisis kurikulum; (3) Analisis buku ajar; (4) Nyusun kisi-kisi; (5) Nulis tujuan instruksional husus; (6) Nyusun soal; (7) Uji soal tés; (8) Analisis hasil uji coba tés; (9) Révisi soal; (10) Ngarakit soal jadi tés; jeung (11) Pengayaan jeung rémédiat.

Jaba ti dadasar pikeun ngarévisi soal, hasil analisis dipaké pikeun nangtukeun lajuning laku sabada ngalaksanakeun tés. Pamilon atikan anu meunang peunteun saluhureun Kriteria Ketuntasan Minimal (KKM), boga hak pikeun miluan pengayaan. Ari pamilon atikan anu aya di sahandapeun peunteun KKM, kudu miluan rémédial.

2) Wangun Instrumén Non-tés

Wangun instrumén non-tés bisa mangrupa (1) portofolio jeung (2) lambaran obsérvasi. *Kahiji*, portopolio nyaéta kumpulan pagawéan pamilon atikan anu ngawujud kumpulan tugas-tugas. Peniléyan portofolio dina dasarna nyaéta peniléyan kana karya-karya tiap-tiap siswa dina hiji mata pelajaran. Sakabéh tugas siswa dina dangka waktu nu tangtu, upamana waé, saseméster dikumpulkeun, tuluy dipeunteun.

Hal-hal nu kudu ditengetan dina meunteun portofolio, nyaéta, (1) karya nu dikumpulkeun kudu enya-nya karya siswa, (2) karya siswa nu bakal dipeunteun kudu ngeunteungkeun tur ngawakilan kamekaran kamampuhna, (3) kritéria nu dipaké pikeun meunteun portofolio kudu ditetepkeun samémehna, (4) siswa disina tuluy-tuluyan meunteun portofoliona, jeung (5) perlu aya lawungan jeung siswa anu dipeunteun.

Tabel 2. 6. Conto Kisi-kisi Peniléyan Portofolio

No.	Karya nu Dipeunteun	Tanggal Dijieun	Prétasi	Skor
1.	Lomba baca puisi tingkat kabupatén	20-10-2014	Juara I	6
2.	Karya tulis pikeun majalah dingding	10-11-2014	-	
3.	Ngarang sajak	02-05-2016		8

Kadua, instrumén obsérvasi nu dipaké dina meunteun hasil diajar basa jeung sastra Sunda ngawengku péformansi jeung sikep (af'eksi). Instrumén peniléyan kana péformansi basa ditujulkeun pikeun ngukur kaparigelan basa jeung sastra siswa kalawan langsung. Siswa disina milampah kagiatan maké basa dina kahirupan sapopoé.

Aya sababaraha hal dina nataharkeun tugas, di antarana waé:

- (1) Pilih pancén anu meredih siswa bisa némbongkeun kamampuh basa jeung sastra kalawan langsung, saperti biantara, ngadongéng, maca sajak;
- (2) Siapkeun matéri anu ngadeudeul lumangsungna tugas, saperti rékaman biantara, radio, jeung televisi, téks tinulis nu luyu jeung kondisi pamilon atikan;

Tuliskeun rarambu atawa aspék-aspék nu bakal dititénan jeug dipeunteun, saperti dina wangun padoman jeung tangtukeun bobot tiap aspék.

c. Mekarkeun Indikator Kahontalna Kompetensi (IPK)

Indikator kahontalna kompetensi atawa indikator pencapaian kompetensi (IPK) mangrupa pananda kahontalna kompetensi dasar (KD) anu dicirian ku robahna paripolah anu bisa diukur, anu ngawengku sikep, kaweruh, jeung kaparigelan. Indikator dimekarkeun saluyu jeung karakteristik pamilon atikan, mata pelajaran, satuan pendidikan, sarta poténsi daérah, anu dirumuskeun dina kecap pagawéan operasional anu bisa diukur atawa dititénan.

Dina mekarkeun indikator perlu ditimbang-timbang tina sababaraha hal, di antarana waé, (1) pameredih kompetensi anu bisa dititénan tina kecap pagawéan nu dipaké dina KD; (2) karakteristik mata pelajaran, pamilon atikan, jeung sakola; sarta (3) poténsi jeung kabutuh pamilon atikan, masarakat, jeung lingkungan/daérah.

Indikator dirumuskeun dina wangun kalimah anu ngagunakeun kecap pagawéan operasional. Rumusan indikator sakurang-kurangna ngawengku dua hal, nyaéta tingkat kompetensi jeung matéri anu jadi média Kahontalna kompetensi.

Indikator mibanda kalungguhan stratégis dina mekarkeun hontalna kompetensi dumasar kana Standar Kompetensi (Kompeténsi Inti) jeung Kompetensi Dasar. Indikator mibanda sababaraha fungsi, di antarana waé:

- (1) Padoman dina mekarkeun matéri ajar

Mekarkeun matéri ajar kudu saluyu jeung indikator nu dimekarkeun. Indikator dirumuskeun kalawan gemet pikeun panduan dina mekarkeun matéri ajar nu éféktif luyu jeung karakteristik mata pelajaran, poténsi jeung kabutuh pamilon atikan, sakola, katut lingkungan.

- (2) Padoman dina ngadésain kagiatan pangajaran
Désain pangajaran perlu dirarancang kalawan éféktif sangkan kompetensi bisa dihontal kalawan maksimal. Mekarkeun désain pangajaran sawadina saluyu jeung indikator anu dimekarkeun lantaran bakal bisa méré gambaran kagiatan pangajaran nu éféktif pikeun ngahontal kompetensi.
- (3) Padoman dina mekarkeun matéri ajar
Matéri ajar perlu dimekarkeun ku guru pikeun ngadeudeul kahontalna kompetensi pamilon atikan. Milih Matéri ajar nu éféktif kudu saluyu jeung pamederih indikator nepika bisa ningkatkeun kahontalna kompetensi sacara maksimal.
- (4) Padoman dina ngararancang jeung ngalaksanakeun peniléyan hasil diajar.
Rarancang peniléyan méré acuan dina nangtukeun wangun jeung warna peniléyan, sarta mekarkeun indikator peniléyan. Mekarkeun indikator peniléyan kudu museur kana indikator hontalan nu dimekarkeun luyu jeung pamederih SK (KI) jeung KD.

Indikator Peniléyan mibanda sababaraha mangpaat, di antarana waé, pikeun (1) guru dina mekarkeun kisi-kisi peniléyan anu dilaksanakeun ngaliwatan tés (tés tinulis saperti ulangan poéan, ulangan tengah seméster, jeung ulangan ahir seméster, tés prakték, atawa tés perbuatan) jeung non-tés; (2) pamilon atikan bisa nataharkeun diri miluan peniléyan tés jeung non-tés; (3) pingpinan sakola dina noong jeung ngaévaluasi lumangsungna pangajaran jeung peniléyan di jero kelas; sarta (4) kolot jeung masarakat dina ngadeudeul hontalan kompetensi pamilon atikan leuwih maksimal.

Dina mekarkeun indikator hontalan kompetensi, léngkah awal nu kudu dilaksanakeun nyaéta nganalisis tahap kompetensi dina SK (KI) jeung KD. Ieu hal téh diperlukeun pikeun nyumponan pamederih minimal kompetensi nu dipaké standar sacara nasional. Sakola bisa mekarkeun indikator ngaleuwihan éta standar minimal.

Tahap kompetensi bisa dipasing-pasing dina tilu bagian, nyaéta tahap kaweruh, sikep, jeung kaparigelan. Papasingan tahap kompetensi dumasar kana kecap pagawéan bisa diilikan dina tabél ieu di handap.

Tabel 2. 7. Kecap Pagawéan Operasional Ranah Kognitif

Mengingat	Memahami	Menerapkan	Menganalisis	Mengevaluasi	Mengkreasi
• Mengenal • Mengingat ulang • Membaca • Menyebutkan • Mengurutkan • Menjelaskan • Mengidentifikasi • Menamai • Menempatkan • Mengulangi • Menuliskan	• Menafsirkan • Meringkas • Mengklasifikasi • Membandingkan • Menjelaskan • Menghubungkan • Menjabarkan • Menggeneralisasi	• Melaksanakan • Menggunakan • Menjalankan • Melakukan • Memilih • Menyusun • Memulai • Menyelesaikan • Mendeteksi • Mentabulasi • Menghitung	• Menguraikan • Membandingkan • Mengorganisir • Menyusun ulang • Mengubah struktur • Mengkerangkakan • Menyusun outline • Mengintegrasikan • Membedakan • Menyamakan	• Memutuskan • Memilih • Mengkritik • Menilai • Menguji • Membenarkan • Menyalahkan • Merekomendasikan	• Merancang • Membangun • Merencanakan • Memproduksi • Menemukan • Membaharui • Menyempurnakan • Memperkuat • Memperindah • Menggubah • Mengkonstruksi

Tabel 2. 8. Kecap Pagawéan Operasional Ranah Afektif

Menerima	Merespon	Menghargai	Mengorganisasikan	Karakterisasi berdasarkan Nilai
• Mengikuti • Menganut • Mematuhi • Meminati	• Mengompromikan • Menyenang • Menyambut • Mendukung • Menyetujui • Menampilkan • Melaporkan • Memilih • Mengatakan • Memilah	• Mengamsusikan • Meyakini • Meyakinkan • Memperjelas • Memprakarsai • Mengimani • Menekankan • Menyumbang	• Mengubah • Menata • Mengklasifikasikan • Mengkombinasikan • Mempertahankan • Membangun • Membentuk pendapat • Memadukan • Mengelola • Menegoisasi	• Membiasakan • Mengubah perilaku • Berakhlak mulia • Mempengaruhi • Melayani • Membuktikan • Memecahkan

Tabel 2. 9. Kecap Pagawéan Operasional Ranah Pskomotor

Meniru	Memanipulasi	Presisi	Artikulasi	Naturalisasi
• Menyalin • Mengikuti • Mereplikasi • Mengulangi • Mematuhi	• Membuat kembali • Membangun • Melakukan • Melaksanakan • Menerapkan	• Menunjukkan • Melengkapi • Memperlihatkan • Menyempurnakan • Mengkalibrasi • Mengendalikan	• Membangun • Mengatasi • Menggabungkan koordinat • Mengintegrasikan • Beradaptasi • Mengembangkan • Merumuskan • Memodifikasi	• Mendesain • Menentukan • Mengelola • Menciptakan

d. Indikator jeung Alat Peniléyan

Kahontal henteuna indicator téh diukurna ku alat peniléyan. Alat peniléyan boh dina wangun tés boh dina wangun non-tés digunakeun pikeun ngukur indikator. Indikator ranah kognitif ngawengku sababara tingkat saperti ieu di handap.

1) Tingkat Ingetan

Soal tingkat ingetan digunakeun pikeun ngukur kamampuh ingetan ngeunaan hiji hal atawa fakta anu sipatna nyata.

2) Tingkat Pamahaman

Soal tingkat pamahaman digunakeun pikeun ngukur pamahaman siswa ngeunaan ayana hubungan nu basajan di antara fakta-fakta atawa konsép.

3) Tingkat Aplikasi

Soal tingkat aplikasi digunakeun pikeun ngukur kamampuh siswa dina milih jeung ngagunakeun hiji 'abstraksi' nu tangtu nu tangtu dina hiji situasi nu anyar.

4) Tingkat Analisis

Soal tingkat analisis digunakeun pikeun ngukur kamampuh siswa dina nganalisis hiji hal, hubungan nu tangtu ku jalan ngagunakeun konsép-konsép dasar nu tangtu.

5) Tingkat Sintésis

Soal tingkat sintésis digunakeun pikeun ngahubungkeun antara sawatara hal, nyusun deui hal-hal nu tangtu jadi struktur nu anyar, atawa ngaliwatan generalisasi.

6) Tingkat Évaluasi

Soal tingkat évaluasi digunakeun pikeun meunteun kana hiji hal, kasus, atawa situasi anu disanghareupanana ku diri sorangan kana konsép atawa acuan nu tangtu.

e. Mekarkeun Kisi-kisi Peniléyan

Dina nyusun alat peniléyan kudu dumasar kana tujuan, supaya mibanda fungsi sakumaha mistina. Alat peniléyan disebut alus saupama _ndi ngukur "keluaran belajar anu konsistén jeung tujuan". Tujuan nangtukeun tingkah laku guru jeung siswa dina wangun kaluaran diajar nu _ndi diukur.

Tingkatan penilayan utamana dihubungkeun jeung aspék kognitif saperti tingkatan ingetan, pamahaman, penerapan, analisis, sintésis, jeung évaluasi.

Dina milih wangun alat penilayan kudu disaluyukeun jeung tingkah laku keluaran diajar nu ditunjuk ku tujuan, nu aya hubunganana jeung kamampuh kognitif, tingkah laku nu éféktif, sarta psikomotor. Wangun penilayan mungkin waé mangrupa lisan atawa tulisan, observasi, wawancara, jeung paripolah.

Patalina indikator jeung alat penilayan ilaharna dipidangkeun dina kisi-kisi penilayan. Ari kisi-kisi téh mangrupa tabél matriks anu eusina spesifikasi soal-soal nu disusun. Matriks kisi-kisi soal ngawengku lajur kolom jeung baris. Lajur kolom eusina tujuan pangajaran atawa kompetensi dasar, indikator, matéri poko, jumlah soal, nomer soal, jeung wangun soal. Lajur baris eusina mangrupa wawaran anu dituduhkeun dina lajur kolom.

Aya sababaraha léngkah dina mekarkeun kisi-kisi penilayan, nyaéta (1) nuliskeun standar kompetensi (kompeténsi inti), (2) nangtukeun tujuan pangajaran atawa kompetensi dasar, (3) nyusun daptar matéri poko, (4) nangtukeun pilihan pangalaman diajar, (5) nangtukeun indikator, (6) nangtukeun warna tagihan, (7) nangtukeun wangun, instrumén, jeung conto instrumén pikeun tiap matéri ajar.

Tabel 2. 10. Conto matriks kisi-kisi Penilayan Seméster

Mata Pelajaran : Basa jeung Sastra Sunda
 Kelas/Seméster : XI/3
 Waktu : 90 menit
 Standar Kompetensi (Kompeténsi Inti) :

Kompetensi Dasar	Indikator	Matéri Poko	Penilayan		
			Warna Tagihan	Wangun Instrumen	Conto

Tabel 2. 11. Contoh Kisi-kisi Penilaian Kewaruf

Indikator Hontalan Kompetensi	Téhnik Penilayan	Wangun Penilayan	Instrumén
1. Memahami struktur isi téks memandu acara	Tés Tertulis	Tés Uraian	1. Sebutkeun struktur eusi téks memandu acara!
2. Mengidentifikasi kaidah téks memandu acara	Tés Tertulis	Tés Uraian	2. Jéntrékeun mana anu kaasup ragam basa lulugu lulugu dina téks memandu acara!
3. Mengidentifikasi ciri-ciri bahasa dalam téks memandu acara.	Tés Tertulis	Tés Uraian	3. Jéntrékeun ciri-ciri bahasa dina téks memandu acara!
4. Memahami langkah-langkah menyusun téks memandu acara	Tés Tertulis Portofolio	Tés Uraian	4. Sebutkeun langkah-léngkah nyusun téks memandu acara!
5. Mendeskripsikan téks memandu acara dengan cara membuat téks memandu acara	Tés Tertulis Portofolio	Tés Uraian	5. Jieun téks memandu acara anu témana: a. Acara pinton seni agustusan b. Acara halal bihalal
6. Menyajikan téks memandu acara secara lisan	Tés Lisan Observasi	Unjuk kerja	6. Ragakeun téks memandu acara anu geus disusun ku hidep!
7. Menginterpretasi téks memandu acara	Tés Lisan Observasi	Unjuk kerja	7. Interprétasikeun kumaha nurutkeun hidep cara pidangan babaturan hidep!

2. Prakték Penilayan

a. Prakték Penilayan Hasil Diajar

Penilayan hasil diajar ditujukeun pikeun ngukur kamajuan, kakurangan, jeung kaonjoran diajar siswa katut posisi siswa dina kelompokna. Pikeun ngalaksanakeun penilayan hasil diajar diperlukeun téhnik anu keuna. Aya sawatara téhnik anu bisa dipaké dina penilayan hasil diajar, nyaéta téhnik tés jeung téhnik non-tés.

1) Téhnik Tés

Téhnik tés mangrupa téhnik anu dipaké ku cara ngayakeun tés dina wangun pananya anukudu dijawab, pananya anu kudu dibéré tanggapan, atawa pancén nu kudu dilaksanakeun ku nu dité. Dina ngayakeun tés hasil diajar, anu diukur téh nyaéta kamampuh pamilon atikan dina widang kaweruh jeung widang kaparigelan.

Dumasar kana alat nu dipakéna, téhnik tés bisa dibagi jadi sababaraha rupa, nyaéta (1) tés tulis, (2) tés lisan, jeung (3) tés paripolah (prakték).

a) Tés Tulis

Tés tulis nyaéta téhnik peniléyan anu meredih jawaban kalawan tinulis, boh mangrupa pilihan boh mangrupa eusian. Jadi, wangun tés tulis bisa wangun tés obyékif bisa wangun tés éséy. Tés wangun obyékif umumna ngagunakeun pilihan ganda (PG). Ieu tés umumna dipaké pikeun ngukur kaweruh pamilon atikan ngeunaan matéri nu diulikna.

Jaba ti wangun obyékif, tés tulis téh bisa ogé dina wangun ésay. Ari wangun ésay téh bisa mangrupa pedaran panjang bisa ogé ngan cukup ku ngalengkep.

b) Tés Lisan

Tés lisan nyaéta téhnik peniléyan hasil diajar anu pananya jeung jawabanana atawa tanggap-anana ku ditepikeun ku cara ngadadak jeung dilisankeun. Tés samodél kieu merlukeun daptar pananya jeung padoman nyekor. Tés lisan biasana didiktékeun ku guru, pamilon atikan ditunjuk pikeun ngajawab.

c) Tés Paripolah

Tés paripolah nyaéta téhnik peniléyan hasil diajar anu meredih pamilon atikan ngadémonstrasikeun kaparigelanana atawa midangkeun hasil diajarna dina wangun paripolah (*unjuk kerja*). Upamana waé, pamilon atikan sina nyaritakeun deui atawa macakeun hasil karangan sajak nu geus dikarangna.

2) Téhnik Nontés

Téhnik nontés mangrupa téhnik peniléyan anu ditujulkeun sangkan meunang gambaran ngeunaan karakteristik, sikap, atawa kapribadian pamilon atikan. Aya sababaraha rupa téhnik nontés, nyaéta (1) niténan (obsérvasi), (2) papancén, (3) produk, (4) portopolio.

a) Papancén

Peniléyan ku cara méré papancén ditujulkeun sangkan murid milampah kagiatan di luar kelas. Papancaén bisa dibikeun ka murid sacara mandiri bisa ku cara ngelompok. Ari papancén anu dibikeun bisa mangrupa pancén atawa proyék.

b) Produk

Peniléyan produk nyaéta peniléyan kana kaparigelan murid dina ngahasilkeun hiji produk dina waktu nu tangtu saluyu jeung kritéria anu ditangtukeun boh tina jihat prosés boh hasil ahir.

c) Portopolio

Portopolio téh mangrupa kumpulan karya murid anu disusun kalawan ngéntép seureuh anu dicokot ti murid salila prosés pangajaran. Portopolio téh dipaké ku guru jeung murid pikeun nalingakeun kamekaran kaweruh, sikep, jeung kaparigelan murid dina hiji mata pelajaran. Ku ayana portopolio bisa kanyahoan kamekaran préstasi, kaunggulan jeung kahéngkérangan gawé murid saperti karancagéan jeung karya-karyana. Unggal murid mibanda portopolio séwang-séwangan, anu eusina mangrupa karya tiap murid.

d) Niténan (Obsérvasi)

Niténan atawa obsérvasi nyaéta téhnik peniléyan anu dilaksanakeun ku pangatik ku cara ngagunakeun babagian awak (indra) sacara langsung saperti ditempo jeung didéngékeun atawa teu langsung ngaliwatan nu lian saperti babaturan murid, guru lain, atawa kolot murid.. Téhnik obsérvasi ilaharna dipaké pikeun meunteun sikap. Upamana waé, alus henteuna sopan santun, tagog, ucapan jeung lentong, paripolah murid waktu ngaragakeun drama.

b. Prakték Peniléyan Prosés

Peniléyan prosés dilaksanakeun waktu prosés pangajaran lumangsung. Peniléyan prosés museur kana sasaran peniléyan patali jeung tahap éféktivitas kagiatan diajar-ngajar dina raraga ngahontal tujuan pangajaran. Aspék anu dipeunteun dina peniléyan posés téh nyaéta kagiatan guru, kagiatan murid, pola interaksi guru—murid, jeung lumangsungna prosés diajar-ngajar. Lajuning laku tina peniléyan prosés pangajaran, lamun hasilna kurang nyugemakeun, nya guru ngayakeun panalungtikan tindakan kelas.

Diménsi peniléyan prosés pangajaran téh patali jeung komponén prosés diajar-ngajar, nyaéta (1) tujuan pangajaran, (2) Matéri ajar, (3) murid, (4) guru, (5) alat jeung sumber diajar, jeung (6) komponén peniléyan.

- 1) Komponén tujuan pangajaran ngawengku aspék-aspék rumusan tujuan, kasaluyuan jeung kamampuh murid, jumlah jeung waktu nu disayagikeun, kasaluyuan jeung kurikulum nu dipaké, sarta bisa henteuna dilaksanakeun dina pangajaran.
- 2) Komponén matéri pangajaran ngawengku wengkuan bahan, kasaluyuan matéri jeung tujuan, tahap hésé babarina bahan, daya guna keur murid, luyu jeung alokasi waktu, sumber diajar, cara ngulikna, kasinambungan bahan, kasaluyuan matéri jeung kabutuh murid, sarta prasyarat keur ngulikna.
- 3) Komponén murid ngawengku kamampuh prasarat, minat, motivasi, sikep, cara diajarna, hubungan sosial, masaah diajar, karakteristik jeung kapribadian, kabutuh diajar, jatidiri murid katut kulawargana.
- 4) Komponén guru ngawengku kamampuh ngawasa matéri ajar, kaparigelan ngajar, sikep kaguruan, pangalaman ngajar, cara ngajar, cara meunteun, kadaék mekarkeun profésina, kaparigelan komunikasi, kapribadian, kamampuh jeung kahayang mantuan jeung ngaping murid, hubungan sosial, jeung dangdanan.
- 5) Komponén alat jeung sumber diajar ngawengku rupa-rupa alat jeung jumlahna, daya guna alat, babari, lengkep henteuna, mangpaatna, cara makéna.
- 6) Komponén peniléyan ngawengku wanda jeung alat, eusi jeung rumusan pananya, rubrik, sistem, prakna, lajuning laku hasil, ngamangpaatkeun hasil, jeung administrasi peniléyan, tahap kasulitan soal, validitas jeung réliabilitas soal, daya pangbéda, frékwénsi jeung rarancang peniléyan. Conto format peniléyan prosés:

Tabel 2. 12. Pedoman Peniléyan Prosés Diajar Siswa

No	Aspek yang Diobservasi	Nilai Penampilan			
		1	2	3	4
1.	Kegiatan menanggapi konsep guru.				
2.	Partisipasi dalam pemecahan masalah.				
3.	Tanggung jawab pengerjaan tugas.				
4.	Disiplin belajar.				
5.	Kerjasama dalam pemecahan masalah.				
6.	Motivasi belajar.				
7.	Kegiatan menjawab Pertanyaan guru.				
8.	Kegiatan dalam mengerjakan tugas-tugas				
9.	Kegiatan menanggapi bacaan.				
10.	Kegiatan refleksi bersama guru.				
Nilai Hasil Observasi					

Keterangan:

Skala nilai : 4 = sangat baik 3 = baik 2 = cukup 1 = kurang

Tabel 2. 13. Pedoman Penilíyan Ngajar Guru

No	Aspek yang Diobservasi	Nilai Penampilan			
		1	2	3	4
1.	Sikap guru dalam proses pembelajaran a. Kejelasan suara dalam menjelaskan materi b. Antusiasme penampilan dalam menjelaskan materi c. Membimbing siswa dalam pembelajaran				
2.	Penguasaan Matéri pembelajaran a. Penyajian Matéri ajar b. Keruntunan dalam menyajikan Matéri ajar c. Kelengkapan dalam memberikan Matéri ajar d. Konsistensi penerapan metode pembelajaran				
3.	Proses pembelajaran a. Kesesuai metode dengan Matéri ajar b. Kejelasan dalam memberikan contoh c. Antusiasme dalam menanggapi dan merespon siswa d. Kecermatan dalam penggunaan waktu				
4.	Evaluasi a. Melakukan penilíyan kegiatan pembelajaran b. Melakukan penilíyan tertulis tentang pembelajaran				
5.	Refleksi a. Mengidentifikasi kembali Kagiatan pembelajaran b. Menyimpulkan hasil proses pembelajaran				
Nilai Hasil Observasi					

Katerangan:

4 = sangat baik

3 = baik

2 = cukup

1 = kurang

Tabel 2. 14. Indikator Kagiatan dalam Kerja Kelompok

No	Kagiatan kerja kelompok	Indikator
1	Berada dalam tugas	☐ Menjalankan tugas yang menjadi tanggung jawabnya ☐ Tetap berada dalam kelompok selama kerja kelompok
2	Mengambil giliran dan berbagi tugas	☐ Bersedia menerima tugas ☐ Memberikan kepercayaan kepa teman untuk menyelesaikan tugas ☐ Bekerjasama dalam kelompok dan bersedia membantu teman dalam menyelesaikan tugas
3	Bertanya	☐ Bertanya kepada teman atau dosen tentang cara kerja ☐ Meminta bantuan kepada teman atau bimbingan kepada dosen jika mengalami kesulitan.
4	Mendengarkan dengan aktif	☐ Memperhatikan informasi/penjelasan/pendapat yang disampaikan teman kelompok atau dosen ☐ Mendengarkan pendapat teman ☐ Suara dan gerak (mengangguk dan atau melihat teman atau dosen yang sedang berbicara)
5	Memberikan dan menghargai kontribusi	☐ Memberikan masukan untuk kesuksesan kelompok ☐ Merespon apa yang dikatakan teman, termasuk kritikan positif ☐ Memperhatikan apa yang dikerjakan teman (menyimak)

3. Ngolah Hasil

Prosés kagiatan diajar ngajar di kelas moal bisa dipisahkeun jeung kagiatan peniléyan sarta ngukur hasil pangajaran. Peniléyan mangrupa kagiatan méré peunteun kana hasil diajar anu sipatna kualitatif, sedengkeun pengukuran mangrupa sistematika dina nangtukeun gedé leutikna hasil atawa karakteristik tingkah laku siswa ku ngagunakeun alat ukur nu tangtu (Kuswari, 2010:6). Ku sabab kitu, dina padoman Kurikulum 2013 aya pituduh jeung padoman peniléyan hasil diajar siswa.

Parobahan kurikulum mangrupa salah sahiji tarékah pikeun ngaronjatkeun kualitas pangajaran. parobahan Kurikulum 2013 anu museur kana pamarekan saintifik mangrupa upaya pikeun nyampurnakeun jeung ngoméan kualitas pangajaran. Indikator parobahan kurikulum ditandaan ku ayana parobahan pola kagiatan diajar ngajar, milih média atikan, jeung nangtukeun pola peniléyan pikeun nangtukeun hasil pangajaran.

Parobahan Kurikulum Basa Sunda ti mimiti tingkatan pendidikan dasar nepi ka pendidikan menengah bakal mibanda harti lamun dibarengan ku parobahan prakték-prakték pangajaran di kelas, anu bakal ngarobah prakték peniléyan pangajaran. Nepi ka kiwari prakték peniléyan di kelas kurang ngagunakan metode jeung alat anu variatif. Ku sabab kitu, guru basa Sunda kudu nyaho jeung ngawasa cara-cara nyusun tés-tés basa pikeun ngukur hasil henteuna pangajaran basa Sunda ogé cara ngolah hasil peniléyanana. Kamampuh cara-cara nyusun tés-tés basa mah geus dipedar dina KD 5, sedengkeun kamampuh ngolah hasil peniléyan mah aya dina KD 6. Ku kituna, satuluyna baris dipedar cara ngolah hasil peniléyan.

Sistematika pedaran dina ieu kagiatan diajar ngawengku (1) cara méré skor pikeun tés éséy; (2) cara méré skor pikeun tés obyékif; (3) cara méré skor pikeun tés psikomotor; jeung (4) ngolah hasil peniléyan.

b. Cara Méré Skor pikeun Tés Éséy

Skor atah tés éséy ditangtukeun maké sistem bobot. Ari carana aya kieu.

- 1) Nangtukeun bobot ku sistem skor maksimum luyu jeung tingkat kahéséanana. Upamana, pikeun soal anu gampang skor maksimumna 6, pikeun soal anu sedeng skor maksimumna 7; jeung

pikeun soal anu hésé, dibéré skor maksimum 10. Ku kituna, siswa moal mungkin meunang skor 10.

- 2) Bobot ditangtukeun dina bilangan-bilangan anu geus ditangtukeun luyu jeung tingkat *kesukaran* soal. Contona, soal gampang dibéré bobot 3, soal sedang dibéré bobot 4, jeung soal anu hésé dibéré bobot 5. Ku cara ieu mah mungkin siswa bisa meunang skor 10.

c. Cara Méré Skor pikeun Tés Obyéktif

Aya dua cara méré skor kana soal tés wangun obyéktif.

- 1) Tanpa ngagunakeun rumus *tebakan* (*Non Guessing Formula*)

Cara ieu digunakeun nalika soal can dipikanyaho tingkat kahadéanana. Carana, itung jumlah jawaban anu benerna wungkul, tiap jawaban bener dibéré skor 1 jeung jawaban salah dibéré skor 0. Jadi, skor = jumlah jawaban nu bener.

- 2) Ngagunakan Rumus *Tebakan* (*Guessing Formula*)

Rumus ieu digunakeun lamun éta soal-soal tés geus pernah diujicobakeun jeung dilaksanakeun. Rumus-rumus tebakanana saperti kieu.

- a) Wangun bener-salah (*true-false*)

$$\text{Rumus: } S = \sum B - \sum S$$

Keterangan: S = skor anu diteangan

$\sum B$ = jumlah jawaban anu bener

$\sum S$ = jumlah jawaban anu salah

- b) Wangun pilihan-ganda (*multiple choice*)

$$\text{Rumus: } S = \frac{\sum B - \sum S}{n - 1}$$

n – 1

Keterangan: S = skor anu ditéangan

$\sum B$ = jumlah jawaban anu bener

$\sum S$ = jumlah jawaban anu salah

n = jumlah alternatif jawaban anu geus disadiakeun

1 = bilangan tetep

- c) Wangun ngajodohkan (*matching*): $S = \sum B$

Skor nu ditéangan (S) nyaéta jumlah jawaban nu bener ($\sum B$)

- d) Wangun jawaban singget (*short answer*) jeung ngalengkepan (*completion*):

$S = \sum B$. Skor nu ditéangan (S) nyaéta jumlah jawaban nu bener ($\sum B$).

d. Cara Méré Skor pikeun Tés Psikomotor

Dina domain psikomotor anu diukur nyaéta tagog jeung *kinerja*. Pikeun ngukurna bisa dilakukeun ku cara ngagunakan tés tindakan, saperti simulasi, unjuk kerja, atawa tés idéntifikasi.

Ieu di handap diébréhkeun conto sababaraha modél peniléyan pikeun tés kamahéran basa, di antarana modél peniléyan kamampuh nyarita, maca, jeung nulis.

Tabel 2. 15. Peniléyan Kamampuh Ngagunakeun Basa Sunda

Kamahéran basa Konsep kabasaan	Produktif		Reseptif	
	Nulis (40%)	Nyarita (10%)	Maca (40%)	Ngaregepkeun (10%)
Fonologi	-	√	√	√
Éjahan	√	-	√	-
Morfologi	√	√	√	√
Sintaksis	√	√	√	√
Semantik	√	√	√	√
Wacana	√	√	√	√
Kandaga kecap	√	√	√	√
Sastra	√	√	√	√

Pikeun nganiléy atawa meunteun tugas nyarita, nulis, jeung maca, guru bisa ngagunakeun modél saperti ieu di handap.

Tabel 2. 16. Modél Peniléyan Tugas Nyarita

No.	Aspék anu dipeunteun	Tingkatan skala											
		0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
1	Kaakuratan informasi (héngkér – akurat pisan)	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
2	Hubungan antarinformasi (seutik pisan–dalit pisan)	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
3	<i>Ketepatan</i> struktur jeung kandaga kecap (henteu méréhah–méréhah pisan)	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
4	Kalancaran (gagap-- lancar pisan)	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
5	Kawajaran unit wacana (tak normal normal)	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
6	Gaya nyarita (kaku – wajar)	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
		Jumlah skor:											

Tabel 2. 17. Modél Peniléyan Tugas Nulis ku Skala 10

No.	Aspék nu dipeunteun	Tingkatan Skala 10										
		0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	Kualitas jeung legana amMatéri	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2	Organisasi jeung pidangan	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
3	Gaya jeung wangunan basa	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
4	Mékanik: tata basa, éjahan, karapihan tulisan	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
5	Réspon aféktif guru kana karangan	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

Tabel 2. 18. Modél Peniléyan Tugas Nulis Maké Bobot Unsur Kamampuh Nulis

No.	Unsur yang dinilai	Skor maksimum	Skor Siswa
1	Eusi gagasan anu diébréhkeun	35	
2	Organisasi eusi	25	
3	Tatabasa	20	
4	Gaya: pilihan struktur jeung kabeungharan kecap	15	
5	Éjahan	5	

Tabel 2. 19. Modél Peniléyan Kamampuh Maca

Modél Kamampuh Maca	Indikator
Mikawanoh aturan maca (<i>Code Breaker</i>)	1. Familiaritas dina milih kecap
	2. Kompléksitas tanda baca
	3. Pola ngawangun kecap
	4. Struktur kalimah
	5. Format wacana
Partisipasi dina wacana (<i>Text-participants</i>)	1. Kasaluyuan harti jeung pangaweruh siswa
	2. Kasaluyuan harti jeung pangalaman hirup siswa
	3. Kompléksitas sistem ngawangun harti dina struktur kalimah (semantiks)
	4. Rélévansi harti jeung tujuan wacana (kohérénsi ma'na téks)
Pengguna téks (<i>text-user</i>)	1. Négosiasi jeung arah hubungan sosial dina téks
	2. Tingkat formalitas struktur téks
	3. Peranan kultural hiji téks
	4. Alur komponen ma'na dina hiji téks
Analisis téks (<i>text-analyst</i>)	1. Nétralitas wacana jeung kasalluyuanana jeung tingkat nalar siswa
	2. Peranan wacana dina muka diri siswa pikeun ningali réalitas anu luyu jeung kamekaran siswa
	3. Hibriditas pandangan dina wacana
	4. Lolongkrang umpan kritis siswa

e. Ngolah Hasil Peniléyan

Dina ngolah data hasil tés, ada opat léngkah poko anu kudu dilakukeun: (1) méré skor, (2) ngarobah skor atah jadi skor standar, (3) ngonvérsikan skor standar, jeung (4) ngalakukeun analisis soal.

- 1) Méré skor kana hasil tés siswa. Alat bantu anu diperlukeun: konci jawaban, konci skoring, jeung padoman konvérsi.
- 2) Ngarobah skor atah jadi skor standar luyu jeung norma anu geus ditangtukeun.
- 3) Ngonvérsikeun skor standar kana peunteun, boh kana huruf boh kana angka.
- 4) Ngalakukeun analisis soal (lamun diperlukeun) pikeun mikanyaho *derajat validitas* jeung réliabilitas soal, tingkat héséna soal (*difficulty index*), jeung daya béda.

Sanggeus ngalaksanakeun kagiatan tés jeung lembar jawabanana dipariksa (benerna, salahna, jeung kalengkepanana), léngkah satuluyna nyaéta ngitung skor atah unggal siswa dumasar kana rumus-rumus anu geus ditangtukeun jeung bobot tiap soal. Ieu kagiatan téh kudu dilaksanakeun kalawan ati-ati pisan, sabab bakal jadi tatapakan dina kagiatan ngolahan hasil tés nepi ka jadi nilai préstasi. Saméméh ngalaksanakeun tés, guru kudu nyusun padoman méré skor. Pedoman penskoran penting pisan disiapkeun, utamana pikeun nyieun soal wangun éséy. Hal ieu maksudna pikeun ngaminimalisir subyéktivitas peniléyan.

Cara-cara ngolah hasil évaluasi

Cara méré skor atah pikeun tés éséy

Dina wangun tés éséy, skor atah ditangtukeun ngagunakeun sistem bobot. Carana aya dua léngkah ieu di handap.

- (1) Nangtukeun bobot ku sistem skor maksimum luyu jeung tingkat kahéséanana. Upamana, pikeun soal anu gampang skor maksimumna 6, pikeun soal anu sedeng skor maksimumna 7; jeung pikeun soal anu hésé, dibéré skor maksimum 10. Ku kituna, siswa moal mungkin meunang skor 10.

Contona 1.

Saurang siswa dibéré tilu soal dina wangun éséy. Unggal soal dibéré skor (x) maksimum dina rentang 1-10 luyu jeung kualitas siswa. Cara ngitungna ébréh dina tabél ieu di handap.

Tabel 2. 20. Ngitung Skor ku Sistem Bobot 1

No. Soal	Tingkat Kesukaran	Jawaban	Skor (x)
1	Gampang	Bener	6
2	Sedeng	Bener	7
3	Hésé	Bener	10
Jumlah			23

Rumus Skor: $\frac{\sum x}{\sum s}$

Keterangan: $\sum x$ = jumlah skor $\sum s$ = jumlah soal

Jadi, skor siswa A = $23/3 = 7,67$

- (2) Bobot ditangtukeun dina bilangan-bilangan anu luyu jeung tingkat *kesukaran* soal. Contona, soal gampang dibéré bobot 3, soal sedeng diberi bobot 4, jeung soal anu hese dibéré bobot 5. Ku cara ieu mah mungkin siswa bisa meunang skor 10.

Contona 2.

Saurang siswa dités ku tilu soal éséy. Unggal soal dibéré bobot luyu jeung tingkat hésé babarina, nyaéta bobot 5 pikeun soal nu hésé; 4 pikeun soal sedeng, jeung 3 pikeun soal anu gampang. Tiap soal dibéré skor (X) kalawan rentang 1-10 luyu jeung kualitas jawaban anu bener. Tuluy skor (X) unggal siswa dikalikeun kana bobot tiap soal.

Tabel 2. 21. Ngitung Skor ku Sistem Bobot 2

No. Soal	Tingkat Kesukaran	Jawaban	Skor (x)	Bobot (B)	XB
1	Gampang	Bener	10	3	30
2	Sedeng	Bener	10	4	40
3	Hésé	Bener	10	5	50
Jumlah			23	12	120

Rumus Skor: $\frac{\sum XB}{\sum B}$

Keterangan:

TK = tingkat *kesukaran*

X = skor tiap soal

B = bobot luyu jeung tingkat *kesukaran* soal

$\sum XB$ = jumlah hasil perkalian X jeung B

Jadi, skor siswa $120/12 = 10$

f. Ngolah Data Hasil Tés: PAP jeung PAN

Sanggeus kapanggih skor tiap siswa, guru ulah rurusuhan nangtukeun préstasi diajar (*nila*) siswa anu dasarna angka hasil ngabagi skor jeung jumlah soal, sabab ieu cara dianggap kurang proporsional. Misalna, saurang siswa meunang skor 60, ari skala anu digunakeun pikeun ngeusian buku rapor nyaéta skala 0 – 10 atawa skala 0 – 5, mangka éta skor kudu dikonvérsikan heula jadi skor standar saméméh ditetepkan jadi *nilai akhir*.

(1) Peniléyan Acuan Patokan (PAP)

Pamarekan ieu museur kana naon anu bisa dilakukeun ku siswa. Peniléyan anu museur kana kamampuh-kamampuh naon wae anu geus kahontal ku siswa sanggeus ngaréngsékeun sabagian atawa sakabeh program.

PAP naliti naon waé anu bisa dipigawé ku siswa lain ngabandingkesun hiji siswa jeung siswa sejenna. Tapi, ku kriteria atawa patokan anu spesifik. Kriteriana mangrupa pangalaman diajar dipiharep bisa kahontal sanggeus réngsé kagiatan diajar, atawa sajumlah kompetensi dasar anu geus ditangtukeun saméméh. Misalna, kriteria Kahontalna kompetensi ngagunakeun 75% atawa 80%. Siswa anu kamapuhna sahandapeun kriteria dianggap acan hasil jeung kudu diremédiat.

(1) Peniléyan Acuan Norma (PAN)

Dina peniléyan acuan norma, ma'na angka (skor) saurang siswa ditéangan ku cara ngabandingkan hasil diajarna jeung hasil diajar siswa séjénna dina hiji kelompok atawa kelas. Siswa dikelompokkeun dumasar kana jenjang hasil diajar nepi ka kapanggih kalungguhan relatif saurang siswa lamun dibandingkeun jeung babaturan sakelasna.

Tujuan penilayan acuan norma nyaéta pikeun ngabédakeun siswa tina kelompok-kelompok tingkat kamampuhna, mimiti ti nu panghéngkéna nepi ka nu pangunggulna. Sacara idéal, distribusi tingkat kamampuh dina hiji kelompok ngagambarkeun hiji kurva anu normal.

Umumna, penilayan acuan norma digunakeun pikeun seléksi. Soal tés dina ieu pamarekan dimekarkeun tina bagian Matéri anu dianggap penting. Guru boga wewenang pikeun nangtukeun bagian mana anu leuwih urgen. Ku kituna, guru kudu ngawatésanan jumlah soal anu diperlukeun, sabab henteu sakabéh materi anu ditepikeun ka siswa muncul dina soal-soal.

Soal-soal kudu dijieun kalawan merhatikeun tingkat *kesukaran* anu variatif, ti mimiti soal nu gampang ka nu hésé nepi ka siswa bisa méré jawaban anu variatif deuih. Soal-soal ogé kudu bisa méré jawaban anu variatif, sumebar, jeung bisa ngabandingkeun kamampuh di antara para siswa.

D. Kegiatan Diajar

Kegiatan diajar nu kudu dipilampah ku Sadérék nyoko kana runtuyan kegiatan saperti ieu di handap.

1. Titénan heula tujuan jeung indikator kahontalna hasil diajar.
2. Baca pedaran Matéri ajar nu dipidangkeun.
3. Pigawé latihan atawa pancén nu dipidangkeun dina ieu kegiatan diajar.
4. Baca deui saliwat pedaran Matéri ajar, tuluy titénan tur bandingkeun jeung tingkesan Matéri ajar.
5. Lamun manggih bangbaluh, Sadérék bisa diskusi jeung kancamitra séjénna.

E. Latihan/Pancén

Jawab atawa tétélakeun sakur pananya atawa paréntah ieu di handap!

1. Naon nu dimaksud ku prosédur penilayan téh?
2. Naon waé komponén prosédur penilayan basa?
3. Naon sasaruuan jeung bédana penilayan kamampuh ngaregepkeun,nyarita, maca jeung nulis?

4. Jéntrékeun naon anu disebut wangun tés, wangun nontés, wangun tés obyéktyw, tés non obyéktyw, jeung tés perbuatan sarta béré masing-masing contona!
5. Naon waé anu kagolong kana wanda tés jeung nontés?
6. Naon bédana padoman obsérvasi nu mangrupa daptar cék jeung skala peniléyan?
7. Naon kauntungan jeung kahéngkérana tina tés éséy?
8. Naon anu disebut tés performansi sarta digunakeun pikeun naon éta tés téh?
9. Hal-hal naon waé nu kudu diperhatikeun lamun rék ngagunakeun tés portofolio?
10. Terangkeun bédana peniléyan jeung pengukuran!
11. Jéntrékeun naon anu disebut peniléyan acuan patokan (PAP) jeung acuan norma (PAN)!
12. Léngkah-léngkah naon wae anu kudu dilakukeun dina ngolah data hasil tés? Pék jéntrékeun!
13. Itung rata-rata skor tina ieu data: 61, 59.5, 62, 60, 60, 52, 78, 78, 46, 66, 71, 61!
14. Naon ari KKM téh? Saha anu kalibet dina nangtukeun KKM?
15. Kumaha léngkah-léngkah jeung cara nangtukeun KKM dina Kurikulum 2013?

F. Tingkesan

Prosédur peniléyan atawa padika meunteun téh mangrupa cara-cara jeung léngkah-léngkah dina meunteun, boh meunteun hasil diajar boh meunteun prosés pangajaran. Peniléyan bisa dilaksanakeun ku dua rupa téhnik, nyaéta téhnik tés jeung téhnik nontés.

Prosédur peniléyan mibanda sababaraha komponén saperti (1) sasaran peniléyan, (2) alat peniléyan, (3) kritéria peniléyan, jeung (4) prosédur prakna tés.

Peniléyan kaparigelan basa nyoko kana opat aspek, nyaéta ngaregepkeun, nyarita, maca, jeung nulis. *Kahiji*, kamampuh ngaregepkeun bisa diukur ku tilu warna tés, nyaéta (1) tés réspons kauger, (2) tés réspons pilihan ganda, jeung (3) tés komunikasi jembar. *Kadua*, kamampuh nyarita bisa dipeunteun ku tilu téhnik, nyaéta (1) tés réspon kauger, (2) tés gumulung, jeung (3) tés wawancara. *Katilu*, peniléyan kamampuh maca ngawengku tés maham kalimah jeung wacana. Tés maham wacana bisa mangrupa tés pilihan ganda, tés

eusian copong, jeung tés pedaran. *Kaopat*, meunteun kamampuh nulis bisa diukur ku (1) tés pratulis, (2) tés nulis gumulung, jeung (3) tés nulis bébas.

Instrumén peniléyan dipaké pikeun ngukur préstasi diajar siswa, anu diduga aya patalina atawa pangaruhna kana hasil diajar, kamekaran hasil diajar, kahontalna hasil prosés ngajar guru, jeung kahontalna hasil program nu tangtu.

Aya dua rupa instrumén peniléyan, nyaéta instrumén tés jeung instrumén non-tés. Anu kagolong kana kelompok tés nyaéta tés préstasi diajar, tés intelegénsi, tés bakat, jeung tés kamampuh akademik. Ari anu kagolong kana kelompok non-tés nyaéta skala sikep, skala peniléyan, padoman obsérvasi, padoman wawancara, angkét, mariksa dokumén, jsté. Instrumén winangun tés sipatna mangrupa pérformansi maksimum, ari instrumén non-tés sipatna mangrupa pérformansi tipikal.

Ngolah hasil peniléyan mangrupa hiji kagiatan anu kacida pentingna. Ku kituna, hal ieu perlu diperhatikeun supaya bener-bener diaplikasikeun di institusi pendidikan sabab bisa nangtukeun nasib, utamana nasib siswa. Dina ngolah hasil peniléyan tinangtu henteu meunang ngarugikeun sawatara pihak. Ku sasab kitu, aya sababaraha hal anu kudu diperhatikeun dina ngolah hasil peniléyan, nyaéta téhnik ngolah hasil tés, skor total (total score), konvérsi skor, cara méré skor pikeun skala sikap, cara méré skor domain psikomotorik, jeung ngolah data hasil tés, boh ku ngagunakeun peniléyan acuan patokan (PAP) boh ku acuan norma (PAN).

Peniléyan nyaéta runtuyan kagiatan pikeun nyangking, nganalisis, jeung napsirkeun data ngeunaan prosés jeung hasil diajar siswa anu dilaksanakeun kalawan sistimatis tur sinambung nepi ka jadi informasi anu gedé hartina dina nyieun hiji kaputusan.

Aya dua rupa peniléyan, nyaéta peniléyan prosés jeung peniléyan hasil diajar. Peniléyan prosés mangrupa kagiatan meunteun nu museur kana tingkat éféktivitas diajar ngajar dina raraga ngahontal tujuan pangajaran. Peniléyan prosés meunteun kagiatan guru, kagiatan siswa, pola interaksi antara guru jeung siswa sarta luamangsungna prosés diajar ngajar. Ari peniléyan hasil

diajar ditujukeun pikeun ngukur kamajuan, kakurangan, jeung kaonjongan diajar siswa katut posisi siswa dina kelompokna.

Peniléyan bisa dilaksanakeun ku dua rupa téhnik, nyaéta téhnik tés jeung téhnik nontés. Téhnik tés aya tilu rupa, nyaéta (1) tés tulis, (2) tés lisan, jeung (3) tés paripolah (prakték). Ari téhnik nontés bisa mangrupa (1) niténan (obsérvasi), (2) papancén, (3) produk, (4) portopolio. Umumna guru leuwih museur kana peniléyan hasil diajar.

Tiap-tiap téhnik jeung wangun tés mibanda rubrik peniléyan masing-masing. Aya rubrik peniléyan tés tulis, tés lisan, tés paripolah, padoman obsérvasi, padoman peniléyan produk, padoman peniléyan papancén, jeung padoman peniléyan portopolio.

Kasang tukang ayana KKM téh nyaéta ku medalna Peraturan Menteri Pendidikan Nasional Nomer 20 Taun 2007 an nétélakeun yén salasahiji prinsip peniléyan dina kurikulum tingkat satuan pendidikan (KTSP) nyaéta dumasar acuan kritéria. Peniléyan téh dumasar kana ukuran hontalan kompetensi nu geus ditangtukeun. Ku kituna, satuan pendidikan kudu netepkeun Kriteria Ketuntasan Minimal (KKM) tiap mata pelajaran minangka dadasar dina meunteun hontalan kompetensi pamilon atikan.

Ari KKM téh nyaéta kriteria ketuntasan belajar (KKB) anu ditangtukeun ku satuan pendidikan. Anu kalibet dina nangtukeun KKM téh nyaéta kapala sakola, wakasek kurikulum, tim pengembang kurikulum (TPK) sakola, jeung guru atawa MGMP.

Aya tilu perkara nu kudu dititénan dina nangtukeun KKM, nyaéta:

- a) Intake (kamampuh rata-rata murid atawa pamilon atikan (peserta didik);
- b) Kompléksitas (idéntifikasi indikator minangka tanda kahontalna kompetensi dasar);
- c) Kamampuh daya pangdeudeul (anu oriéntasina kana sumber diajar).

Kritéria katuntasan belajar minimal (KKM) pikeun KI-3 jeung KI-4 nyaéta B- (2.66). Ku kituna, pamilon atikan dianggap can ngawasa KD anu diulikna lamun indikator peunteunna < 2.66 tina hasil tés formatif. Ari pikeun KI-1 jeung

KI-2 pikeun sakumna mata pelajaran, nyaéta lamun profil sikep pamilon atikan umumna aya dina katégori alus atawa B (3.00) dumasar kana standar anu ditangtukeun ku satuan pendidikan.

G. Uji Balik jeung Lajuning Laku

Pék cocogkeun hasil pagawéan Sadérék kana jawaban latihan anu geus disayagikeun di bagian tukang ieu modul. Itung jumlah jawaban anu benerna, tuluy gunakeun rumus ieu di handap pikeun ngukur tahap nyangkem Sadérék kana bahan ajar.

Rumus:

$$\text{Tahap nyangkem} = \frac{\text{Jumlah jawaban anu benerna}}{5} \times 100\%$$

Tahap nyangkem bahan ajar nu dihontal ku Sadérék:

90	-	100%	=	alus pisan
80	-	89%	=	alus
70	-	79	=	cukup
	-	69	=	kurang

Lamun Sadérék ngahontal tahap nyangkem 80% ka luhur, Sadérék bisa nuluykeun bahan kana Kegiatan Diajar 3. Tapi, lamun tahap nyangkem Sadérék kurang ti 80%, pék balikan deui jeung deres bahan dina Kegiatan Diajar 2, pangpangna bahan nu can dicangkem.

Réfléksi jeung Lajuning Laku

Ieu kagiatan dilaksanakeun pikeun ningali kahontalna jeung éféktivitas prosés pangajaran anu diiluan ku Sadérék. Lamun geus ngawasa matéri pangbinaan guru dina ngamangpaatkeun hasil analisis wanda peniléyan (oténtik, prosés, jeung hasil), Sadérék bisa nyontréng (√) kolom “Kahontal”. Sabalikna, lamun can kahontal, Sadérék bisa nyontréng (√) kolom “Can Kahontal”.

No.	Tujuan Pangajaran	Kahontal	Can Kahontal	Kat.
1.	Ngalatih guru dina nganalisis maté wanda peniléyan kalawan ngalarapkeun ajén-inajén utama PPK.			
2.	Ngalempeng guru dina ngamang-paatkeun hasil analisis wanda peniléyan kalawan ngalarapkeun ajén-inajén utama PPK.			
Lajuning Laku:				

KOMPETENSI PROFESIONAL

**AKSARA SUNDA, SAJAK JEUNG
GUGURITAN**

KAGIATAN DIAJAR 3

AKSARA SUNDA

A. Tujuan

Masyarakat Sunda mibanda kakayaan nu ngawujud basa jeung aksara Sunda. Aksara Sunda dirundaykeun tina aksara Pallawa. Wangun aksara Suda sipatna silabis, nyaéta hiji aksara ngalambangkeun saengang. Ayeuna Saderék bakal diajar perkara aksara Sunda. Saréngséna ngulik Kagiatan Diajar 9, Sadérék dipiharep mibanda kamampuh ngeunaan (1) wangenan jeung fungsi aksara Sunda; (2) raratan aksara Sunda; (3) tipologi aksara Sunda; (4) wangun aksara Sunda; (5) angka Sunda; jeung (6) rarangkén (pananda vokaliasi) kalawan religius, mandiri, gotong royong, integritas, jeung nasionalis.

B. Indikator Kahontalna Kompeténsi Hasil Diajar

Indikator kahontalna kompeténsi tina ieu kagiatan diajar, nyaéta bisa (1) ngajéntrékeun wangenan jeung fungsi aksara Sunda kalawan taliti; (2) ngaidéntifikasi raratan aksara Sunda kalawam pinuh ku tanggung jawab; (3) nganalisis wangun aksara Sunda; (4) angka Sunda; jeung (5) rarangkén (pananda vokaliasi) kalawan pinuh ku rasa daria.

C. Pedaran Matéri

1. Wangenan jeung Fungsi Aksara Sunda

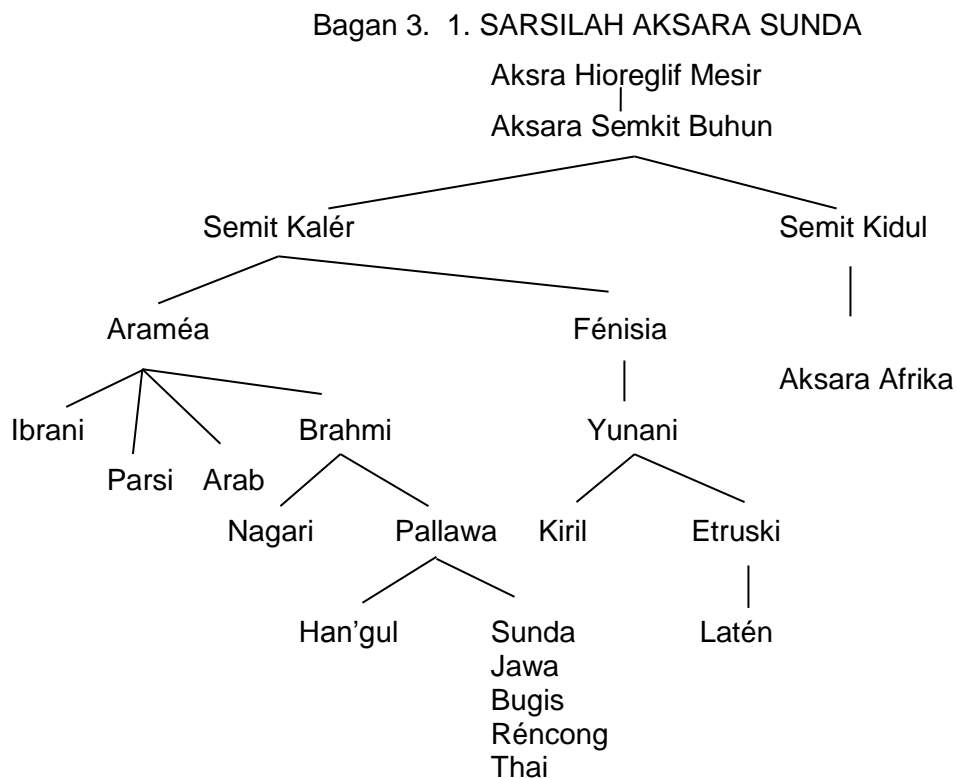
Aksara téh nyaéta sistem tanda-tanda grafis (tulisan) anu dipaké ku manusa pikeun komunikasi sarta ngawakilan omongan (Moeliono Spk., 1988:16). Ku kituna, aksara téh jadi gambaran sora ku gurat diringkel-ringkel nepi ka uni jeug kabaca (Danadibrata, 2009:11). Ari aksara Sunda nyaéta aksara nu dipaké ku urang Sunda anu dirundaykeun tina aksara Pallawa, nyaéta aksara nu dipaké nuliskeun basa India Kidul, anu béh dituna dirundaykeun tina aksara Brahmi, nyaéta aksara nu dipaké nuliskeun basa India Kuno. Mimitina mah aksara Sunda téh dipaké dina prasasti, piagam, jeung naskah kuno.

Aksara mangrupa salah sahiji ciri kamajuan adab sarta alat pikeun ngaronjatkeun kamekaran suku bangsa. Masarakat Sunda, saméméh wanoh kana aksara, kahirupan sapopoéna masih kaasup sederhana. Tapi sanggeus mikawanoh aksara, kahirupan masarakatna jadi leuwih ngaronjat tur maju. Aksara ogé, salian ti némbongkeun '*jati diri*' tur '*ajén diri*', bisa dianggap salaku 'wates' kahirupan manusa antara jaman 'prasajarah' ka jaman sajarah.

Aksara Sunda mangrupa aksara tradisi anu jadi ciri, jatidiri jeung kareueus sélér bangsa Sunda nu mibanda éta aksara. Aksara Sunda raket patalina jeung tilu perkara, nyaéta (1) aksara Sunda bakal langsung nyoko kana sélér bangsa Sunda anu mibanda éta aksara; (2) ayana kanyataan yén henteu sakumna bangsa di alam dunya mibanda sistem aksara sorangan; jeung (3) aksara Sunda mangupa sungapan pangwangunan jatidiri bangsa anu ayana jadi kareueus urang Sunda (Baidilah dkk., 2008:23).

2. Mapay Raratan Aksara Sunda

Aksara Sunda téh dirundaykeun tina aksara Pallawa, anu dirundaykeun tina aksara Brahmi. Sungapan tur kokocoran aksara nepi ka lahir aksara Sunda bisa diilikan dina tabél ieu di handap.

Aksara Sunda meunang pangaruh tina aksara Pallawa ti India Kidul. Dina dasarna aya tilu wanda aksara Pallawa, nyaéta (1) Pallawa Awal, anu museur kana modél aksara Calukya jeung Venggi; (2) Pallawa Panuluy, anu museur kana modél aksara Pali (Ava jeung Siam) katut Kamboja; sarta (3) aksara Nagari, anu nyoko kana modél Déwa Nagari jeung Népal.

Aksara Pallawa Awal nyoko kana ciri-ciri aksara dina prasasti abad ka-3 nepi ka-5 Maséhi di India Kidul jeung Sri Langka. Ieu aksara téh kapanggih dina prasasti mangsa Tarumanagara saperti prasasti Ciaruteun atawa Kebonkopi I (\pm 450 M) jeung prasasti Tugu (\pm 450 M).

Aksara Pallawa Panerus dipaké dina prasasti abad ka-6 nepi ka ka-8 Masehi. Ieu aksara téh kapanggih dina prasasti Kebonkopi II, anu ngawarkeun yén *Rakryan Juru Pangambat* dina taun *kawihaji panca pasagi* (458 Caka atawa 536 Masehi), ngeunaan ngalélér tahta pikeun *Haji* 'Raja' Sunda.

Bukti dipakéna aksara jeung basa Sunda buhun kapanggih dina Prasasti Geger Hanjuang di Leuwisari Tasikmalaya. Satuluyna, dina mangsa Karajaan Sunda (mangsa Pakuan Pajajaran-Galuh, abad ka-8 nepi ka ka-16 Maséhi), jaba ti kapanggih prasasti jeung piagem (Geger Hanjuang, Sanghyang Tapak, Kawali, Batutulis, jeung Kabantenan), kapanggih ogé naskah-naskah anu jumlahna kaitung réa (*Carita Parahyangan, Fragmen Carita Parahyangan, Carita Ratu Pakuan, Kisah Perjalanan Bujangga Manik, Kisah Sri Ajnyana, Kisah Purnawijaya, Sanghyang Siksakandang Karesian, Sanghyang Raga Déwata, Sanghyang Hayu, Pantun Ramayana, Serat Déwabuda, Serat Buwana Pitu, Serat Catur Bumi, Séwaka Darma, Amanat Galunggung, Darmajati, Jatiniskala, dana Kawih Paningkes*).

Di Jawa Barat kungsi dipaké tujuh wanda aksara, nyaéta aksara Pallawa, Pranagari, Sunda Kuno, Jawa (Carakan), Arab Pégon, Cacarakan, jeung Latén. *Aksara Pallawa* jeung *Pranagari* (abad ka-5 nepi ka abad ka-7 Maséhi, kira-kira lilana tilu abad); *Aksara Sunda Kuno* (abad ka-14 nepi ka abad ka-18 Maséhi, kira-kira lilana lima abad); *Aksara Jawa* atawa *Cacarakan* (abad ka-11 jeung abad ka-17 nepi ka abad ka-19 Maséhi, kira-kira lilana opat abad); *Aksara Arab Pégon* (abad ka-17 nepi ka pertengahan

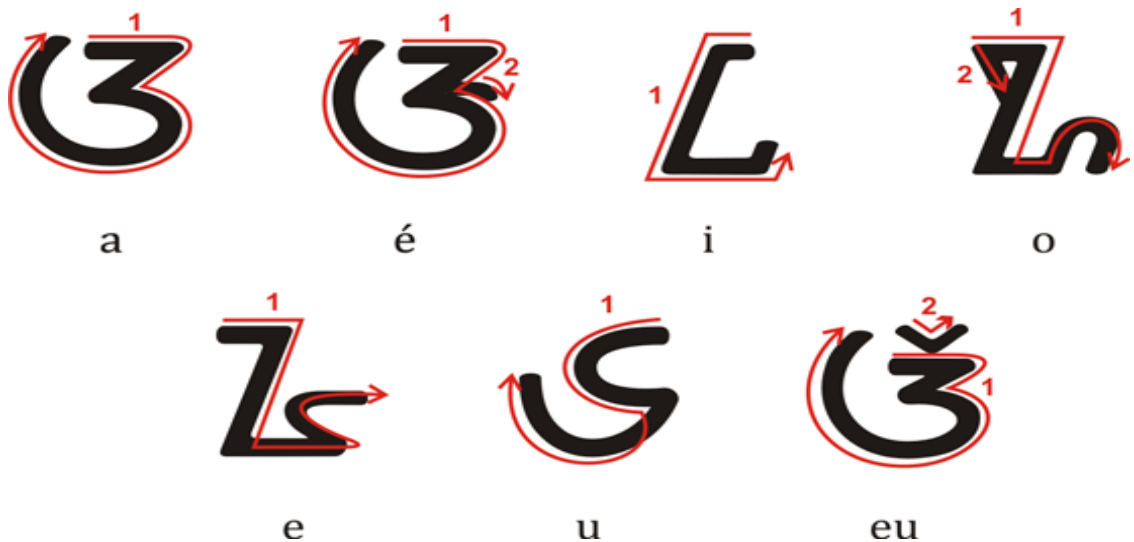
abad ka-20 Maséhi, kira-kira tilu abad); *Aksara Cacarakan* (abad ka-19 nepi ka pertengahan abad ka-20 Maséhi, kira-kira dua abad); jeung *Aksara Latén* (ahir abad ke-19 nepi ka ayeuna).

3. Wangun Aksara Sunda

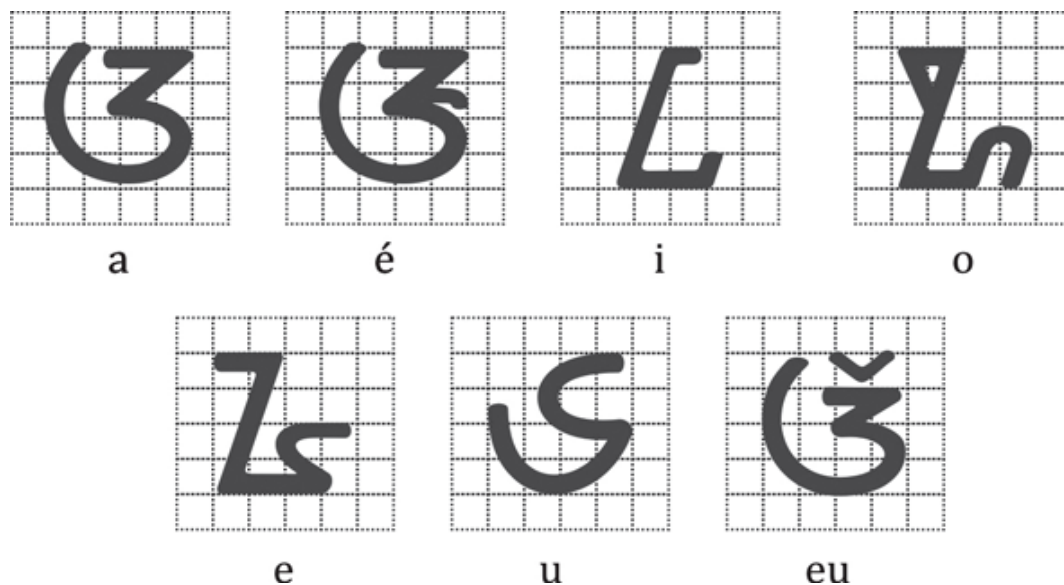
Aksara Sunda kagolong kana aksara silabis lantaran saaksara ngalambangkeun saengang. Tangtu waé ieu aksara téh béda jeung aksara Latén anu sipatna fonétis lantaran tiap aksara ngalambangkeun sasora atawa aksara Cina nu sipatna logosilabis lantaran tiap aksara ngalambangkeun sakecap. Aksara Sunda aya opat wangun, nyaéta (a) aksara swara, (b) aksara ngalagena, (c) aksara angka, jeung (4) rarangkén (tanda vokalisasi).

a. Aksara Swara

Aksara swara nyaéta aksara anu kalawan silabis mibanda harokat sora vokal anu dina sistem aksara Sunda buhun jumlahna aya lima siki. Cara nulis aksara swara bisa diilikan tina gurat beureum dina wangun aksara.

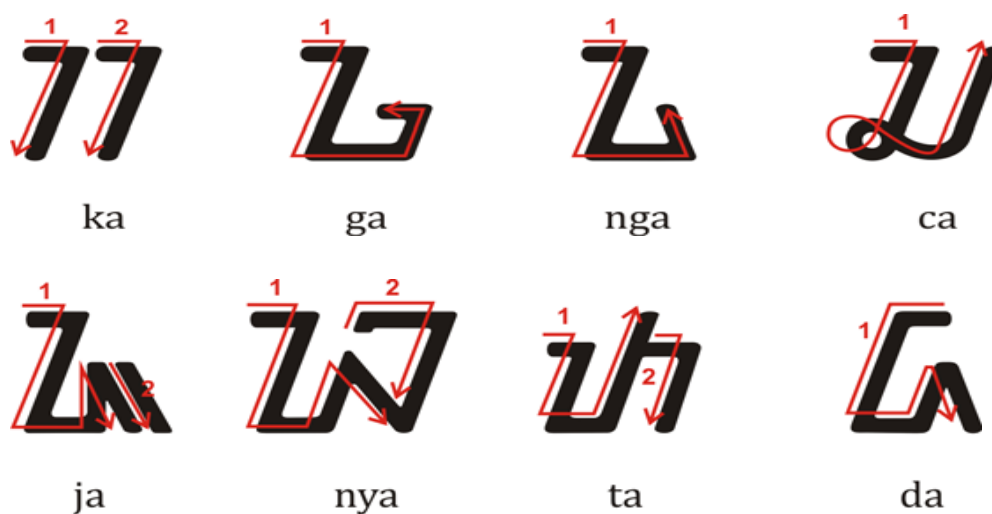
Wangun aksara Sunda kaasup rarangkénna ditulis dina posisi rada déngdék antara 45°-75°. Babandingan ukuran wangun aksara dasar nu mangrupa aksara swara 'vokal' umumna ditulis 4:4. Ukuran wangun aksara swara ébréh dina kotak-kotak ieu di handap.

b. Aksara Ngalagena

Aksara ngalagena nyaéta lambang sora anu disawang minangka foném konsonan anu kalawan silabis ngandung sora vokal /a/. Jumlah aksara Sunda ngalagena aya dalapan welas aksara, anu susunanana diluyukeun kana kalungguhan alat-alat ucap (artikulasi-artikulator). Runtuyanana /ka ga nga ca ja nya ta da na pa ba ma ya ra la wa sa ha/.

Cara nulis aksara ngalagena bisa diilikan tina gurat beureum anu aya dina luhureun wangun aksarana ieu di handap.

na

pa

ba

ma

ya

ra

la

wa

sa

ha

fa

qa

va

xa

za

Wangun aksara Sunda kaasup rarangkenna ditulis dina posisi rada déngdék antara 45°-75°. Babandingan ukuran wangun aksara dasar aksara ngalagena umumna ditulis 4:4, iwal ti aksara ngalagena **/ra/** nya éta 4:3, pikeun **/sya/** nya éta 4:5, pikeun **/ba/**, **/kha/**, jeung **/nya/** nya éta 4:6; sarta pikeun aksara sora **/i/** nya éta 4:3.

Ukuran wangun aksara ngalagena ébréh dina kota-kotak ieu di handap.

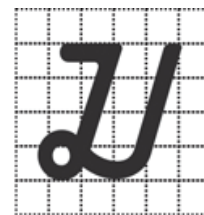
ka

ga

nga

ca

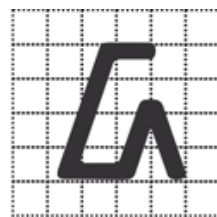
ja

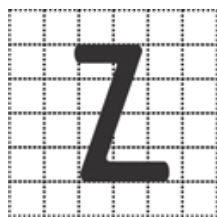
nya

ta

da

na

pa

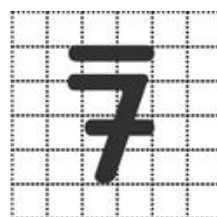
ba

ma

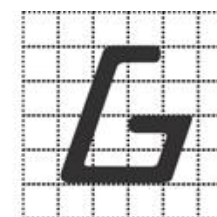
ya

ra

la

wa

sa

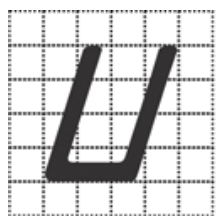
ha

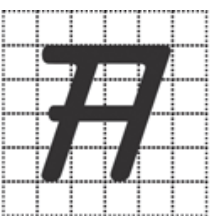
fa

qa

va

xa

za

Pancén

Eusian kolom nu dikosongkeun ku bacaan jeung tulisan Latén anu bener!

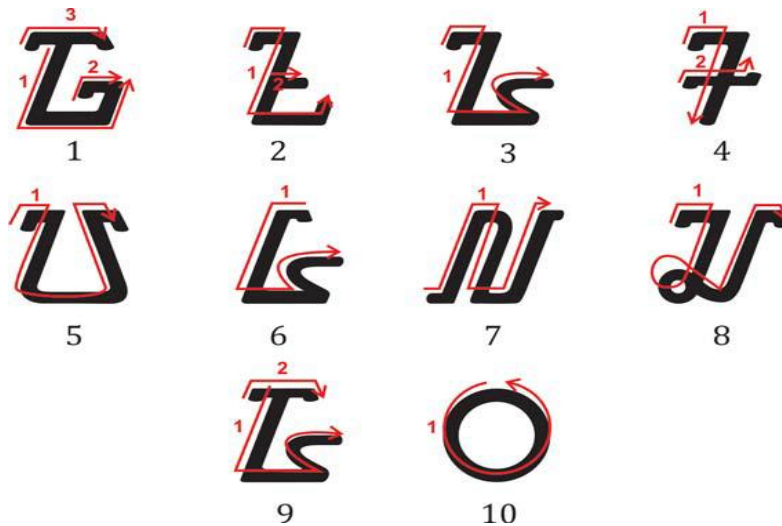
Aksara Sunda	Aksara Latén	Aksara Sunda	Aksara Latén
ᮊ		ᮃ	
ᮄ		ᮅ	
ᮆ		ᮇ	
ᮈ		ᮉ	
ᮊᮀ		ᮊᮁ	
ᮊᮂ		ᮊᮃ	
ᮊᮄ		ᮊᮅ	
ᮊᮆ		ᮊᮇ	
ᮊᮈ		ᮊᮉ	
ᮊᮊ		ᮊᮋ	
ᮊᮌ		ᮊᮍ	
ᮊᮎ		ᮊᮏ	
ᮊᮐ		ᮊᮑ	
ᮊᮒ		ᮊᮓ	
ᮊᮕ		ᮊᮖ	
ᮊᮗ		ᮊᮘ	
ᮊᮙ		ᮊᮚ	
ᮊᮛ		ᮊᮜ	
ᮊᮞ		ᮊᮟ	

Eusian kolom nu dikosongkeun ku aksara Sunda anu bener!

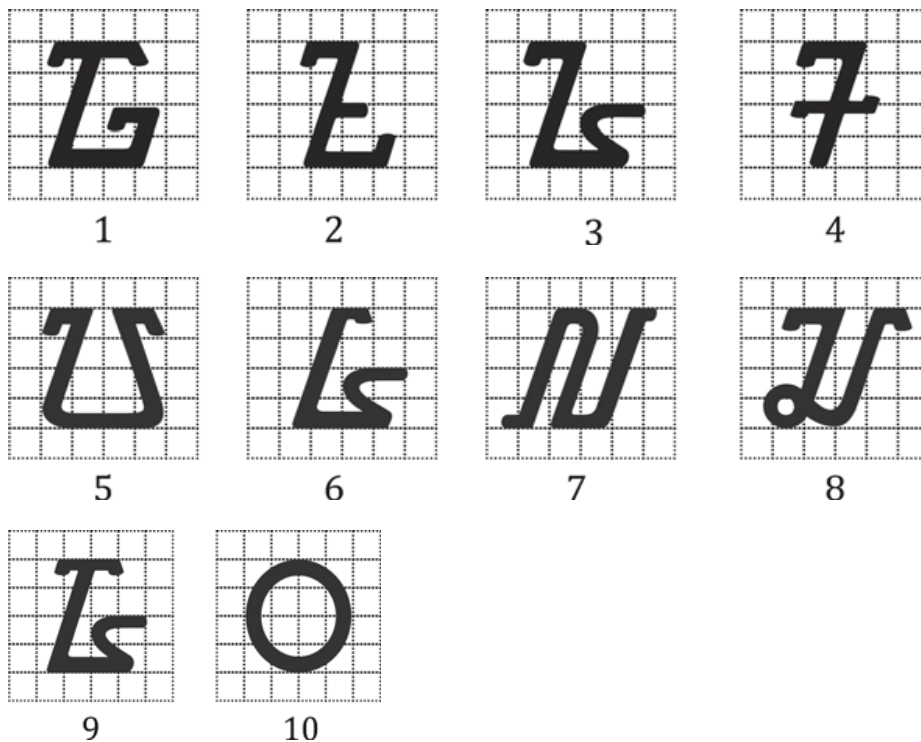
Aksara Latén	Aksara Sunda	Aksara Latén	Aksara Sunda
aba		bao	
ésa		bau	
éva		baeu	
iga		cai	
ika		cau	
ica		kai	
ita		jaé	
mata		waé	
mawa		saga	
maha		saka	
yana		sada	
yasa		saha	
raka		haja	
raga		hapa	
raca		hama	
raja		ana	
rata		apa	
rada		ama	
rama		aya	

c. Angka

Angka nyaéta lambang bilangan. Nuliskeun lambang angka puluhan, ratusan, jeung satulunna ditulis ngaruntuy ti “kénca ka katuhu”. Angka ditulis di antara dua gurat tegak [...]. Cara nuliskeun angka ku aksara Sunda ébréh ieu di handap.

Wangun aksara Sunda kaasup rarangkénna ditulis dina posisi rada déngdék antara 45°-75°. Babandingan ukuran wujud wilangan dasar dina umumna ditulis 4:4, iwal ti pikeun wilangan atawa angka /4/ jeung angka /5/ nya éta 4:3.

d. Tanda Vokalisasi (*Rarangkén*)

Lambang pananda vokalisasi aksara Sunda Buhun kabéhna aya 14 siki, anu cara nuliskeunana ditempatkeun di luhureun aksara, di handapeun aksara, atawa saajar jeung aksara swara atawa aksara ngalagena boh di hareupeunana boh di tukangeunana.

(1) *Rarangkén* ditulis “di luhureun” Aksara Dasar

Rarangkén atawa tanda vokalisasi anu ditulis “di luhureun” lambang aksara dasar jumlahna aya 5 siki, nyaéta pamepet, paneuleung, panghulu, panglayar, jeung panyecek. Pamepet gunana pikeun ngarobah sora /a/ jadi sora /e/. Paneuleung gunana pikeun ngarobah sora /a/ jadi sora /eu/. Panghulu gunana pikeun ngarobah sora /a/ jadi sora /i/. Panglayar gunana pikeun nambahan sora /r/ di tungtung engang. Panyecek gunana pikeun nambahan sora /ng/ di tungtung engang. Sangkan leuwih jéntré bisa diilikan dina tabél ieu di handap.

Tabel 3. 1. Tanda Vokalisasi di Luhureun Aksara Dasar

Lambang	Penanda Vokal	Kecap	Makéna
∨ ...	e = pamepet	belet	ᵛᵛᵛᵛᵛᵛ
∨ ...	eu = paneuleung	weureu	ᵛᵛ
ᵛ ...	i = panghulu	siki	ᵛᵛᵛ
∨ ...	+r = panglayar	datar	ᵛᵛ
° ...	+ng = panyecek	caang	ᵛᵛ

Cara nuliskeun rarangkén di luhureun aksara Sunda bisa bisa diilikan tina gurat beureum ieu di handap.

panghulu (i) pamepet (e) paneuleung (eu) panglayar (+r)

(2) Rarangkén nu ditulis “di handapeun” Aksara Dasar

Rarangkén atawa tanda vokalisasi anu ditulis “handapeun” lambang aksara dasar jumlahna aya 5 siki saperti ieu di handap.

Tabel 3. 2. Tanda Vokalisasi di handapeun Aksara Dasar

Lambang	Penanda Vokal	Kecap	Makéna
•••	u = panyuku	suku	
•••	+ra = panyakra	krama	
••• α	+la = panyiku	plak	

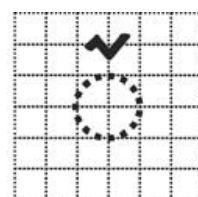
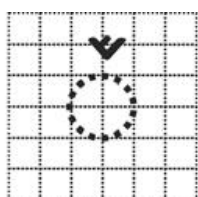
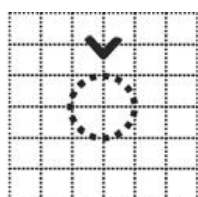
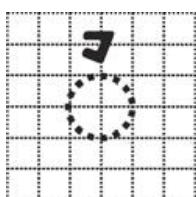
Panyuku gunana pikeun ngarobah sora /a/ jadi sora /u/. Panyakra gunana pikeun nambahan sora /r/ dina réndonan konsonan.

Cara nuliskeun rarangkén (panyuku, panyakra, jeung panyiku) di handapeun aksara Sunda bisa diilikan tina gurat beureum ieu di handap.

panyecek (+ng) panyuku (u) panyakra (+ra) panyiku (+la)

Ukuran wujud tanda rarangkén umumna ditulis 2:2, iwal ti *panyecek* /+ng/ nyaéta 1:1, *panglayar* /+r/ nyaéta 2:3,

panghulu (i) pamepet (e) paneuleung (eu) panglayar (+r)

(3) Vokalisasi Ditulis “Sejajar” dengan Aksara Dasar

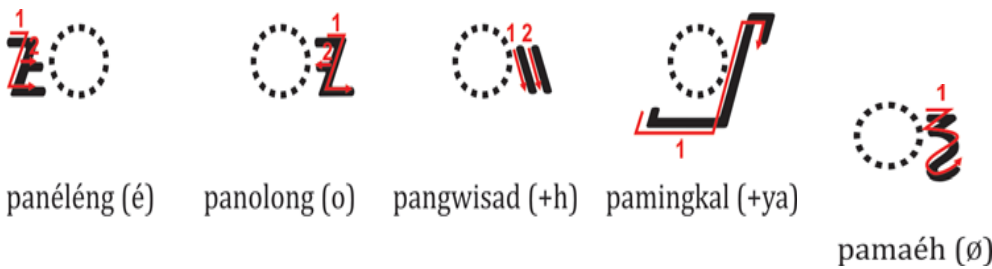
Tanda vokalisasi yang ditulis “sejajar” dengan lambang aksara dasar berjumlah 5 buah sebagai berikut.

Tabel 3. 3. Tanda Vokalisasi sajarah jeung Aksara Dasar

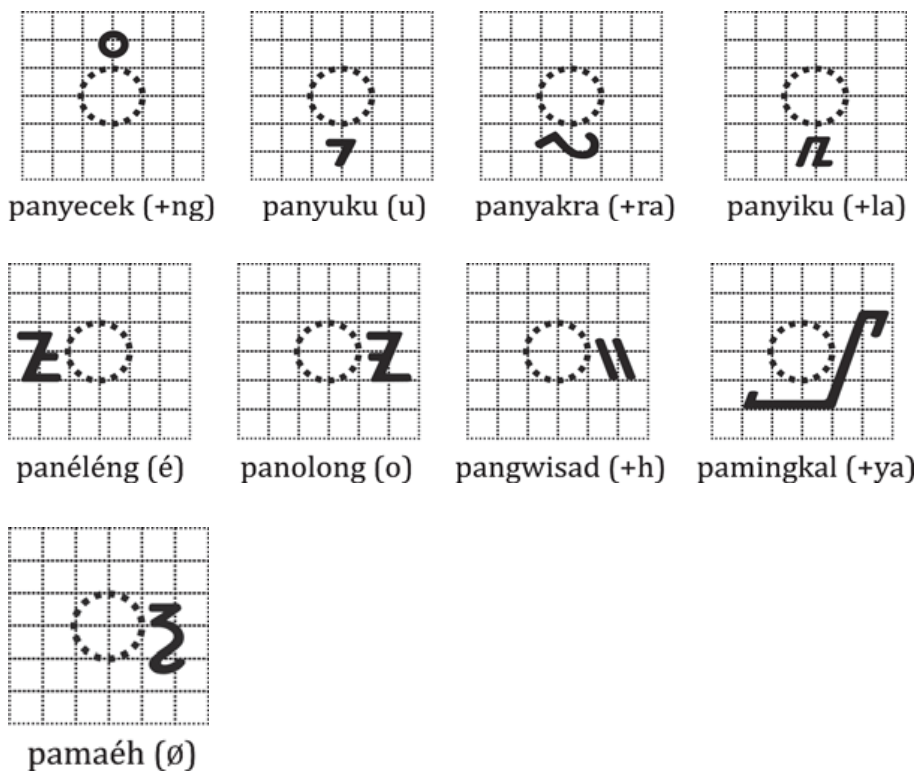
Lambang	Penanda Vokal	Kecap	Makéna
z...	é = panéléng	béré	
...z	o = panolong	bodo	
...z	∅ = pamaéh	gadag	
...m	+h = pangwisad	gajah	
...y	+ya = pamingkal	gebyar	

Panéléng gunana pikeun ngarobah sora /a/ jadi sora /é/. Panolong gunana pikeun ngarobah sora /a/ jadi sora /o/. Pamaéh gunana pikeun ngaleungitkeun sora /a/ dina aksara ngalagena. Pangwisad gunana pikeun nambahan sora /h/ dina tungtung engang anu muka. Pamingkal gunana pikeun nambahan sora /y/ dina réndonan konsonan.

Cara nuliskeun rarangkén dina aksara Sunda bisa bisa diilikan tina gurat beureum dina luhureun angka ieu di handap.

Ukuran wujud tanda rarangkén umumna ditulis 2:2, iwal ti *panyecek* /+ng/ nya éta 1:1, *panglayar* /+r/ nya éta 2:3, *panyakra* /+ra/ nya éta 2:4, *pamaéh* nya éta 4:2, jeung *pamingkal* /+ya/ nya éta 2;4 (handap) sarta 3:2 (gigireun katuhu).

Pancén

Eusian kolom nu dikosongkeun ku aksara Latén jeung aksara Sunda!

Aksara Sunda	Aksara Latén	Aksara Latén	Aksara Sunda
ᮘᮞ		bayar	
ᮘᮞᮘᮞ		banjir	
ᮘᮞᮘ		bubar	
ᮘᮞᮘ		carpon	
ᮘᮞᮘ		capé	
ᮘᮞᮘ		dekil	
ᮘᮞᮘᮞ		deuh	
ᮘᮞᮘᮞ		éraeun	
ᮘᮞᮘᮞ		visa	
ᮘᮞᮘᮞ		toném	
ᮘᮞᮘᮞ		madya	
ᮘᮞᮘᮞᮘᮞ		gelung	
ᮘᮞᮘᮞᮘᮞ		hasil	
ᮘᮞᮘᮞᮘᮞ		haseup	
ᮘᮞᮘᮞᮘᮞ		incah	
ᮘᮞᮘᮞᮘᮞ		ingkeun	
ᮘᮞᮘᮞᮘᮞ		jebroed	
ᮘᮞᮘᮞᮘᮞ		jeprut	

5. Nulis jeung Maca Aksara Sunda

a. Nulis Aksara Sunda

Dina Kagiatan Diajar IX, Sadérék geus diajar ngeunaan wangun aksara Sunda, anu ngawengku aksara swara, aksara ngalagena, angka, jeung rarangkén (tanda vokalisasi). Titénan kalimah-kalimah ieu di handap sarta conto salinanana dina aksara Sunda.

- 1) Jaja angkat balanja ka pasar.
- 2) Di gigireun masjid aya imah Pa Haji.
- 3) Dudung subuh-subuh tuturubun mulung dukuh.
- 4) Calana mereret mah hésé maké hésé ngalaan.
- 5) Kudu dipikir dibulak balik dibeuweung diutahkeun.
- 6) Otong bongkok nyonyoo londok di kolong.
- 7) Euleuh-euleuh beuheung ceuceu ceuleugeug.
- 8) Manéhna bulak=balik ka tukang ka hareup.
- 9) Satungtung ngajugjug ngidul, kalér deui kalér deui.
- 10) Ka lahir ka girang siga nu euweuh kacapé.

Kalimah (1)-(10) di luhur, lamun disalin kanan aksara Sunda saperti ieu di handap!

| ᠖ | ᠛ᠠᠵᠠ ᠠᠩᠠᠵᠠᠨ ᠪᠠ᠒ᠠᠨᠵᠢ ᠠᠨ ᠠ᠎ᠠᠵᠢ.

| ᠗ | ᠳᠢ ᠵᠢ᠒ᠢᠷᠢᠨ ᠮᠠᠵᠢᠳ ᠠᠶᠢ ᠢᠮᠠ ᠫᠠ ᠬᠠᠵᠢ.

| ᠘ | ᠳᠠᠳᠤᠨ᠒ ᠰᠤᠪᠤᠬᠤ-ᠰᠤᠪᠤᠬᠤ ᠲᠤᠲᠤᠷᠦᠠᠨ ᠮᠤᠯᠤᠨ ᠳᠤ᠒ᠤ.

| ᠙ | ᠮᠤᠨᠠ᠊ ᠪᠤᠯᠠᠵᠢ ᠠᠨ ᠲᠤ᠒ᠠᠨᠠᠵᠢ ᠠᠨ ᠬᠤᠷᠢᠸᠢᠨ.

| 10 | ᠠᠨ ᠬᠤᠯᠢᠷ ᠠᠨ ᠒ᠢᠷᠠᠨ ᠰᠢ᠒ᠤ ᠨᠤ ᠠᠸᠠᠫᠤ ᠠᠨ ᠠᠸᠠᠫᠤ.

| 11 | ᠠᠨ ᠠᠸᠠᠫᠤ ᠠᠨ ᠠᠸᠠᠫᠤ ᠠᠨ ᠠᠸᠠᠫᠤ ᠠᠨ ᠠᠸᠠᠫᠤ.

| 12 | ᠠᠨ ᠠᠸᠠᠫᠤ ᠠᠨ ᠠᠸᠠᠫᠤ ᠠᠨ ᠠᠸᠠᠫᠤ ᠠᠨ ᠠᠸᠠᠫᠤ.

| 13 | ᠠᠨ ᠠᠸᠠᠫᠤ ᠠᠨ ᠠᠸᠠᠫᠤ ᠠᠨ ᠠᠸᠠᠫᠤ ᠠᠨ ᠠᠸᠠᠫᠤ.

| 14 | ᠠᠨ ᠠᠸᠠᠫᠤ ᠠᠨ ᠠᠸᠠᠫᠤ ᠠᠨ ᠠᠸᠠᠫᠤ ᠠᠨ ᠠᠸᠠᠫᠤ.

| 15 | ᠠᠨ ᠠᠸᠠᠫᠤ ᠠᠨ ᠠᠸᠠᠫᠤ ᠠᠨ ᠠᠸᠠᠫᠤ ᠠᠨ ᠠᠸᠠᠫᠤ.

b. Maca Aksara Sunda

Ieu di handap aya paragraf nu ditulis ku aksara Sunda. Pék titénan, tuluy ilikan salinanana dina aksara Latén.

Pék baca ieu paragraf dina aksara Sunda:

ꦱꦱꦸꦏꦸꦱꦶꦤꦺꦤ꧀ “ꦱꦶꦩꦶꦥꦶꦠꦺꦨꦺꦁꦠꦺꦤꦺꦤ꧀”

ꦱꦱꦸꦏꦸꦱꦶꦤꦺꦤ꧀ ꦱꦶꦩꦶꦥꦶꦠꦺꦨꦺꦁꦠꦺꦤꦺꦤ꧀,
 ꦏꦸꦕꦸꦩꦸꦥꦏꦶꦕꦺꦸꦥꦺꦝꦶꦠꦶ,
 ꦢꦸꦏꦏꦸꦤꦒꦶꦕꦺꦸꦥꦏꦏꦱꦲ,
 ꦒꦺꦫꦺꦒꦺꦠꦏꦸꦲꦶꦁꦩꦶꦥꦶꦠꦺꦤꦺꦤ꧀,
 ꦠꦺꦨꦺꦨꦺꦤ꧀ ꦒꦺꦱꦏꦱꦱꦸꦥꦠꦱꦮꦸꦤ꧀,
 ꦏꦶꦕꦺꦸꦥꦸꦱꦗꦺꦫꦺꦠꦺꦤꦺꦤ꧀,
 ꦱꦱꦸꦩꦠꦏꦒꦤꦺꦴꦁꦠꦺꦸꦤ꧀,
 ꦲꦶꦠꦺꦤꦺꦤ꧀ ꦠꦺꦨꦺꦨꦺꦤ꧀ ꦠꦺꦤꦺꦤ꧀ ꦲꦭꦏꦸꦤꦒꦶꦕꦺꦸꦥꦏꦸꦤ꧀.

Hasil maca dina aksara Latén:

Sinom “Mipit Béntang”

Asa kungsi ningal béntang,
 Kucap-kiceup di wiati,
 Duka ngiceupan ka saha,
 Gereget ku hayang mipit,
 Barang diteuteup deui,
 Béntang geus kasaput awun,
 Kiceup nu sajorélat,
 Asa matak gandrung teuing,
 Harianeun bétang teu lana ngiceupan.

D. Kegiatan Diajar

Kegiatan atawa aktivitas diajar nu kudu dipilampah ku Sadérék nyoko kana runtuyan kegiatan saperti ieu di handap.

1. Titénan heula tujuan jeung indikator kahontalna hasil diajar.
2. Baca pedaran matéri ajar nu dipidangkeun.
3. Pigawé latihan atawa pancén nu dipidangkeun dina ieu kegiatan diajar.
4. Baca deui saliwat pedaran matéri ajar, tuluy titénan tur bandingkeun jeung Tingkesan Matéri ajar.
5. Lamun manggih bangbaluh, Sadérék bisa sawala (diskusi) jeung kancamitra séjénna.

E. Latihan

- 1) Ti mana sungapanana ari aksara Sunda téh?
- 2) Dina naon waé aksara Sunda dipakéna?
- 3) Aksara naon waé nu kungsi tumuwuh jeung dipaké ku masarakat Sunda?
- 4) Rarangkén (pananda vokalisasi) naon waé anu cicingna luhureun aksara swara atawa aksara ngalagena?
- 5) Salin kana aksara Sunda?
 - a) Barata ngala kalapa ka Majalaya.
 - b) Nini lcih indit ti pipir malibir.
 - c) Dudung tuturubun mulung dukuh.
 - d) Ema mawa congkrang ti dapur.
 - e) Kota Bandung téh asalna mah tina kota madya.
 - f) Dédé téh méré gé hésé kékéd mengkéné cap jahé buntut kasiran.

F. Tingkesan

Aksara mangrupa salah sahiji ciri kamajuan adab sarta alat pikeun ngaronjatkeun kamekaran suku bangsa. Nepi ka kiwari ku urang masih kasaksén di sawatara masarakat, aya nu masih nganggap yén modél aksara tradisional nu sumebar di kalangan masarakat Sunda sarua wangunna jeung modél aksara nu sumebar di kalangan masarakat Jawa, nu katelah *aksara Cacarakan*.

Di Tatar Sunda kapanggih aya genep modél aksara nu kungsi digunakeun ku masarakatna, nya éta: aksara *Pallawa*, *Nagari*, *Jawa Kuno*, *Sunda Kuno*, *Arab (Pégon)*, *Cacarakan (Jawa-Sunda)*, jeung *Latin*.

Ari aksara Sunda nyaéta aksara nu dipaké ku urang Sunda anu dirundaykeun tina aksara *Pallawa*, nyaéta aksara nu dipake nuliskeun basa India Kidul, anu béh dituna dirundaykeun tina aksara *Brahmi*, nyaéta aksara nu dipaké nuliskeun basa India Kuno. Mimitina mah aksara Sunda téh dipaké dina prasasti, piagam, jeung naskah kuno.

Aksara Sunda kagolong kana aksara silabis lantaran saaksara ngalambangkeun saengang. Béda jeung aksara Latén anu sipatna fonétis lantaran tiap aksara ngalambangkeun sasora. Aksara Cina nu sipatna logosilabis lantaran tiap aksara ngalambangkeun sakecap. Aksara Sunda aya opat wangun, nyaéta (a) aksara swara, (b) aksara ngalagena, (c) aksara angka, jeung (4) rarangkén (tanda vokalisasi).

G. Uji Balik jeung Lajuning Laku

Pék cocogkeun hasil pagawéan Sadérék kana jawaban latihan anu geus disayagikeun di bagian tukang ieu modul. Itung jumlah jawaban anu benerna, tuluy gunakeun rumus ieu di handap pikeun ngukur tahap nyangkem Sadérék kana bahan ajar.

Rumus:

$$\text{Tahap nyangkem} = \frac{\text{Jumlah jawaban anu benerna}}{5} \times 100\%$$

Tahap nyangkem bahan ajar nu dihontal ku Sadérék:

90	-	100%	=	alus pisan
80	-	89%	=	alus
70	-	79	=	cukup
	-	69	=	kurang

Lamun Sadérék ngahontal tahap nyangkem 80% ka luhur, Sadérék bisa nuluykeun bahan kana Kagiatan Diajar 10. Tapi, lamun tahap nyangkem Sadérék kurang ti 80%, pék balikan deui jeung deres bahan dina Kagiatan Diajar 9, pangpangna bahan nu can dicangkem.

KAGIATAN DIAJAR 4

SAJAK JEUNG GUGURITAN

A. Tujuan

Dina karya sastra Sunda aya nu disebut wangun ugeran (puisi). Di antara karya sastra wangun puisi nyaéta sajak jeung guguritan. Sajak kagolong kana sastra Sunda modéren, ari guguritan kagolong kana sastra Sunda buhun. Sanajan duanana mangrupa karya sastra wangun ugeran (puisi), tapi aya bédana. Sajak sok disebut puisi bébas lantaran teu kauger ku aturan guru lagu jeung guru wilangan saperti dina guguritan. Sanggeus réngsé ngulik kagiatan diajar IV, Sadérék dipiharep meunang kamampuh pikeun mikaweruh, ngaaprésiasi, jeung ngaékspréskeun sajak jeung guguritan kalawan meunang ajén atikan karakter réligius, nasionalis, mandiri, gotong royong, jeung integritas.

B. Indikator Kahontalna Kompeténsi

Indikator kahontalna kompeténsi dina ieu kagiatan diajar, nyaéta Sadérék dipiharep bisa

1. ngajéntrékeun wangenan sajak kalawan kukuh pamadegan;
2. ngaidéntifikasi kamekaran sajak Sunda kalawan disiplin;
3. ngangalisis struktur sajak kalawan gawé bareng;
4. ngaidéntifikasi hubungan pupuh jeung guguritan kalawan kréatif;
5. nganalisis struktur guguritan kalawan gawé bareng jeung kréatif; sarta
6. ngaéksprésikeun guguritan kalawan pinuh ku kawani.

C. Pedaran Matéri

Ieu di handap dipedar ngeunaan dua wangun karya sastra, nyaéta sajak jeung guguritan. Pék ku Sadérék baca ieu pedaran kalawan tanggung jawab, disiplin, tur gawé bareng.

1. Sajak

a. Watesan Sajak

Tina jihat intuitif, urang bisa weruh kana sajak dumasar kana konvénsi wujudna anu teu pati kauger ku patokan-patokan, nu matak sok disebut sajak bébas. Sok sanajan kitu, wangun sajak téh dina mangsa kamekaranana ngalaman parobahan. Bébas di dinya, tangtuna ogé rélatif. Upama dibandingkeun jeung guguritan, anu ditulis dina wangun pupuh, jelas sajak mah leuwih bébas. Sajak henteu kauger ku jumlah padalisan dina sapadana, jumlah engang dina unggal padana, atawa sora tungtung dina unggal padalisan. Geura pék tengetan sajak ieu di handap!

SAMAGAHA

(Soni Farid Maulana)

langit poék mongkléng di jero haté
 traktor jeung bulldoser ngahariring di péngkolan
 sanggeus ngagaley pajaratan, kebon jagong,
 jeung kotakan sawah. malah di tonggoh ngidek ratusan
 imah kardus, jiga ilaing ngarames sablék kurupuk.

Basa anjing babaung bada magrib;
 Kasampak tujuh layon lalaki diremus bilatung
 Dina rungkun dapuran awi bitung
 Dadana méh gorowong dibedil batur

naha kudu sajarah pangwangunan ditulis
 ku getih si miskin, nu taya kendatna diseuseup
 léntah zaman edan? weléh kuring teu ngarti
 ku rupaning jalma nu miara napsu rahwana
 Dina jero dadana. Dina jero kalbuna

1990

Sing saha waé nu nempo wujud karya sastra di luhur pasti bakal langsung nyebut sajak. Sajak dina sastra Sunda ilaharna digolongkeun kana wangun kauger. Ceuk Wirjosoedarmo, 1984:51), sajak (basa Indonésia: *puisi*) nyaéta karangan anu kauger ku (1) réana jajaran dina tiap pada, (2) réana kecap dina tiap jajaran, réana engan dian tiap jajaran, (4) purwakanti, jeung (5) wirahma.

Sajak kauger ku diksi jeung wirahma (nu matak henteu disebut wangun lancar). Wirahma, ciri utama anu ngabédakeun wangun ugeran jeung wangun lancar, karasa nonjol dina sajak; bisa jadi lantaran ugeran-ugeran séjénna, saperti nu aya dina pupuh, henteu dipaké.

Lamun niténan sajak di luhur, wangenan téh teu pati cocog. Ayeuna urang nyoba nyutat sababaraha wangenan sajak ti para panyajak romantik Inggris. Samuel Taylor Coleridge nétélakeun yén sajak téh kecap-kecap anu pangéndahna dina susunan pangéndahna. Lebah dieu, panyajak milih kecap-kecap anu pangmerenahna tur disusun kalawan saalus-alusna, upamana saimbang, simétris, antarunsur-unsurna raket patalina. Carlyle nyebutkeun yén sajak mangrupa pamikiran nu sipatna musikal. Panyajak dina nyipta sajakna téh mikiran sora nu halimpu saperti musik dina sajakna, kecap-kecap disusun saalus-alusna nepi katémbong runtuyan sora-sora halimpu saperti musik, nyaéta ngagunakeun orkéstra (waditra) sora. Saluyu jeung éta pamadegan, Danton nétélakeun yén sajak téh saenyana mangrupa pamikiran manusa kalawan nembrak (konkrit) tur artistik dina basa émosional tur ngawirahma. Upamana waé, ku ngalarapkeun kiasan, citra, tur disusun kalawan artistik (saluyu, simétris, pilihan kecapna keuna, jsté.), sarta basana binarung ku rasa tur ngawirahma (sora-sora baganti kalawan ngaruntuy tur adumanis). Wordsworth boga pamadegan yén sajak téh nyoko kana kedaling rasa nu imajinatif, nyaéta rasa nu diréka-réka tur dipiangan (Pradopo, 2010:7).

Puisi hakékatna mah titiron, tapi lain niron nu saujuratna katémbong, tapi geus mangrupa salahsahiji daya kréatif (Mustappa, 2014:32).

Wangenan sajak nu ditepikeun di luhur téh aya bédana palebah pamikiran. Sakumaha nu ditepikeun ku Ahmad (1978:3-4), lamun sababaraha pamadegan ngeunaan sajak téh diadumaniskeun, baris kapanggih wangenan sajak nu saenyana. Unsur-unsur anu ébréh tina sajak téh mangrupa émosi, imajinasi, pamikiran, gagasan, laras, wirahma, kesan indrawi, runtuyan kecap, kecap-kecap injeuman (kiasan), dedet, tur rasa nu campur aduk. Tina éta unsur sajak téh aya tilu hal utama, nyaéta (1) pamikiran, gagasan, jeung émosi; (2) wangunna; sarta (3) kesan indrawi, anu kabéhanana dikedalkeun ku média basa.

Dumasar kana katerangan di luhur bisa dicindekkeun yén sajak téh nyaéta kedaling pamikiran anu ngahudang rasa tur wangwangan (imajinasi) pancaindra dina runtuyan kecap nu ngawirahma nepi ka pikatajieun tur méré kesan. Sajak mangrupa rékaman jeung tapsiran pangalaman manusa anu penting, dirékacipta dina wujud puitis tur nu nimbulkeun kesan. Sajak téh mangrupa wangun ugeran anu basana dirakit ku wirahma alatan ayana ébréhan rasa salaku éksprési pamikiran nu ngirut daya hayal jeung panca indera. Rasa jeung pikiran panyajak nu masih abstrak dikongkritkeun.

b. Kamekaran Sajak Sunda

Sajak dina sastra Sunda kaitung tumuwuh subur. Bukti réa sajak-sajak anu sumebar dina majalah jeung koran Sunda. Jaba ti éta, teu saeutik sajak-sajak anu geus dikumpulkeun jadi buku dina buku. Ieu di handap ditataan sawatara buku kumpulan sajak, di antarana waé: *Lalaki di Tegal Pati* (Sayudi, 1963), *Ombak Laut Kidul* (Rahmat M. Sas. Karana, 1966), *Janté Arkidam* (Aji Rosidi, 1967) *Surat Kayas* (Surahman R.M.), *Tepung di Bandung* (Rahmat M. Sas. Karana, 1972), *Katiga* (Yayat Hédayana, 1975), *Nu Ngaronghéap Mangsa Surup* (Eddy D. Iskandar, 1975), *Lalaki Langit* (Yuniarso Ridwan, 1979), *Jagat Alit* (Godi Suwarna, 1979), *Nu Mahal ti batan Inten* (Yus Rusyana, 1980), *Surat Panjang ti Cijulang* (rahmat M. Sas Karana, 1983), *Waruga Garba* (Eddy D. Iskandar, 1984), *Surat-surat Kaliwat* (Godi Suwarna, 1983), *Sajak-sajak Cilauteureum* (Taufik Faturohman, 1983), *Jamparing* (Etty R.S), *Kalakay Méga* (Soni Farid Maulana, 1992) *Kasidah Langit* (Eddy D. Iskandar, 1992) *Blués Kéré Lauk* (Godi Suwarna, 1992), *Urang Naon di Cinaon* (Wahyu Wibisana, 1992), *Kalakay Budah* (Yous Hamdan, 1995), *Kidang Kawisaya* (Chye Retty Isnendes, 1999), *Di Nagri Katumbiri* (Dédy Windyagiri, 2009), *Nu Nyusuk dina Sukma* (Chye Retty Isnendes, 2010), *Angin Galunggung* (Soni Farid Maulana, 2012), *Tariking Angin* (Godi Suwarna, 2013).

c. Wangun Sajak

Ditilik tina wangunna, sajak téh aya rupa-rupa. Paling saeutik bisa dibagi tilu bagian, nya éta sajak *épik*, sajak *lirik*, jeung sajak *dramatik*.

1) Sajak Épik

Sajak épik nyaéta sajak anu sipatna ngadadarkeun hiji carita atawa kajadian, sarta bisaana eusina téh ngawangun carita kapahlawanan, boh pahlawan anu aya patalina jeung légenda, kapercayaan, boh anu aya patalina jeung sajarah.

Dina sajak “Surapati”, ieu di handap panyajak nyaritakeun kagagahan Surapati, pahlawan anu teuneung ludeung ngalawan panjajah anu dipingpin ku Kaptén Tack, nepi ka bisa maéhan Kaptén Tack. Kawani jeung kagagahan kagambar dina pada kadua jeung kaopat:

*Heug, aing Surapati
Lalaki
Nu bakal nurihkeun keris di Nusa Kendeng*

*Dua puluh soldadu dina peuting éta
Ngajolor
Tatu-tatu tapak kokodna si Untung
Priangan-Kertasura gurat siasat
Kapten Tack ditewek jajantungna
Aing Surapati jago ti Pasuruan....*

2) Sajak Lirik

Sajak lirik nyaéta sajak anu ngagambarkeun rasa panyajakna, atawa ngébréhkeun pikiran jeung rasa pribadi panyajakna. Sipatna leuwih subjektip batan sajak épik. Dina sajak lirik panyajak henteu ngadongéng atawa nyaritakeun, tapi ngébréhkeun, nuliskeun sakur anu kapikir jeung karasa waktu harita.

Iskandarwassid (1982:76) nétélakeun yén puisi lirik nyaéta puisi anu eusina mudalkeun rasaning ati, bingbang rasa jeung pikiran. Monolog, nyorangan, bangun jauh panineungan. Ku lantaran ngayun emosi, jadi halon wirahmana, sada nu ngahariring.

3) Sajak Dramatik

Sajak dramatik, ngébréhkeun hiji kaayaan, suasana, atawa hiji kajadian anu diébréhkeun ku tokoh anu dipilih ku panyajakna. Sikep anu aya dina sajak dramatik, nyaéta sikep tokoh anu dipilih ku panyajak, lain sikep

panyajakna sorangan. Sikep tokoh bisa kagambar tina monolog panjang ngeunaan hiji kajadian, atawa suasana kritis nu keur disanghareupan.

Sajak dramatik kaasup salah sahiji wangun sajak anu kalawan objektif ngagambarkeun kalakuan hiji jalma, boh ku laku lampah, obrolan, boh ku monolog nepi ka bisa ngagambarkeun carita atawa kajadian nu tangtu (Aminudin, 1987:135).

d. Struktur Sajak

Aya dua struktur atawa unsur-unsur sajak, nyaéta (1) struktur batin dan (2) struktur lahir. Masing-masing struktur sajak didadarkan ieu di handap.

1) Struktur Batin Sajak

Unsur-unsur sajak téh nya éta bagian-bagian pangwangun hiji puisi (wangun ugeran). Éta bagian-bagian téh gumulung enggoning ngawujudkeun wangunan sajak. Malah bisa disebutkeun hakékat tina sajak. Struktur batin sajak nyaéta médium pikeun ngébréhkeun ma'na anu ditepikeun ku pangarang. I. A. Richards (dina Siswanto, 2008:124) nyebut ma'na atawa struktur batin puisi salaku hakékat puisi. Hakékatna puisi mibanda unsur-unsur nu tangtu. Unsur-unsur puisi téh nyaéta bagian pangwangun hiji puisi (wangun ugeran). Éta bagian téh gumulung dina ngawujudkeun wangunan puisi (wangun ugeran). Unsur-unsur sajak, nyaéta téma, rasa, nada, jeung amanat.

1. Téma

Téma téh nyaéta inti pikiran atawa puseur implengan pangarang. Gumulung ngabeungkeut sagemblengna eusi puisi, natrat karasa (ku nu maca) ti awal nepi ka ahir. Mimindengna téma téh henteu nembrak, tapi nyamuni dina sagemblengna rakitan basa. Ku lantaran kitu, sok dicindekkeun ku nu macana. Contona baé téma sajak “Du’a” karangan Apip Mustopa téh nya éta: Pa Otto pahlawan anu kurang diajénan ku bangsa sorangan. Téma sajak “Di Hiji Leuweung Geledegan” karangan Surachman RM. Bisa disebutkeun kieu: Aya pahlawan anu gugur (di hiji leuweung) henteu meunang panghormat sakumaha mistina. Téma

guguritan “Sasambatna Domba Adu” beunang A.Jayasasmita bisa disebutkeun kieu: sato ogé boga rasa nyeri cara manusa.

2. Rasa

Anu dimaksud rasa di dieu nyaéta rasa pangarang anu asup kana karanganana. Rasa mangrupa sikep panyajak kana jejer nu keur dicaritakeun. Bisa ogé rasa pamaca anu timbul atawa nyangkaruk sanggeus réngsé maca karanganana. Dina puisi, rasa téh kaasup unsur anu penting. Malah aya anu nganggap, yén puisi téh mangrupa alat pikeun nepungkeun rasa jeung rasa; rasa pangarangna jeung rasa anu macana. Dina sajak “Du’a” upamana, ku urang karasa, pangarang téh ngarasa hanjelu, yén Pa Otto anu bisa disebut pahlawan digjaya kurang diajénan ku bangsana sorangan. Sanggeus maca éta sajak, urang ogé milu hanjelu. Malah bisa jadi jorojoy aya rasa keuheul. Lain keuheul ka Pa Otto, tapi keuheul ka nu teu ngajénan kana perjuangan Pa Otto.

Rasa naon baé anu karasa sanggeus maca hiji puisi téh? Bisa bungah, tingtrim, waas, keuheul, watir, sedih, ceuceub, handeueul, hariwang, bisa ogé pikaseurieun. Naha rasa pangarang anu kasup kana puisina téh kudu sarua jeung rasa anu katampa ku nu macana? Sarua hadé, henteu ogé teu nanaon. Ari sababna urusan rasa mah kacida subyéktafna.

3. Nada

Anu dimaksud nada dina puisi nya éta gaya pangarang enggoning ngungkabkeun pikiran jeung rarasaanana dina karyana. Nepi ka éta gaya téh méré warna anu mandiri dina karanganana. Unggal pangarang mibanda gaya anu teu sarua, kitu deui gaya pangarang aya kalana henteu sarua dina unggal karyana. Éta hal téh patali jeung pilihan kecapna, ungkara basana, purwakanti anu dipilihna. Pilihan nada milu nangtukeun wirahma hiji puisi. Upamana baé sajak anu leubeut ku purwakanti biasana mibanda wirahma anu ngagalindeng.

Sanajan lain anu pangpentingna, purwakanti mangrupa unsur anu penting dina nada puisi pikeun ngawangun wirahma. Naha puisi anu leubeut purwakanti téh karya anu hadé? Can karuhan. Sabab aya kalana puisi anu

ngagunakeun ungkara basa “biasa” ogé bisa ngahontal ajén-inajén karya sastra anu hadé. Karya anu leubeut ku purwakanti, ngagalindeng wirahmana, bisa jadi ngan saukur ngeunah dibacana wungkul, tapi taya pupurieunana; upama teu dibarung ku ngolah unsur-unsur puisi séjénna saperti téma jeung rasa.

Dina sajak, salian ti leubeut ku purwakanti téh, kecap anu dipakéna biasa ngandung harti konotatif (injeuman), lain harti saujuratna. Maksudna, di antarana baé, pikeun ngawangun rasa anu luyu jeung tujuanana, téma éta sajak. Lain supaya hésé kahartina.

4. Amanat

Amanat téh pesen pangarang anu hayang ditepikeun ka nu maca. dina puisi, umumna amanat téh henteu nembrak, tapi karasa sanggeus réngsé maca karyana sagemblengna. Amanat anu karasa dina sajak “Du’a” karangan Apip Mustopa, upamana, ngageuing sangkan urang ngajénan ka pahlawan digjaya (anu gedé jasana), anu salila ieu kapopohokeun. Amanat anu méh sarua karampa satutas maca sajak “Di Hiji Leuweung Geledegan” karangan Surachman RM. Nya éta sangkan urang inget jeung ngahargaan ka para pahlawan anu gugur teu puguh laratanana enggoning ngabela lemah cai, tur teu meunang panghargaan sakumaha mistina, malah tempatna ogé di makam pahlawan kalindih ku nu séjén, anu bisa jadi kurang layak ditempatkeun di dinya. Ari amanat anu karasa dina guguritan “Sasambatna Domba Adu” beunang A.Jayasasmita mah nya éta sangkan urang mikanyaah ka sato anu tunggal mahkluk Pangéran.

b. Struktur Lahir Sajak

Struktur fisik puisi bisa diébéréhkeun dina métodeu puisi, nyaéta unsur éstétik anu ngawangun struktur luar puisi tur bisa katitén sacara visual. Éta struktur téh ngawengku (1) Tata Rupa (Tipografi) (2) diksi, (3) imaji (implengan), (4) kecap kongkrit (kecap nyata), (5) basa figuratif (gaya basa) jeung (6) vérsifikasi (I.A. Richard, dina Siswanto, 2008:113).

1. Tata Rupa (Tipografi)

Tata rupa mangrupa hal nu ngabédakeun antara puisi, prosa, jeung drama. Ciri-ciri tina puisi bisa katitén tina tata rupa atawa tipografi. Ngaliwatan indera paningal, puisi disusun ngaliwatan kecap-kecap nu ngawangun padalisan. Padalisan-padalisan puisi teu ngawangun périodestét nu disebut paragraf, tapi ngawangun pada. Baris-baris prosa bisa waé disusun saperti tipografi puisi, tapi ma'na prosa bakal robah atawa ngalegaan. Kecap-kecap nu disusun dina puisi ngawangun hiji kasaluyuan.

2. Diksi

Diksi mangrupa pilihan kecap pikeun ngébréhkeun gagasan. Diksi nu alus aya patalina jeung pilihan kecap nu mibanda ma'na nu cocog jeung saluyu, tur dina ngaunakeunana cocog jeung poko omongan, kajadian, jeung pamiarsa/ nu maca atawa nu ngaregepkeun. Barfield dina Pradopo (2010, kc. 24) nétélakeun yén lamun kecap-kecap dipilih tur disusun bakal nimbulkeun hiji imajinasi éstétik anu ngahasilkeun diksi puitik. Jadi diksi ditujukeun pikeun meunangkeun kapuitisan jeung meunangkeun ajén éstétik.

Unggal kecap dina puisi mibanda sipat konotatif nu nimbulkeun kamungkinan mibanda harti anu leuwih ti hiji. Kecap-kecap nu dipilih mangrupa kecap nu puitis, hartina mibanda éfék kéndahan nu béda jeung kecap-kecap anu dipaké dina kahirupan sapopoé. Nurutkeun Siswanto (2008:118) aya sababaraha hal anu kudu diperhatikeun dina pilihan kecap, nyaéta: (1) kabeungharan kecap, (2) runtuyan kecap (word order), jeung (3) daya sugésti kecap.

Kabeungharan kecap penting pikeun nguatkeun éksprési, ogé pikeun nimbulkeun ciri has hiji pangarang. Nurutkeun Slametmuljana dina Pradopo (2010, kc. 49) pangarang puisi maké kecap anu béda tina basa sapopoé, lantaran basa sapopoé can bisa ngagambarkeun naon anu dialaman ku panulis. Runtuyan kecap (word order) mibanda sifat beku (frozen), hartina runtuyan kecap teu bisa dipindah-pindah tempatna, sanajan taya

parobahan ma'na. Cara nyusun kecap sipatna has tur nimbulkeun hiji kaéndahan. Upama runtuyan kecapna dirobah, mangka kaharmonisan komposisi bakal kaganggu. Runtuyan kecap ngarojong kana perasaan jeung nada nu dimaksud panulis. Upama runtuyan kecapna dirobah pasti ngarobah rasa jeung nada Siswanto (2008:115). Dina milih kecap, panulis nyieun tinimbangan ngeunaan daya sugésti éta kecap. Éta sugésti ditimbulkeun ku ma'na kecap. Lantaran merenahna dina milih kecap tur nempatkeun éta kecap, mangka éta kecap mampuh méré sugésti ka nu maca pikeun milu sedih, sumanget, ambek, bungah, jeung sajabana.

3. Imaji

Imaji raket patalina jeung diksi ogé kecap kongkrit (kecap nyata). Diksi nu dipilih kudu ngahasilkeun imaji, ku ayana kitu kecap jadi leuwih kongkrit saperti nu bisa diteuleuman ngaliwatan mata, ceuli, atawa cipta rasa. Siswanto (2008:118) imaji bisa diwatesan salaku kecap atawa susunan kecap anu bisa ngébréhkeun pangalaman sénsoris, saperti paningal, pangrungu, jeung rasa. Éta hal téh luyu jeung pamadegan Mustappa (2014:37 nu nétélakeun yén imaji nyaéta gambaran anu karasa, kadéngé, katénjo (sanajan ngan ukur dina wangwangan) dina hiji sajak.

Satuluyna, Pradopo (2010:79) nétélakeun imaji salaku citraan atawa gambaran-gambaran pikiran dina sajak (*imagery*).

Puisi diwangun ku gunggungan pada jeung padalisan anu ngagambarkeun rasa jeung amanat ti pangarangna pada jeung padalisan anu ngagambarkeun rasa jeung amanat ti pangarangna. Padalisan jeung pada dina puisi saperti ngandung gema sora (imaji auditif), barang nu katingali (imaji visual), atawa hiji hal nu bisa dirasakeun (imaji taktil). Ébréhan rasa panulis dijanggélékkeun kana gambaran kongkrit mirip musik atawa gambar atawa cipta rasa anu tangtu. Upama panulis ngagunakeun imaji paregep (auditif), mangka nu neuleuman éta puisi, saperti ngadangu hiji hal. Upama panulis hayang ngalukiskeun hiji hal nu gerak; upama imaji taktil nu hayang digambarkeun, mangka nu maca saperti ngarasakeun geteran haté.

4. Kecap Kongkrit

Dina hal nyangkem puisi, kudu aya unsur panyawangan pikeun numuwuhkeun imaji (daya impleng) nu maca, mangka kecap-kecap kudu leuwih kongkrit sangkan éta kecap bisa ngawakilan sakabéh harti. Kecap nu leuwih kongkrit raket patalina jeung digunakeunna kiasan jeung lambang. Pangarang atawa panulis nu geus mahir dina ngongkritkeun kecap bisa mawa nu maca saperti keur ningali, ngarungu, atawa ngarasakana naon anu dilukiskeun ku panulis. Ku ayana kitu, nu maca bisa kalibet sacara batin kana éta puisi. Kecap nyata mangrupa sarat atawa sabab lumangsungna implengan. Ku ayana kecap nu leuwih kongkrit, nu maca bisa ngabayangkeun sacara jelas kajadian atawa kaayaan nu dilukiskeun ku panulis.

5. Basa Figuratif

Pangarang ngagunakeun basa anu disusun tur dipiguraan nepi ka disebut basa figuratif (*figuratif language*). Basa figuratif nyaéta basa nu dipaké ku panulis pikeun ngucapkeun hiji hal ku cara nu teu biasa, sacara teu langsung dina ngébréhkeun ma'na. Kecap atawa basana mibanda ma'na kias atawa ma'na lambang. Nurutkeun Alternbernd (dina Pradopo, 2010:62) basa figuratif loba rupana, sanajan kitu basa figuratif miboga hiji hal anu sipatna umum, nya éta aya patalina antara basa figuratif nu hiji jeung basa figuratif nu séjén. Ku kituna, pungsi penting tina basa figuratif (majas) nya éta miboga dua ranah ma'na jeung dua raraga acuan anu sacara logis aya patalina, tapi sanggeus dipatalikeun antara nu hiji jeung nu séjénna nimbulkeun ma'na anyar.

Basa figuratif raket patalina jeung kiasan anu nimbulkeun makna kias sarta linambang anu nimbukeun ma'na lambang. Kiasan nu dimaksud mibanda ma'na anu leuwih lega. Kiasan nyoko kana ma'na anu dikandung ku gaya basa atawa majas. Sudaryat (2010:125) nyebutkeun rupa-rupa gaya basa, di antarana waé:

- (1) Gaya basa Ngumpamakeun (Simile), nyaéta gaya basa anu ngabandingkeun hiji barang jeung barang séjén nu sifatna nembrak (éksplisit).

Contona: asa ditonjok congcol

- (2) Gaya basa Lalandian (métafora), nya éta gaya basa nu ngébréhkeun hiji hal ngaliwatan babandingan ku cara méré panglandi.
Contona: ayeuna mah geus jadi kembang carita
- (3) Gaya basa Mijalma (personifikasi), nyaéta gaya basa anu ngabandingkeun barang-barang cicing (teu nyawaan) disaruakeun jeung barang-barang anu nyawaan saperti jalma. Contona gunung siga milu nguyung, lebak siga milu susah
- (4) Gaya basa ocon (metonomia), nyaéta gaya basa anu maké kecap ngaran salah sahiji barang pikeun nyebut barang séjén anu aya patalina sacara logis. Contona jang, pangmeulikeun Gudang garam
- (5) Gaya basa Ngasor (Litotes) nyaéta rakitan basa anu dipaké pikeun ngarendahkeun diri, tandaning sopan atawa handap asor.
Contona iraha badé kersa linggih ka saung butut.
- (6) Gaya basa Rautan (euimismeu) nyaéta rakitan basa anu ngandung maksud ngomah-ngomahan batur sangkan henteu nyentug teuing karasana.
Contona indung bapana geus mulih ka jati mulang ka asal
- (7) Gaya basa Raguman (sinekdok) nyaéta rakitan basa anu ngébréhkeun rupa-rupa hal dihijikeun, disawadahkeun, atawa disabeungkeutkeun.
Contona: barudak SMA 1 jeung SMA 10 keur diadu maén bal, jeung Raja baheula kudu diriung-riung ku gelung, digendeng-gendeng ku angkéng
- (8) Gaya basa Rarahulan (Hiperbol) nyaéta rakitan basa anu gunana pikeun ngayakinkeun nu séjén, yén sakur nu diomongkeun téh enya-nya benerna, nepi ka bakating ku hayang dipercaya omonganana kaleuleuwihi, antukna jadi teu saluyu jeung kanyataanana. Contona: sawahna satungtung deuleu
- (9) Gaya basa Kadalon (pléonasmieu) nyaéta rakitan basa anu ngagunakeun kecap-kecap pikeun ngébréhkeun maksud atawa pikiran euwih tina mistina.
Contona anakna kembar sapaasang.

- (10) Gaya basa ébréhan (peripraseu), nyaéta rakitan basa anu ngébréhkeun gawéna, gunana, kaayaan hiji barang, jsté, tapi ari anu dimaksud mah nyaéta barang nu kaancikan (kaayaan, gawé, atawa gunana).
- (11) Gaya basa kahanan (epitet) nyaéta rakitan gaya basa anu ngébréheun kahanan, sipat, ciri anu husu tina hiji barang atawa jalma. Contona Raja leuwung pikeun nyebut maung.

6. Versifikasi

Versifikasi ngawengku rima, ritme, jeung métrum. Rima nyaéta repetisi sora dina puisi nu ngawangun musikalitas atawa orkestrasi nepi ka puisi jadi ngirut pikeun dibaca. Éta hal téh ngawengku onomatope, jeung wangun intrern pola sora (aliterasi, asonansi, repetisi kecap).

Purwakanti asal kecapna tina purwa (mimiti) jeung kanti (bareng), marengan Ari anu dimaksud purwakanti dina karya sastra téh nyaéta padeukeutna sora kecap-kecap dina ungkara kalimah, bagian-bagian kalimah, atawa rendonan kecap-kecap, utamana dina puisi (Sudaryat, 2016:152). Perenahna bisa ngaréndéng dina sakalimah atawa sapedalisan, ogé ngaruntuy dina antar padalisan. Rima

Fungsi purwakanti téh aya opat, nyaéta fungsi éstétik, fungsi ngarakit wirahma, fungsi magis, jeung fungsi ngabantuan ingetan.

- (1) Fungsi éstétik, nyaéta ku ayana purwakanti téh kaéndahan kecap jadi katitén. Dina puisi anu jadi udagan téh lain ngan hartina, sora gé jadi udagan. Purwakanti jadi pakakas lirikal, deukeut-deukeut kana musik.
- (2) Fungsi ngarakit wirahma, nyaéta méré tanda ka pangrungu, sakumaha panjangna jajaran, lebah mana tungtungna jajaran jeung lebah mana tungtuna pada.
- (3) Fungsi magis, nyaéta purwakanti anu gelarna tumali jeung paripolah magis. Sora dianggap ngabogaan kakuatan magis, sarta sora anu deukeut kana hiji barang, dianggap sarua jeung jinis barangna.
- (4) Fungsi ngabantuan ingetan, nyaéta rakitan basa anu murwakanti téh leuwih gampang diapalkeun jeung diingetna (Rusyana, 1970).

Sudaryat (2016, kc. 152) dijaskeun yén wanda purwakanti téh katitén ieu di handap:

(1) Purwakanti rantayan, contona:

Baeu mojang geura midang (a, ang)
 Anu mayung dina layung (a, ang)
 Tempat utun nundung wuyung (u, ung)
 Ngambar ku kanyaah rasa (a)

(2) Purwakanti runtuyan, contona:

Éling-éling dulu kabéh
 Ibadah ulah campoléh
 Bisina kaburu paéh
 Beurang peuting ulah weléh

(3) Purwakanti gabungan rantayan jeung runtuyan, contona:

Sangkuriang ngaran kuring
 Ti beurang tukang caringcing
 Ti peuting tukang ngalinjing
 Néangan indung nu nundung
 Ah! Kuring hirup nyingkahan kabingung

Nurutkeun M.A. Salmun (dina Sudaryat, 2016:153), aya 10 purwakanti, nyaéta:

(1) Purwakanti laraspurwa, nyaéta dirajékna kekecapan di konsonan

kecap mimiti, saperti ieu di handap:

- Sapapait samamanis, sabagja sacilaka.
- Manawi matak madawa.

(2) Purwakanti mindoan kecap, nyaéta purwakanti anu muncul lantaran malikan kecap dina hiji kalimah, tapi hartina atawa ma'nana béda, contona:

- Éstu matak buntu laku, duméh dagang henteu laku.

(3) Purwakanti laras wekas, nyaéta purwakanti anu dirajék kekecapan nu di ahir, contona:

- Pun sapun ka sang rumuhun
- Alus tangtung hadé laur,
- Langkoyang pangawak wayang,
- Matak guyur salelembur,
- Réa bujang pada hayang.

(4) Purwakanti larasmadya, nyaéta purwakanti anu kecap dirajékna di tengah padalisan dina sapada, contona:

- Jisim nu ngarasa nyeri ,
- Raga nu ngarasa lara,
- Haté nu ngarasa capé,

(5) Purwakanti cakraswara, nyaéta purwakanti anu dirajékna sora konsonan ku cara posisina tibalik, conto:

- Najan hirup mun teu hirup,
- Hamo ngeunah moal maneuh.

(6) Purwakanti margaluyu, nyaéta purwakanti anu dirajékna kecap di ahir padalisan jeung kecap awal padalisan saterusna, conto:

*Sukingki haté sukingki
sukingki paselup bungah
bungah kagiridig simpé
simpe awak talipurna
talipurna manjing sirna
sirna ringkang nu sakujur
sakujur kadua rasa*

(tina “Asmarandana Paniisan”, Hasan Wahyu Atmakusumah)

(7) Purwakanti pangluyu, nyaéta purwakanti anu dirajékna disaluyukeun jeung sora kecap, suku kecap atawa konsonan dina padalisan, conto:

- Dasar ajar kurang ajar,
- Ki paraji malar saji,
- Pandita kalah ménta,
- Nya jorok nya jorok.

(8) Purwakanti maduswara, nyaéta dirajékna sora vokal sangkan ngahasilkeun kadéngéna sora nu éstétis,

conto:

- Peuting-peuting kumareumbing, poék-poék sumélékét (i – i, é – é)

(9) Purwakanti mindoan kawit, nyaéta kecap anu dirajékna dina hiji bait.,

conto:

- Ulah sirik ka pangampih,
- Ulah nyacad ka nu lian.

(10) Purwakanti mindoan wekas, nyaéta dirajékna kecap di tungtung padalisan dina sapaana, conto: Lamun geus kolot pinasti mukt*̣*,

Rajin jeung pinter henteu sumakt*̣*,

Dina carita ieu geus bukt*̣*,

Anu daékan jeung nu sumakt*̣*

Ari ritmeu nyaéta luhur handap, panjang pondok, jeung kasar lembutna sora sacara kosntan jeung dibalikan deui nepi ka ngawangun wirahma. Ritmeu dina lagu geus pageuh matok jeung komposisina sarta henteu jadi kasalahan saupama ritmeuna barobah gumantung karep nu ngahaleuang. Ku kituna, tétéla yén lagu mah miboga ritmeuna sorangan.

é. Aprésiasi Sajak

Baca sajak ieu di handap!

TANJUNGGERTA

(Yus Rusyana)

*Mégana, euleuh mégana ku suci putih
Turun nyium embun-embunan gunung anu ngalamuk
Umpalan di sawah paré keur rampak
Di kolong dina balong tinggulusur lauk*

*Kalapa sapapararat tambakan leubeut ku buah
Peuteuy, jeruk, kadu, mareuhpeuy ngan kari tanggah
Tinggolontor cipancuran, ku linduk di jero tajug*

*Aya ku tengtrem, euleuh ku tumaninah
leu haté ngadadak sadrah*

*Lir karuhun nu baheula ngabedah
Nyadiakeun incu putu betah-bumetah
Ku gedé kadeudeuh ka taneuh maneuh
Tempat digawé jeung ngareureuh*

*Lir karuhun nu baheula ngabedah
Nyadiakeun incu putu betah-bumetah
Ku gedé tanggung jawab lalaki, Ujang
Lantaran kudu ngaraksa saban jeungkal tanah
Pikeun incu putu betah-bumetah*

(Dicutat tina *Panyungsi Satra*, 1992:51)

Sangkan leuwih paham kana eusi éta sajak, urang bisa nanya kieu.

1. Naon nu ngarangsang panyajak tepi ka manéhna ngedalkeun pangalamanana?
2. Kumaha pamanggih panyajak waktu manéhna nyaksian lemah caina nu éndah tur subur?
3. Kumaha perasaan panyajak waktu nyaksian sagala rupa anu katénjo jeung kadéngé ku manéhna?
4. Kumaha sikep panyajak ka urang anu maca?
5. Amanat naon anu ditepikeun ku panyajak ku urang?
6. Kumaha dipakéna kecap dina éta sajak?
7. Kumaha gaya basa dina éta sajak?

Ku cara ngajawab éta pananya, urang bakal euwih paham kana eusi sajakna.

- a) Jejer utama dina sajak “Tanjungkerta” téh nyaéta kaéndahan alam jeung suburna pakaya di lembur. Éta jejer téh ébréh tina naon nu katénjo jeung kadéngé ku panyajak.
- b) Payajak boga pamanggih yén lembur anu subur, tengtrem, jeung pikabetaheun téh lain ngajadi kitu waé, tapi hasil digawé hésé capé, ti jaman karuhun anu ngabedah éta lembur tepi ka jaman urang lembur nu ayeuna.
- c) Perasaan panyajak nyaéta ngarasa pohara deudeuhna ka lemah cai.

- d) Sikep panyajak ka urang anu maca, nyaéta ambek duméh lembur taya nu miara.
- e) Amanat nu ditepikeun ku panyajak, nyaéta sangkan urang gedé tanggung jawab daék ngaraksa tanah anu katarima ti karuhun. Kapan cara karuhun anu geus ngabedah lembur pikeun urang, urang ogé nya kitu kudu ngaraksa tanah jeung lebur urang, sangkan turunan urang boga lembur tempat bumetah.
- f) Kecap-kecap dina éta sajak diwangun ku sora-sora. Sora-sora téh penting dina sajak mah. Sora dina kecap osok aya nu sarua jeung sora dina kecap séjénna, anu disebut purwakanti. Upamana waé, purwakanti dina sajabaran:

Mégana**, euleuh mégana ku **suci putih (puwakantu sora **u** jeung sora **i**)

***Turun nyium** embun-embunan **gunung** anu ngalamuk* (purwakanti sora **u**)

Conto purwakanti dina kecap-kecap anu misah jajaran:

..... ngalamuk (uk)

.....rampak (k)

.....lauk (uk)

- g) Dina sajak “Tanjungkerta” kapanggih aya sababaraha gaya basa, di antarana waé, gaya basa mijalma, nyaéta mapandékeun barang paéh kana barang hirup saperti jalma. Contona:

*méga nyium embun-embunan gunung
paré umpalan...*

Gunung dipapandékeun kana sirah jalma. Jaba ti éta, aya gaya basa babandingan, nyaéta paré dipapandékeun kana cai nu umpalan.

2. Guguritan

a. Sajarah Guguritan

Kecap ‘gurit’ asalna tina basa Sangsekerta gurit anu hartina nyusun karangan, dina basa Sunda aya istilah ngagurit atawa ngadangding, ari hartina sarua baé nyaéta némbongkeun pagawéan ngaréka atawa nyusun karangan wangun dangding. Dina mangsa saméméh perang, siswa di

Sakola Angka II jeung utamana Sakola Guru (*Normalschool*) diajarkeun nembang jeung nulis guguritan, nu matak maranéhna parigel lain ngan saukur ngahariringkeun saluyu jeung lagu pupuh, tapi bisa nyusun guguritan ku sorangan deuih. Dina mangsa sabada perang, dangding jeung cara nembang teu diajarkeun sacara inténsif. Ku kituna, guguritan leungit popularitasna, iwal di kalangan ahli tembang tapi éta ogé ngan ukur kawatesan ku ngapalkeun guguritan nu geus aya.

Guguritan nyaéta ungkara sastra wangun dangding atawa pupuh anu sok disebut wawacan. Sanajan guguritan biasana dipaké pikeun dangding anu teu panjang tur biasana ngébréhkeun rasa si pangarang atawa mangrupa naséhat, sedengkeun wawacan mah mangrupa carita, tapi teu saeutik guguritan nu panjangna leuwih ti wawacan. Upamana, guguritan karya H. Hasan Mustapa (1852-1930) aya nu panjangna nepi ka 500 pada, réréana panjangna kurang leuwih 200 pada. Sabalikna, réa wawacan anu ngan ukur saratus/dua ratus pada. Kitu deui, aya guguritan anu eusina mangrupa carita, kayaning "Kiamat Leutik" karya Toebagoes Djajadilaga atawa "Nu Alus Tetep Alusna" karya A. Kartawinata (Rosidi:2011).

Ari H. Muhammad Musa nyieun dangdinganna Wulangkrama, Wulang Guru, jeung Wulang Murid anu eusina naséhat tur panjangna masing-masing ngan ukur wewelasan jeung lilikuran pada. Jadi, umumna mah bédana guguritan jeung wawacan téh sok dumasar kana panjang-pondokna baé, salian ti gumantung kana kahayang nu nganggitna téh. Nu panjang mahi sabukueun disebut wawacan, sanajan eusina henteu ngalalakon, sabalikna nu pondok disebut guguritan sanajan ngalalakon. Sumebarna ngan sacara lisan; pada ngapalkeun atawa disténsil pikeun lingkungan husus.

b. Harti guguritan

Guguritan nyaéta ungkara sastra anu winangun *dangding* atawa *pupuh*. Guguritan biasana dipaké nyebut dangding anu henteu panjang tur biasana ngagambarkeun rasa lirik anu nulisna atawa mangrupa naséhat.

Guguritan kagolong kana karangan ugeran dina wangun puisi heubeul. Pangna disebut karangan ugeran lantaran kaiket ku patokan anu tangtu, nyaéta patokan pupuh. Rusyana (2002) nyebutkeun yén guguritan nyaéta karangan pondok anu

disusun maké patokan pupuh. Ari ceuk Rosidi (2011) mah, guguritan nyaéta jejer anu dijieun dangding. Ari dangding nyaéta beungkeutan puisi nu geus tangtu pikeun ngagambarkeun hal-hal nu geus tangtu ogé.

Iskandarwassid nyebutkeun yén guguritan téh nyaéta karangan puisi mangrupa dangding anu teu kawilang panjang. Nurutkeun wangunanana, guguritan kaasup wangun ugeran, nyaéta kauger ku patokan pupuh. Biasana mah ukur diwangun ku hiji pupuh. Dibacana biasana mah dihariringkeun make lalaguan anu geus matok keur pupuh éta. Atawa ngahaja jadi rumpaka dina pagelaran seni tembang Cianjuran.

Guguritan téh geus lila gelarna dina sastra Sunda. Ti abad ka-19 geus loba anu nganggit guguritan. Taun 1822-1866 R. Haji Muhammad Musa nganggit Wulang Krama; taun 1865. R.A. Bratadiwijaya nganggit Asmarandana Lahir Batin; taun 1892 Haji Hasan Mustapa nganggit welasan rebu pada guguritan, upamana waé *Kinanti Ngahurun Balung, Asmarandana Babalik Pikir, Sinom Pamulang Tarima, Dangdanggula Pamolah Rasa*.

c. Bédana Guguritan jeung Wawacan

Umumna mah bédana guguritan jeung wawacan téh sok dumasar kana panjang-pondokna baé, salian ti gumantung kana kahayang nu nganggitna téh. Nu panjang mahi sabukueun disebut wawacan, sanajan eusina henteu ngalalakon, sabalikna nu pondok disebut guguritan sanajan ngalalakon. Guguritan mah wangun sastra anu kauger ku aturan pupuh sarta didangdingkeun jeung sipatna *deskriptif*; ari wawacan mah wangun sastra anu sipatna *naratif* sarta diwangun ku sababara pupuh.

Tabel 4. 1. Babandingan Guguritan jeung Wawacan

Guguritan	Wawacan
Sipatna deskriptif	Sipatna naratif
Karangan pondok	Karangan panjang
Réana ngan diwangun ku hiji pupuh	Diwangun ku sababaraha pupuh gumantung kana carita nu dipedarna

Cindekna, guguritan mangrupa karangan pondok anu diwangun make ku aturan hiji pupuh. Lalobana pupuh anu dipaké nyaéta sekar ageung. Guguritan *sipatna*

deskriptif jeung ilharna pondok sabab hiji guguritan biasana ngan diwangun ku hiji wanda pupuh.

d. Pupuh dina Guguritan

Pupuh KSAD (Kinanti, Sinom, Asmarandana, Dangdanggula) disebut sekar ageung. Ari sésana disebut sekar alit.

- a) **Asmaranda**: Watekna silih asih, silih pikanyaah, atawa mepelingan. Aturanana: 8-i, 8-a, 8-é/o, 8-a, 7-a, 8-u, 8-a.
- b) **Balakbak**: Watekna pikaseurieun atawa banyol. Aturanana: 15-é, 15-é, 15-é).
- c) **Dangdanggula**: Watekna bungah atawa agung. 10-i, 10-a, 8-é/o, 7-u, 9-i, 7-a, 6-u, 8-a, 12-i, 7-a.
- d) **Jurudemung**: Watekna kaduhung. Aturanana: 8-a, 8-i, 8-a, 8-i, 8-a, 8-i.
- e) **Durma**: Watekna heuras, siap tarung. Aturanana: 12-a, 7-i, 6-a, 7-a, 8-i, 5-a, 7-i.
- f) **Gambuh**: Watekna bingung, samar polah. Aturanana: 7-u, 10-u, 12-i, 8-u, 8-o.
- g) **Gurisa**: Watekna pangangguran, lulucon atawa tamba kesel. Aturanana: 8-a, 8-a, 8-a, 8-a, 8-a, 8-a, 8-a, 8-a.
- h) **Kinanti**: Watekna miharep atawa prihatin. Aturanana: 8-u, 8-i, 8-a, 8-i, 8-a, 8-i.
- i) **Ladrang**: Watekna banyol pikaseurieun. Aturanana: 10-i, 4-a, 10-i, 4-a, 8-i, 12-a.
- j) **Lambang**: Watekna banyol atawa pikaseurieun. Aturanana: 8-a, 8-a, 8-a, 8-a.
- k) **Magatru**: Watekna lulucon atawa prihatin. Aturanana: 12-u, 8-i, 8-u, 8-i, 8-o.
- l) **Maskumambang**: Watekna prihatin (nalangsa). Aturanana: 12-i, 6-a, 8-i, 8-a.
- m) **Mijil**: Watekna sedih, susah, cilaka. Aturanana: 10-i, 6-o, 10-é, 10-i, 6-i, 6-u.
- n) **Pangkur**: Watekna nafsu, lumampah atawa sadia perang. Aturanana: 8-a, 11-i, 8-u, 7-a, 12-u, 8-a, 8-i.
- o) **Pucung**: Watekna piwuruk atawa wawaran. Aturanana: 12-u, 6-a, 8-é/o, 12-a.
- p) **Sinom**: Watekna gumbira. Aturanana: 8-a, 8-i, 8-a, 8-i, 7-i, 8-u, 7-a, 8-i, 12-a..
- q) **Wirangrong**: Watekna era atawa wirang. Aturanana: 8-i, 8-o, 8-u, 8-i, 8-a, 8-a.

e. Nulis Naskah Guguritan

Nulis naskah guguritan aya sababaraha sarat, di antarana waé:

- a. Kudu apal heula kana salah sahiji rumpaka pupuh nu rek ditulis
- b. Tangtukeun tema atawa jejer karangan
- c. Tangtukeun pupuh nu luyu jeung tema / jejer karangan
- d. Téangan kecap-kecap nu cocog jeung purwakanti pupuh nu digunakeun
- e. Bisa ditepikeun dina sababaraha pada, bisa ogé dina sapada.

f. Wangun Guguritan

Guguritan kaasup wangun sastra anu kauger. Rusyana (2002) ngajéntrékeun yén guguritan mangrupa karangan pondok anu disusun maké patokan pupuh. Iskandarwasid (1992:46) netelakeun yén guguritan téh nyaéta karangan puisi anu mangrupa dangding anu teu kawilang panjang. Tina sababaraha sawangan para inohong di luhur, geus kaharti yén guguritan mangrupa karya sastra anu kauger ku aturan pupuh.

Ku sabab guguritan ditulis maké aturan pupuh, macana ogé sok dihaleuangkeun luyu jeung pupuh anu diguritna. Loba guguritan anu dijadikeun rumpaka tembang Cianjuran. Guguritan mindeng dijieun jadi gending karesmén jeung sentra karesmén.

Guguritan kauger ku aturan pupuh. Atuh eusi carita dina guguritan gé saluyu jeung eusi pupuh nu dipilihna. Rusyana (2002) nyieun papasingan guguritan jadi lima rupa, nyaéta:

- a. Piwulang, upamana waé *Wulang Krama*, *Wulang Murid*, *Wulang Guru* karangan R. Haji Muhamad Musa. *Asmarandana Lahir Batin* karangan R.A. Bratawijaya;
- b. Pangalaman kabatinan, contona guguritan karangan Haji Hasan Mustapa;
- c. Kawaasan alam, contona *Dangdanggula Laut Kidul* karangan Kalipan Apo;
- d. Kajadian, contona *Kiamat Leutik* karangan Tubagus Jayadila
- e. Surat, biantara, jeung buka pintu. Guguritan anu eusina surat jeung biantara, upamana anu dikumpulkeun ku R. Danureja dina buku *Serat-sinerat Jaman Jumenengna Raden Haji Muhammad Musa*. Guguritan buka pintu sok dihaleuangkeun dina upacara buka pintu di nu kawinan.

g. Struktur Guguritan

Guguritan diwangun ku opat unsur intrinsik, nyaéta téma, rasa, nada, jeung amanat.

- ✓ **Téma** nyaéta “pokok pikiran” atawa dadasar carita dina puisi.
- ✓ **Rasa** atawa “citraan” dina karya sastra nyaéta cara ngawangun rasa atawa gambaran hiji hal; gambaran visual anu ditimbulkeun ku hiji kecap, frasa, atawa kalimah sarta mangrupa unsur dasar anu has dina karya prosa jeung puisi.
- ✓ **Nada** nyaéta tarik halonna sora. Nurutkeun Sudaryat dina Ulikan Semantik nada nyaéta sikep panyatur/pangarang ka pamiarsa atawa ka nu maca.

- ✓ **Amanat** dina karya sastra nyaéta gagasan anu jadi dadasar hiji karya sastra; naon anu baris ditepikeun ku panulis atawa pangarang ka pamaca.

Conto Analisis Struktur dina Guguritan

NGITUNG UMUR

Anteng ngitung sésa umur
dina ruas geter éling
dijeungkalan gurat kadar
diwengku angkeuhan takdir
kadarna banda sorangan
takdirna milik nu kuring
Sésa umur digugulung
inggis kajongjonan ngimpi
keur bétah nataran dunya
ngahening leunjeuran lahir
isukan saha nu terang
palias diangkir mulih .

Digugulung sugan nimu
pangjurung bawaéun balik
ngurud tariking cilaka
nyaeur babanda ning asih
sina punjul bekel amal
lugina teu ngaligincing
Nimu wanci dina waktu
di dinya lalakon ngancik
nyulam bener reujeung salah
reureundahan piligenti
timbangan beurat ka mana
hancengan urang nu milih

(Tina “Lagu Ngajadi: Kumpulan Guguritan” Karya Dian Hendrayana, 2014: 4)

- 1) **Téma** ngeunaan ngeunaan hakékat hirup manusa di alam dunya anu diwatesanan ku waktu/umur. Anu beuki dieu téh umurna beuki ngurangan.
- 2) **Rasa**: Pangarang ngawanti-wanti pisan kana masalah umur, da beuki dieu téh umur beuki ngurangan jeung moal aya anu apal, boa ayeuna boa isuk boa pagéto urang diangkir pikeun mulang ka alam kalanggengan. Lalakon hirup di dunya nu bakal aya pertanggungjawabanana, dina hiji wanci amal-amalan urang bakal ditimbang naha leuwih beurat amal hadéna atawa leuwih beurat amal goréngna gumantung kana lalakon urang nalika hirup di

alam dunya. Hirup téh tong kajongjonan tong bétah teuing nataran dunya sabab urang bakal diangkir mulih ka alam kalanggengan.

- 3) **Nada:** Pangarang nyaritakeun gagasana ka nu maca sacara togmol langsung kana eusi anu dipimaksud sangkan nu maca gampang mahamna. Pangarang ogé ngélingan kanu maca sangkan ulah kajongjonan teuing hirup di alam dunya sabab dina hiji wanci urang bakal mulih ka jati mulang ka asal. Dina kekecapanana pangarang umajak kanu maca sangkan migawé amalan anu hadé pikeun bekel nalika mulih ka alam kalanggengan.
- 4) **Amanat:** Kahirupan ayeuna bakal aya ahirna, sakur pangeusi alam dunya bakal mulih ka jati mulang ka asal ka alam kalanggengan ku kersaning Gusti. Amanat dina pada (1) kahirupan téh aya dina guratan takdir Nu Mahakawasa; (2) umur moal aya anu apal; (3) amal hadé bawaéun balik ka alam kalanggengan téh teu karasa, henteu ngajirim. Kahayang mah embung cilaka tapi hayang babanda kaasih, ngumpulkeun amal-amalan nepi ka punjul pikeun bekel mulang ka alam ahérat sangkan lugina teu ngaligincing; (4) dina hiji wanci bakal kapanggih lalakon urang nalika hirup di alam dunya tuluy bakal ditimbang kabéh amal-amalan, hadé atawa goréng, gumantung lalakon di dunya.

LEMBAR KERJA KOMPETÉNSI PROFÉSIONAL
UNSUR INTRINSIK SAJAK*Pituduh:*

1. Pék titénan matéri sajak Sunda dina Modul Kelompok Kompetensi H!
2. Diskusikeun dina kelompok pikeun ngajawab pertanyaan ngeunaan unsur intrinsik sajak Sunda!
3. Tuliskeun jawaban hasil diskusi dina kolom ieu di handap!

No.	Unsur Intrinsik Sajak	Pedaran/wangenan
1.	...	...
2.	...	...
3.	...	...
4.	...	...
5.	...	...
6.	...	...
7.	...	...

D. Kegiatan Diajar

Kegiatan Diajar nu kudu dipilampah ku Sadérék nyoko kana runtuyan kegiatan saperti ieu di handap.

1. Titénan heula tujuan jeung indikator hontalan diajar kalawan taliti.
2. Baca pedaran Matéri ajar nu dipidangkeun.
3. Pigawé latihan atawa pancén nu dipidangkeun dina ieu kegiatan diajar.
4. Baca deui saliwat pedaran Matéri ajar, tuluy titénan tur bandingkeun jeung Tingkesan Matéri ajar.
5. Lamun manggih bangbaluh, Sadérék bisa diskusi jeung kancamitra séjénna.

E. Latihan/Pancén

Jawab atawa tétélakeun sakur pananya jeung paréntah ieu di handap!

1. Naon ari nu disebut sajak téh?
2. Naha sajak téh asli sastra Sunda?
3. Naon waé anu kagolong kana struktur batin sajak?
4. Naon sasaruuan katut bédana antara téma jeung amanat?
5. Kumaha ari basa dina sajak?
6. Terangkeun harti guguritan!
7. Béré conto wangun guguritan!
8. Terangkeun struktur guguritan!
9. Tétélakeun bédana wawacan jeung guguritan!
10. Pék analisis eusi guguritan ieu di handap dumasar kana unsur-strukturna!

KINANTI IMPIAN

Tina Buku “Lagu Ngajadi: Kumpulan Guguritan”

Karya Dian Hendrayana

Peuting dilimpudan Liwung
liwungna pageuh na jempling
saéna tuang jungjunan
kersa rurumpaheun sumping
ngalayadan ngalanglangan
jigrah teuing ieu ati
Ati dirungruman bingung
bingungna maseuk na batin
saéna tuang panutan
kersa rinéh naros liri
mapaykeun nu keur sungkawa

sungkawa teuing ku lami
Lami diseundeuhan gandrung
gandrungna nyeumat na pikir
saéna tuang salira

Kersa néang nu prihatin
da cacak teu disindangan
tangtos nineung langkung nambih
Tambah nineung janten lamun
lamunan eunteup na ngimpi
saéna tuang pangersa
léah nyungsi najan demit
ngademit dina impian
impian nu tanpa tepi

F. Tingkesan

Sajak nyaéta karangan fiksi pondok dina basa lancar. Naon-naon anu dicaritakeun ku pangarang téh henteu kudu enya-nya kajadian ku dirina. Sanajan mangrupa fiksi, carpon téh kudu nyindekel kana réalitas atawa kanyataan sapopoé.

Kumpulan sajak Sunda nu judulna *Dogdog Pangréwong* karya G.S. (1930) kaasup kumpulan carpon nu munggaran di Indonesia, malah genep taun leuwih ti heula batan kumpulan carpon *Teman Duduk* karya M. Kasim (1936).

Sajak mibanda tilu unsur intrinsik, nyaéta (1) téma, (2) fakta carita (galur, tokoh, jeung latar), katut (3) sarana sastra (puseur sawangan, gaya, jeung judul).

Guguritan nyaéta karangan puisi mangrupa dangding anu teu kawilang panjang. Nurutkeun wangunanana, guguritan kaasup wangun ugeran, nyaéta kauger ku patokan pupuh. Ku lantaran teu panjang tea biasana mah ukur ukur diwangun ku hiji pupuh, tara gunta-ganti pupuh cara dina wawacan, sarta ilaharna eusina henteu ngawujud carita (naratip). Dibacana biasana mah dihariringkeun make lalaguan anu geus matok keur pupuh éta. Atawa ngahaja jadi rumpaka dina pagelaran seni tembang Cianjuran. Guguritan diwangun ku sababaraha unsur, nyaéta anu aya patalina jeung struktur jero (struktur) sarta struktur luar (unsur ékstrinsik). Struktur dina guguritan di antarana nyaéta: téma, rasa, nada, jeung amanat.

G. Uji Balik jeung Lajuning Laku

Pék cocogkeun hasil pagawéan Sadérék kana jawaban latihan anu geus disayagikeun di bagian tukang ieu modul. Itung jumlah jawaban anu benerna, tuluy gunakeun rumus ieu di handap pikeun ngukur tahap ngawas Sadérék kana Matéri ajar.

Rumus:

$$\text{Tahap Nyangkem} = \frac{\text{Jumlah jawaban anu benerna}}{5} \times 100\%$$

Tahap nyangkem Matéri ajar nu dihontal ku Sadérék:

90	-	100%	=	alus pisan
80	-	89%	=	alus
70	-	79	=	cukup
	-	69	=	kurang

Lamun Sadérék ngahontal tahap nyangkem 80% ka luhur, Sadérék duanggap geus ngawasa Matéri kana Kagiatan Diajar IV. Tapi, lamun tahap nyangkem Sadérék kurang ti 80%, pék balikan jeung deui deres Matéri dina Kagiatan Diajar IV, pangpangna Matéri nu can dicangkem.

Réfléksi jeung Lajuning Laku

Ieu kagiatan dilaksanakeun pikeun ningali kahontalna jeung éféktivitas prosés pangajaran anu diiluan ku Sadérék. Lamun geus ngawasa matéri pangbinaan guru dina ngamangpaatkeun hasil analisis wanda peniléyan (oténtik, prosés, jeung hasil), Sadérék bisa nyontréng (√) kolom “Kahontal”. Sabalikna, lamun can kahontal, Sadérék bisa nyontréng (√) kolom “Can Kahontal”.

No.	Tujuan Pangajaran	Kahontal	Can Kahontal	Kat.
1.	Ngalatih guru dina nganalisis matéri wanda peniléyan kalawan ngalarapkeun ajén-inajén utama PPK.			
2.	Ngalempeng guru dina ngamangpaatkeun hasil analisis wanda peniléyan kalawan ngalarapkeun ajén-inajén utama PPK.			
Lajuning Laku:				

KONCI JAWABAN LATIHAN KAGIATAN DIAJAR

A. Konci Jawaban Latihan Kegiatan Diajar 1

1. Harti peniléyan oténtik nyaéta peniléyan paripolah siswa sacara multi-diménsional dina situasi nyata. .Asésmen oténtik ngawengku tilu téhnik peniléyan: (1) ngukur langsung kaparigelan siswa; (2) peniléyan kana papancén anu merlukeun karancagéan sarta kompléks; jeung (3) analisis prosés pikeun ngahasilkeun réspon siswa ngeunaan sikap, kaparigelan, jeung pangaweruhna.

Peniléyan prosés nyaéta prosés meunteun nu museurkeun sasaran kana tingkat éféktivitas diajar ngajar dina raraga ngahontal tujuan pangajaran. Peniléyan prosés diajar ngajar patali jeung meunteun kagiatan guru, kagiatan siswa, pola interaksi antara guru jeung siswa sarta lumangsungna prosés diajar ngajar.

Peniléyan hakékatna mangrupa alat ukur pikeun mikanyaho kahontal henteuna tujuan-tujuan pangajaran anu geus ditangtukeun ku siswa sanggeus manéhna ngalaksanakeun Kagiatan diajar. Tujuan peniléyan aya opat, nyaéta (1) *keeping track*, (2) *cheching-up*, (3) *finding out*, jeung (4) *summing-up*

2. Mangpaat peniléyan oténtik nyaéta (1) numuwuhkeun rasa percaya diri siswa; (2) siswa jadi sadar kana kakuatan dan kahéngkérana dirina; (3) ngarojong, ngabiasakeun, jeung ngalatih jujur; jeung (4) numuwuhkeun sumanget pikeun maju.
3. Rupa-rupa peniléyan asésmen oténtik, nyaéta:
 - a) Peniléyan kinerja mangrupa hiji téhnik peniléyan anu dilakukeun ku cara guru meunteun prosés gawé siswa pikeun ngukur tingkat kahontalna kompetensi kognitif, aféktif jeung psikomotor anu diulikna dina hiji mata pelajaran.
 - b) Peniléyan proyék mangrupa peniléyan kana tugas anu kudu diréngsékeun ku siswa dina hiji periodeu atawa waktu. Siswa ngaréngsékeun éta tugas ku cara ngalakukeun léngkah-léngkah panalungtikan: ti mimiti nyieun rarancang, ngumpulkeun data, ngelompokkeun, ngolah, nganalisis, jeung nyodorkeun data.
 - c) Peniléyan portofolio mangrupa peniléyan kana kumpulan artéfak anu ngagambarkeun kamajuan hasil gawé nyata siswa. Peniléyan portofolio

bisa tina hasil gawé siswa sacara individual atawa diproduksi sacara kelompok.

- d) Tés tinulis meredih kamampuh ingetan, pamahaman, ngalarapkeun, nganalisis, ngagabungkeun, jeung ngaévaluasi matéri ulikan. Tés tinulis wangun éséy sipatna kompréhéntif, nepi kagambarkeun sikap, kaparigelan, jeung kaweruh siswa. Tés tinulis obyéktaf aya dua: wangun milih jeung nyadiakeun jawaban. Milih jawaban upamana pikeun soal PG, BS, ngajodokeun, jeung sabab-akibat. Kagiatan nyadiakeun jawaban pikeun soal ngeusian atawa ngalengkepan, jawaban singget, jeung éséy.
4. Léngkah-léngkah ngalaksanakeun peniléyan portofolio.
 - a. Guru ngajéntrékeun sacara ringkes esensi peniléyan portofolio.
 - b. Guru bisa babarengan jeung siswa nangtukeun jenis portofolio anu rék dijieun.
 - c. Siswa nyusun portofolio pangajaran.
 - d. Guru nunda, nyatet, jeung meunteun portofolio siswa.
 - e. Guru ngajén portofolio siswa dumasar kana hiji kritéria.
 - f. Guru babarengan jeung siswa medar dokumén portofolio anu geus dihasilkeun.
 - g. Guru méré umpan balik ka siswa kana hasil peniléyan portofolio.
5. Tés tinulis wangun éséy biasana meredih dua jenis pola jawaban, nyaéta jawaban bébas (*extended-response*) atawa jawaban kawatesanan (*restricted-response*). Ku cara tés tinulis éséy pola jawaban bebas, siswa dibéré lolongkrang pikeun ngajawab anu sabébas-bébasna; jawaban anu béda jeung babaturanana tapi tetep boga hak pikeun meunang peunteun anu sarua. Tina puseur implengan anu béda, tinangtu bakal ngahasilkeun jawaban anu béda-béda. Tapi tetep unggal jawaban bisa bener, asal analisisna ogé bener. Ieu jawaban téh gumantung kana bobot soal anu dibikeun ku guru. Ku kituna, tés éséy bisa méré lolongkrang ka guru pikeun ngukur hasil diajar siswa kana tingkatan anu leuwih luhur atawa leuwih kompléks.
6. Tujuan peniléyan prosés nyaéta pikeun maluruh kagiatan diajar-ngajar, utamana éfésiénsi, kaéfektifan, sarta produktivitas pikeun ngahontal tujuan pangajaran. Diménsi peniléyan prosés diajar ngajar patali jeung komponén prosés pangajaran misalna tujuan pangajaran, métode, Matéri pangajaran, kagiatan diajar ngajar sarta peniléyan.

7. Komponén pangajaran minangka diménsi peniléyan prosés diajar-ngajar. Komponén peniléyan prosés téh ngawengku sababaraha komponén nyaéta tujuan intruksional, Matéri pangajaran, siswa, guru, alat, sumber diajar jeung peniléyan.
8. Kritéria peniléyan prosés ngawengku tujuh aspék nyaéta: 1) konsisténsi kagiatan diajar ngajar maké kurikulum, 2) prak-prakan ku guru, 3) prak-prakanana ku siswa, 4) motivasi diajar siswa, 5) aktip henteuna siswa dina kagiatan diajar, 6) interaksi guru jeung siswa, 7) kamampuh sarta kaparigelan guru sawaktu ngajar, sarta 8) kualitas hasil diajar nu dicangkem ku siswa.
9. Tés hasil diajar bisa dibagi tilu, nyaéta (a) tés lisan, (b) tés tulisan, dan (c) tés tindakan atawa perbuatan. Ngagunakeun tilu rupa anu kudu diluyukeun jeung kawasan domain tingkah laku siswa anu rék diukur. Misalna, tés tulisan jeung tés lisan bisa digunakeun pikeun ngukur kawasan kognitif, sedengkan kawasan psikomotor bisa diukur ku tés perbuatan, jeung kawasan aféktif biasana diukur ku skala peniléyan anu biasana disebut tés skala sikap. Dina tés tulisan digunakan wangun (1) tés wangun éséy (tés subyektif) anu ngawengku tés éséy bebas jeung tés éséy kauger, jeung (2) tés wangun obyéktif, anu eusina ngawengku butir soal bener-salah, pilihan ganda, eusian singget, jeung ngajodokeun. Soal wangun éséy atawa uraian, sabab *téstee* dipiharep ngajawab soal éséy *uraian* ku ngagunakeun basa *téstee* sorangan. Tés uraian mangrupa salah sahiji jenis tés tulisan anu umumna mangrupa pertanyaan anu ngandung permasalahan tur merlukan pedaran dina ngajawabna. Ciri tés uraian méré kabébasan ka siswa pikeun nyusun jawaban soal uraian dumasar kana puseur implenganana séwang-séwanan. Tés wangun obyéktif umumna jawabanana geus disadiakeun ku nu nyieun soal. Siswa teu kudu mikir jero tapi ngan milih atawa ngajawab singget jeung ngalengkepan luyu jeung jawaban anu dipiharep tina soal obyéktif anu wangunna rupa-rupa, nyaéta: wangun BS; PG; ngajodokeun; eusian singget/ngalengkepan.
10. Peniléyan kompetensi kamahéran ngagunakeun basa ngawengku tés kamampuh ngaregepkeun, tés kamampuh nyarita, tés kamampuh maca, jeung tés kamampuh nulis. Tés ngaregepkeun mangrupa tés kamampuh pikeun nyangkem basa anu digunakeun sacara lisan (*kompéhénsif lisan*). Matéri tés ngaregepkeun kudu ditepikeun sacara lisan pikeu ngukur aspék jeung kaédah ngagunakeun basa. Tés kamampuh maca pikeun ngukur tingkat

kamampuh dina nyangkem eusi bacaan. Tés kamampuh nulis dipaké pikeun ngukur kamampuh ngawasa unsur basa jeung luar basa dina karangan.

B. Konci Jawaban Latihan Kegiatan Diajar 2

1. Prosédur peniléyan atawa padika meunteun téh mangrupa cara-cara jeung léngkah-léngkah dina meunteun, boh meunteun hasil diajar boh meunteun prosés pangajaran. Peniléyan bisa dilaksanakeun ku dua rupa téhnik, nyaéta téhnik tés jeung téhnik nontés. Tiap-tiap téhnik tés mibanda prosédur jeung cara séwang-séwangan.
2. Prosédur peniléyan mibanda sababaraha komponén, nyaéta (a) sasaran peniléyan, anu ngawengku widang kognitif, aféktif, jeung psikomotor kalawan saimbang; (b) alat peniléyan, anu ngawengku tés jeung non-tés; (3) kritéria peniléyan, anu ngawengku peniléyan acuan patokan (PAP) jeung peniléyan acuan norma (PAN); jeung (4) prosédur prakna tés, anu ngawengku tés formatif jeung tés sumatif (UTS, UAS).

3. Tés kamampuh ngaregepkeun jeung tés nyarita aya sasaruanaana jeung aya bédana. Sasaruanaana nyaéta pada-pada ngukur kamampuh pamilon atikan tina médium basa lisan. Ari bédana, tés kamampuh ngaregepkeun diukur maké téhnik tés réspon kauger, tés réspon pilihan ganda, jeung tés komunikasi jembar; ari tés kamampuh nyarita diukur maké tés réspon kauger, tés gumulung, jeung tés wawancara.

Peniléyan kamampuh maca jeung kamampuh nulis mibanda sasaruana, nyaéta pada-pada ngukur kamampuh pamilon atikan tina médium tulis. Ari bédana, tés kamampuh maca ngukur pamahaman kalimah jeung pamahaman wacana ku cara tés pilihan ganda, tés eusian copong, jeung tés pedaran; sedengkeun tés kamampuh nulis diukur maké tés pratulis, tés nulis gumulung, jeung tés nulis bébas.

Tés kamampuh nulis bébas ngawengku lima komponén, nyaéta eusi (nangtukeun gagasan), organisasi gagasan, tatabasa, kandaga kecap, jeung unsur mékanik (éjahan jeung téhnik nulis). Tiap unsur dipeunteun ku jumlah skor anu béda-béda. Skor nangtukeun gagasan jeung organisasi gagasan kagolong luhur, skor tatabasa jeung kandaga kecap kagolong sedeng, ari skor unsur mékanik kagolong handap.

4. Instrumén peniléyan téh bisa dibagi jadi dua rupa, nyaéta instrumén tés jeung instrumén non-tés. Anu kagolong kana kelompok tés nyaéta tés préstasi diajar, tés intelegénsi, tés bakat, jeung tés kamampuh akademik. Ari anu kagolong kana kelompok non-tés nyaéta skala sikep, skala peniléyan, padoman obsérvasi, padoman wawancara, angkét, mariksa dokumén, jsté. Instrumén winangun tés sipatna mangrupa pérformansi maksimum, ari instrumén non-tés sipatna mangrupa pérformansi tipikal.
5. Wangun tés obyéktif nyaéta wangun tés anu jawabanana bisa dipariksa ku saha waé sarta hasilna rélatif akur lantaran ngan boga hiji jawaban anu bener. Wangun tés non-obyéktif nyaéta wangun tés anu cara méré skor kana jawaban amilon atikan dipangaruhan ku subyék pamriksa. Wangun tés perbuatan meredih pamilon atikan milampah Kagiatan nu tangtu sarta meunteunna dilaksanakeun ku cara niténan pérformansi basa jeung sastra pamilon atikan.
6. Padoman obsérvasi umumna ngamuat pernyataan sikep atawa paripolah anu ditiénan jeung hasil niténan sikep atawa paripolah luyu jeung kanyataan. Padoman obsérvasi dibédakeun jadi daptar contréng jeung skala peniléyan. Daptar contréng dipaké pikeun niténan aya henteuna sikep atawa paripolah, ari skala peniléyan dipaké pikeun nangtukeun perenahna sikep atawa paripolah dina rentangan sikep
7. Tés éséy mibanda kauntungan jeung kahéngkérana. Kauntungan tés éséy bisa ngukur prosés mikir jeung ngalibetkeun Kagiatan kognitif tingkat luhur, ngalatih mikir pamilon atikan, jeung nyusunna gancang. Kahéngkérana nyaéta ngan ngawengku Matéri anu saeutik, dina meunteunna subyék gumantung ka nu mariksa.
8. Tes pérformansi nyaéta tés perbuatan anu dipaké pikeun ngukur kamampuh pamilon atikan dina ngagunakeun basa dina raraga prosés komunikasi atawa midangkeun Kagiatan maké basa
9. Hal-hal anu kudu ditiénan dina ngayakeun peniléyan portofolio nyaéta (a) karya nu dikumpulkeun kudu enya-nya karya pamilon atikan, (b) karya pamilon atikan nu dipaké conto pagawéan nu bakal dipeunteun kudu ngeunteungkeun tur ngawakilan kamekaran kamampuh pamilon atikan, (c) kritéria nu dipaké pikeun meunteun portofolio kudu ditetepkeun samémehna, (d) pamilon atikan disina tuluy-tuluyan meunteun portofoliona, jeung (é) perlu aya lawungan jeung siswa anu dipeunteun.

10. Peniléyan mangrupa kagiatan méré peunteun kana hasil diajar anu sifatna kualitatif, sedengkeun pengukuran mangrupa sistematika dina nangtukeun gedé leutikna hasil atawa karakteristik tingkah laku siswa ku jalan ngagunakeun alat ukur nu tangtu
11. Peniléyan Acuan Patokan (PAP) jeung Peniléyan Acuan Normatif
- (a) Peniléyan acuan patokan (PAP) mangrupa peniléyan anu museur kana kamampuh anu geus kahontal ku siswa sanggeus ngaréngsékeun sabagian atawa sakabéh program. PAP naliti naon waé anu bisa dipigawé ku siswa lain ngabandingkesun hiji siswa jeung siswa séjénna. Kriteriana mangrupa pangalaman diajar nu dipiharep bisa kahontal sanggeus réngsé kagiatan diajar, atawa sajumlah kompetensi dasar anu geus ditangtukeun saméméhna.
 - (b) Peniléyan Acuan Norma (PAN) nyoko kana skor saurang siswa ditéangan ku cara ngabandingkeun hasil diajarna jeung hasil diajar siswa séjénna di kelas. Siswa dikelompokkeun dumaasar kana jenjang hasil diajar nepi ka kapanggih kalungguhan rélatif saurang siswa lamun dibandingkeun jeung babaturan sakelasna. Tujuan peniléyan acuan norma nyaéta pikeun ngabédakeun siswa tina kelompok tingkat kamampuhna, mimiti ti nu panghéngkérna nepi ka nu pangunggulna. Distribusi tingkat kamampuh dina hiji kelompok ngagambarkeun hiji kurva normal. Soal tés dimekarkeun tina bagian matéri anu dianggap penting. Soal kudu dijieun kalawan merhatikeun tingkat *kesukaran* anu variatif ti mimiti nu gampang ka nu hésé anu ngamungkinkeun siswa méré jawaban anu variatif deuih. Soal kudu ngamungkinkeun siswa méré jawaban anu variatif, sumebar, jeung bisa ngabandingkeun antarsiswa.
12. Dina ngolah data hasil tés, aya opat léngkah poko anu kudu dilakukeun ku guru, di antarana (1) méré skor, (2) ngarobah skor atah jadi skor standar, (3) ngonvérsikeun skor standar, jeung (4) ngalakukeun analisis soal.
13. Rumusna nyaéta jumlah skor : jumlah siswa = skor rata-rata $866,1 : 14 = 61,2$.
14. Ari KKM téh kriteria ketuntasan belajar (KKB) anu ditangtukeun ku satuan pendidikan. Anu kalibet dina nangtukeun KKM nyaéta kapala sakola, wakil kapala sakola widang kurikulum, tim pengembang kurikulum (TPK) sakola, jeung guru atawa MGMP.

15. Léngkah-léngkah dina nangtukeun KKM, nyaéta:

- a) Guru (kelompok guru) netepkeun KKM mata pelajaran kalawan tinimbangan tina tilu aspék, nyaéta kompléksitas, daya deudeul (dukung), jeung *intake* siswa.
- b) Hasil netepkeun KKM ku guru atawa kelompok guru mata pelajaran disahkeun ku kapala sakola pikeun dijadikeun patokan guru dina meunteun (peniléyan).
- c) KKM nu geus ditetepkeun téh tuluy disosialisasikeun ka pihak-pihak nu boga kapentingan, nyaéta pamilon atikan, kolot barudak, jeung dinas pendidikan.
- d) KKM dijinekkeun dina LHB (Lembaran Hasil Belajar) dina waktu hasil peniléyan (meunteun) dilaporkeun ka kolotna barudak/wali barudak.

Cara nangtukeun KKM dina Kurikulum 2013 didadasaran ku Permendikbud 81a taun 2013 ngeunaan larapna (impleméntasi) kurikulum yén:

- a) Katuntasan minimal pikeun sakumna kompeténsi dasar dina kompeténsi kaweruh jeung kompeténsi kaparigelan, nyaéta 2,66 (B-).
- b) Pikeun KD-KD anu aya dina KI-3 jeung KI-4, pamilon atikan dianggap tutas diajar lamun ngahontal peunteun $\geq 2,66$ tina hasil tes formatif.
- c) Pikeun KD dina KI-1 jeung KI-2, katutasan pamilon atikan disawang tina sikep sakumna mata pelajaran, lamun tagog (profil) pamilon atikan umumna aya dina katégori alus (B) dumasar kana standar nu geus ditangtukeun ku satuan pendidikan, nyaéta pamilon atikan téh ditetepkeun lulus.

C. Konci Jawaban Latihan Kagiatan Diajar 3

1. Aksara Sunda téh sungapanana mah tina aksara Pallawa, beh dituna pisan mah tina aksara Brahmi ti India.
2. Aksara Sunda mimitina dipaké dina prasasti, piagem, jeung naskah buhun.
3. Di Tatar Sunda kapanggih aya genep modél aksara nu kungsi digunakeun ku masarakatna, nyaéta: aksara *Pallawa*, *Nagari*, *Jawa Kuno*, *Sunda Kuno*, *Arab (Pégon)*, *Cacarakan (Jawa-Sunda)*, jeung *Latin*.
4. Rarangkén atawa pananda vokalisasi anu cicingna luhureun aksara dasar (swara jeung ngalagena) nyaéta panghulu, panglayar, panyecek, pamepet, paneuleung.
5. Nyalin kana aksara Sunda:

6) *ᮊᮧᮒᮧ ᮒᮒ ᮒᮒᮒᮒ ᮒ ᮒᮒᮒᮒᮒ.*

ᮓ) *ᮒᮒ ᮒᮒᮒ ᮒᮒᮒᮒᮒᮒ ᮒ ᮒᮒᮒᮒᮒ.*

ᮔ) *ᮒᮒ ᮒᮒᮒᮒᮒᮒᮒ ᮒᮒ ᮒᮒᮒ.*

7) *ᮒᮒ ᮒᮒ ᮒᮒᮒ ᮒ ᮒᮒ.*

ᮕ) *ᮒᮒᮒ ᮒᮒᮒᮒ ᮒᮒᮒ ᮒᮒᮒᮒᮒ ᮒᮒ ᮒᮒ ᮒᮒᮒ ᮒᮒᮒ.*

ᮖ) *ᮒᮒᮒᮒ ᮒᮒᮒ ᮒᮒᮒ ᮒᮒ ᮒᮒᮒ ᮒᮒᮒᮒᮒ ᮒᮒᮒᮒᮒ ᮒᮒᮒ ᮒᮒᮒᮒᮒ
ᮒᮒᮒᮒᮒᮒ ᮒᮒᮒᮒᮒᮒ.*

D. Konci Jawaban Latihan Kagiatan Diajar 4

1. Sajak téh nyaéta kedaling pamikiran anu ngahudang rasa tur wangwangan (imajinasi) pancaindra dina runtuyan kecap nu ngawirahma nepi ka pikatajieun tur méré kesan. Sajak mangrupa rékaman jeung tapsiran pangalaman manusa anu penting, dirékacipta dina wujud puitis tur nu nimbulkeun kesan. Sajak téh mangrupa wangun ugeran anu basana dirakit ku wirahma alatan ayana ébréhan rasa salaku éksprési pamikiran nu ngirut daya hayal jeung panca indera. Rasa jeung pikiran panyajak nu masih abstrak dikongkritkeun
2. Sajak téh mangrupa karya sastra pangaruh Barat. Minangka terjemahan tina *‘poetry*. Mimiti hadir dina pajemuhan sastra Sunda dina majalah *Parahiangan*, ahir taun 1940-an.
3. Sajak téh ngabgaan struktur batin jeung struktur lahir. Struktur batin sajak Struktur batin sajak nyaéta médium pikeun ngébréhkeun ma’na anu ditepikeun ku pangarang. Aya opat struktur batin sajak, nyaéta téma, rasa, nada, jeung amanat. Ari struktur lahir sajak nyaéta unsur

éstétik anu ngawangun struktur luar puisi tur bisa katitén sacara visual. Éta struktur téh ngawengku (1) Tata Rupa (Tipografi) (2) diksi, (3) imaji basa) jeung (6) vérsifikasi.

4. Téma téh nyaéta inti pikiran atawa puseur implengan pangarang atawa inti pikiran nu aya dina prosa fiksi. Pikeun nangtukeun hiji téma, urang kudu maca éta carita sagemblengna. Sakapeung téma prosa fiksi ogé disebutkeun dumasar kana téma umumna, upamana baé téma cinta, kapahlawanan, kulawarga, atikan, Lingkungan hirup, jeung sajabana. Ari **amanat** nyaéta pesen pangaran nu hayang ditepikeun ka nu maca anu eusina mangrupa ajén-inajén didaktis nu patali jeung masalah manusa katut kamanusaan sarta hirup jeung kahirupan. Dina sajak, pangarang ngagunakeun basa anu disusun tur dipiguraan nepi ka disebut basa figuratif (*figuratif language*). Basa figuratif nyaéta basa nu dipaké ku panulis pikeun ngucapkeun hiji hal ku cara nu teu biasa, sacara teu langsung dina ngébréhkeun ma'na. Kecap atawa basana mibanda ma'na kias atawa ma'na lambang.
5. Guguritan nyaéta karangan puisi mangrupa dangding anu teu kawilang panjang. Nurutkeun wangunanana, guguritan kaasup wangun ugeran, nyaéta kauger ku patokan pupuh. Ku lantaran teu panjang tea biasana mah ukur ukur diwangun ku hiji pupuh, tara gunta-ganti pupuh cara dina wawacan, sarta ilaharna eusina henteu ngawujud carita (naratif). Dibacana biasana mah dihariringkeun make lalaguan anu geus matok keur pupuh éta. Atawa ngahaja jadi rumpaka dina pagelaran seni tembang Cianjuran.

Conto wangun guguritan

Caangna Bulan Purnama
Aep Saepudin

Sinom

Bray caang bulan purnama
Rèa jalma balawiri
Di buruan sakedapan
Salin jadi panggung seni

Rupaning kawih ulin
Kaulinan nu lumangsung
Bungah pikeun barudak
Barudak dihiji wanci
Raramèan gogonjrakan kaulinan

6. Guguritan diwangun ku sababaraha unsur, nyaéta anu aya patalina jeung struktur jero (struktur) sarta struktur luar (unsur ékstrinsik). Struktur dina guguritan di antarana nyaéta: téma, rasa, nada, jeung amanat.
7. Guguritan téh wangun sastra pondok anu kauger ku aturan hiji wanda pupuh, sok didangdingkeun jeung sipatna *deskriptif*. Ari wawacan mah wangun sastra panjang, anu sipatna *naratif*, sarta diwangun ku sababara rupa wanda pupuh. Cindekna, guguritan diwangun jeung kauger ku aturan pupuh. Lalobana pupuh anu dipaké nyaéta sekar ageung. Guguritan *sipatna deskriptif* jeung ilharna pondok sabab hiji guguritan biasana ngan diwangun ku hiji pupuh.
8. Analisis struktur guguritan **KINANTI IMPIAN**
 - a. **Téma**: ngéstokeun perkara katresna, kasono ka hiji jalma.
 - b. **Rasa** : Pangarang nyieun konflik batin anu diuwuhan ku purwakanti. Di dieu pangarang teleb pisan dina nepikeun rasa gandrung jeung sono ka pamaca.
 - c. **Nada** : Pangarang mani eunteup pisan ngagunakeun basana nepi ka ngirut nu maca. Dina ngutarakeun gagasan pangarang maké nada nyungkun sarta maké gaya basa kaleuleuwihi.
 - d. **Amanat**: Eusi guguritan di luhur nyaéta ayana rasa kasono, katresna ka hiji jalma. Dina pada (1) ayana rasa tunggara hiji jalma, nu hayang dibaturan ku kabogohna; pada (2) ayana rasa kabingung na ati hayang ditanyaan atawa aya batur ngobrol sangkan henteu sungkawa teuing; pada (3) ayana kasono hayang tepang jeung hayang disindangan; pada (4) ayana implengan ngeunaan beubeureuhna, hayang sina datang.

EVALUASI

Pilih salasihiji jawaban anu benerna!

1. Bédana peniléyan sikep dina Palaturan Mendikbud nu saméméhna jeung Permendikbud nu panganyarna nya éta ...
 - A. KD jeung IPK tina KI-1 jeung KI-2 dimekarkeun unggal mapel
 - B. Guru mapel nyieun indikator KI-1 jeung KI-2
 - C. Prosés peniléyan sikep gumulung dina lumangsungna kagiatan diajar
 - D. Niléy sikep ditangtukeun dina wangun angka, lain prédikat
2. Peniléyan téh ulah nguntungkeun atawa ngarugikeun siswa lantaran “berkebutuhan khusus” sarta béda kasang tukang hirupna. Éta hal téh mangrupa prinsip peniléyan ...
 - A. Objéktif
 - B. Sohéh
 - C. Adil
 - D. Nyoko kana calecer
3. Nu teu kaasup kana téhnik Asésmen oténtik nyaéta ...
 - A. ngukur langsung kaparigelan siswa
 - B. peniléyan kana pancén anu merlukeun karancagéan
 - C. analisis prosés pikeun ngahasilkeun réspon siswa kana sikep, kaparigelan, jeung kaweruhna
 - D. analisis hasil minangka gambaran kahontalna kompeténsi
4. Komponén siswa dina peniléyan proses ngawengku kana ...
 - A. kamampuan *prasyarat*, minat jeung panitén, motivasi, sikep, cara diajar, hubungan sosialisasi jeung batur sakelas.
 - B. mata pelajaran nu kacangkem, kaparigelan ngajar, sikep kaguruan, pangalaman ngajar, cara ngajar, jeung cara meunteun
 - C. matérina, saluyu henteuna jeung tujuan, tingkat bangbaluh Matéri, gampang henteuna maluruh éta Matéri, jeung daya guna pikeun siswa
 - D. ngawengku jenis alat jeung jumlahna, daya guna, hésé henteu ngayakeunana, lengkep henteuna, mangpaatna pikeun siswa jeung guru, cara makéna.
5. Diménsi peniléyan prosés ngawengku sababaraha komponén, nyaéta
 - A. tujuan, Matéri ajar, pengawas, alat jeung sumber diajar sarta peniléyan.
 - B. tujuan intruksional, siswa, guru, alat jeung sumber diajar sarta peniléyan.
 - C. tujuan, Matéri ajar, guru, média diajar sarta peniléyan.
 - D. tujuan intruksional, Matéri ajar, siswa, media diajar sarta peniléyan.
6. Dina nangtukeun KKM, tangtu urang kudu nalingakeun kana tilu aspék nya éta karuwedan, daya pangrojong jeung kamampuh siswa. Karuwedan anu kawilang kana kategori luhur lamun ...
 - A. Kurang ti 55
 - B. Kurang ti 65
 - C. Antara 65 nepi ka 79
 - D. Ti 80 nepi ka 100

7. Peniléyan kana kaparigelan murid dina ngahasilkeun hiji produk dina waktu nu tangtu saluyu jeung kritéria anu ditangtukeun boh tina jihat prosés boh hasil ahir nya éta peniléyan téhnik ...
A. Portopolio	C. Produk
B. Papancén	D. Projék
8. Dumasar kana Palaturan Mendikbud nomer 23 taun 2016, prédikat C dina aspék pangaweruh jeung kaparigelan téh aya dina rentang niléy ...
A. Sahandapeun 75	C. Ti 75 nepi ka 83
B. Ti 75 nepi ka 82	D. Ti 75 nepi ka 84
9. Cutatan soal:
 Mana kalimah ieu di handap nu ngandung harti konotatif?
- Imah kuring dicét maké warna héjo.
 - Manéh mah mani héjo ari ningali duit téh.
 - Tiap poé Senén ka kantor kuring sok maké baju warna héjo.
 - kuring mah resep pisan maké kantong héjo téh.
- Jawaban nu benerna (b)
 Conto soal di luhur ngagunakeun tingkat tés.....
A. ingetan	C. pemahaman
B. aplikasi	D. Analisis
10. Anu teu kaasup kana indikator peniléyan sikep tanggung jawab, nyaéta....
- Ngalaksanakeun pancén bari hadé
 - Narima risiko tina polah dipilampah
 - Api lain kana kawajiban tur pancén
 - Minta dihampura lamun salah.
11. Aksara Sunda téh kagolong kana wanda aksara
A. Silabis	C. fonémis
B. fonétis	D. logo-silabis
12. Aksara anu teu kungsi dipaké di Jawa Barat, nyaéta aksara.....
A. Pallawa	C. Cacarakan
B. Arab Pégon	D. Sangsekerta
13. Aksara Sunda dirundaykeun langsung tina aksara
A. Semit Kalér	C. Brahmi
B. Pallawa	D. Jawa
14. Aksara Sunda anu wangunna henteu mirip, nyaéta.....
- /na/ jeung /wa/
 - /ta/ jeung /ya/
 - /ka/ jeung /sa/
 - /ba/ jeung /nya/
15. Jumlah rarangkén anu aya dina kecap "tisolédát" nya éta ...
A. 3	C. 5
B. 4	D. 6

16. Cara nuliskeun angka dina aksara Sunda nya éta di tambahan ku tanda ... di antara angkana
- Kekenteng (“...”)
 - Gurat nyangigir (/.../)
 - Kurung kurawal {...}
 - Gurat ajeg (|...|)
17. Aksara Sunda dibagi jadi 4 wangun aksara nya éta, iwal ...
- Aksara ngalagena
 - Aksara swara
 - Rarangkén
 - Tanda baca
18. Kecap ‘**tradisional**’ diwangun ku ... dina aksara Sunda.
- 6 aksara ngalagena jeung 4 rarangkén
 - 6 aksara ngalagena jeung 3 rarangkén
 - 5 aksara ngalagena, 1 aksara swara jeung 3 rarangkén
 - 5 aksara ngalagena, 1 aksara swara jeung 4 rarangkén
19. Panyecék mangrupa rarangkén anu pungsina pikeun...
- Nambahan sora /la/
 - Nambahan sora /h/
 - Nambahan sora /ng/
 - Nambahan sora /r/
20. Karangan wangunan ugeran anu teu kauger ku guru lagu jeung guru wilangan, nyaéta....
- Skétsa
 - fikmin
 - guguritan
 - sajak
21. Buku kumpulan sajak dina sastra Sunda, nyaéta....
- Lembur Singkur
 - Gogoda ka nu Ngarora
 - Halis Pasir
 - Surat Kayas
22. Titénan unsur-unsur sajak ieu di handap:
- téma
 - rasa
 - nada
 - gaya basa
- Anu kagolong kana struktur batin sajak, nyaéta....
- (1), (2), jeung (3)
 - (1), (2), jeung (4)
 - (1), (3), jeung (4)
 - (2), (3), jeung (4)
23. Titénan unsur-unsur sajak ieu di handap:
- Tata Rupa (Tipografi)
 - Diksi,

- (3) Kecap kongkrit (kecap nyata)
- (4) Sarana sastra

Anu kagolong kana struktur lahir sajak, nyaéta

- A. (1), (2), jeung (4)
- B. (1), (2), jeung (3)
- C. (1), (3), jeung (4)
- D. (2), (3), jeung (4)

24. Purwakanti téh penting dina sajak. Purwakanti téh nyaéta....

- A. Pilihan kecap
- B. Sasaruuan sora
- C. Tipografi sajak
- D. Puseur sawangan panyajak

25. Ieu di handap kagolong kana buku kumpulan sajak nu salah panyajakna:

- A. *Tepung di Bandung* karya Rahmat Msas Karana
- B. *Angin Galunggung* karya Soni Farid Maulana
- C. *Lalaki di Tegal Pati* karya Surahman RM.
- D. *Nu Mahal ti batan Inten* karya Yus Rusyana

26. Titénan ieu tabél babandingan guguritan jeung wawacan kalawan taliti!

No	Guguritan	Wawacan
1	Sipatna deskriptif	Sipatna naratif
2	Karangan panjang	Karangan pondok
3	Karangan pondok	Karangan panjang
4	Réana ngan diwangun ku hiji pupuh	Diwangun ku sababaraha pupuh gumantung kana carita nu dipedarna

Ungkara anu teu luyu jeung bédana antara guguritan jeung wawacan nya éta nomer ...

- A. Hiji
- B. Dua
- C. Tilu
- D. Opat

27. Digugulung sugan nimu
 pangjurung bawaéun balik
 ngurud tariking cilaka
 nyaeur babanda ning asih
 sina punjul bekel amal
 lugina teu ngaligincing
 Nimu wanci dina waktu
 di dinya lalakon ngancik
 nyulam bener reujeung salah
 reureundahan piligenti
 timbangan beurat ka mana
 hancengan urang nu milih
 (Tina "Lagu Ngajadi: Kumpulan Guguritan" Karya Dian
 Hendrayana, 2014: 4)
 Guguritan di luhur maké aturan pupuh ...
- A. Sinom
 B. Dangdanggula
 C. Kinanti
 D. Asmarandana
28. Pupuh sekar alit téh aya 13 pupuh, di antarana ...
- A. Balakbak, maskumambang, kinanti, jeung durma
 B. Magatru, asmarandana, lambang, jeung ladrang
 C. Mijil, dangdanggula, gurisa, jeung gambuh
 D. Jurudemung, wirangrong, pangkur, jeung pucung
29. Struktur guguritan ngawengku kana ...
- A. Téma, nada, rasa jeung amanat
 B. Téma, palaku, galur jeung nada
 C. Téma, galur, rasa jeung amanat
 D. Téma, nada, rasa jeung latar
30. Watek pupuh dangdanggula nya eta ...
- A. Prihatin jeung nalangsa
 B. Banyol jeung nafsu
 C. Kasmaran jeung nganti
 D. Bungah atawa agung

KONCI JAWABAN

1. C	11. A	21. C
2. C	12. D	22. A
3. D	13. B	23. B
4. A	14. A	24. C
5. B	15. B	25. B
6. B	16. D	26. B
7. C	17. D	27. C
8. B	18. D	28. D
9. C	19. C	29. A
10. D	20. B	30. D

PANUTUP

Sadérék geus réngsé ngulik sabelas Kagiatan Diajar dina modul Basa Sunda Tahap H. Tina sabelas kagiatan diajar téh, gurat badagna mah ngawengku dua widang, nyaéta widang pédagogik jeung widang profésional. Kahiji, widang pédagogik nyoko kana dalapan matéri utama, nyaéta (1) prinsip-prinsip peniléyan aoténtik; (2) peniléyan prosés dina pangajaran basa Sunda; (3) peniléyan hasil dina pangajaran basa Sunda; (4) prosédur peniléyan dina pangajaran basa Sunda; (5) nyusun instrumén peniléyan kompetensi (sikep, pangaweruh, kaparigelan); (6) ngolah hasil peniléyan; (7) prakték peniléyan; jeung (8) peniléyan pikeun nangtukeun KKM. Kadua, widang profésional nyoko tilu matéri utama, nyaéta (9) maca jeung nulis aksara Sunda; (10) wangun jeung unsur intrinsik carpon; (11) wangun jeung struktur guguritan.

Ku cara ngulik modul Basa Sunda Tahap H, Sadérék dipiharep bisa ngawasa widang pédagogik nu patali jeung peniléyan basa katut sastra Sunda sarta widang profésional nu patali jeung apresiasi carpon katut aksara Sunda.

Tangtu waé ieu modul téh lain mangrupa kaweruh nu lengkep lantaran ngan salasahiji Tahap tina sapuluh Tahap *Modul Basa Sunda* pikeun guru Basa jeung Sastra Sunda, boh tahap SD/MI, SMP/MTs., boh SMA/SMK/MA/MAK. Ieu modul Tahap H ngan dipaké pikeun guru anu teu lulus Ujian Kompetensi Guru (UKG) dina Tahap VIII atawa anu geus lulus UKG dina Tahap I nepi ka Tahap VII.

Sadérék dina ngulik ieu modul kudu tahap demi tahap. Lamun geus ngulik Kagiatan Diajar 1, Sadérék kudu migawé latihan, tuluy saruakeun jawabanana jeung konci jawaban nu geus disayagikeun dina tiap tungtung kagiatan. Kitu jeung kitu waé saterusna nepi ka réngsé Kagiatan Diajar 11. Lamun dina hiji Kagiatan Diajar can bisa ngawasa matéri, saméméh pindah kana Kagiatan Diajar satuluyna, Sadérék kudu malikan deui éta matéri. Lamun geus réngsé sakabéh Kagiatan Diajar 1—10, Sadérék bisa migawé soal ujian pikeun ngukur tahap Sadérék nyangkem matéri ajar.

DAFTAR PUSTAKA

- Alwi, Hasan Spk. 2008. *Tatabahasa Baku Bahasa Indonesia*. Jakarta: Balai Pustaka.
- Aminuddin. 2002. *Pengantar Apresiasi Karya Sastra*. Bandung: Sinar Baru Argensindo
- Atmazaki. 1990. *Ilmu Sastra: Teori dan Terapan*. Padang : Angkasa Raya.
- Baidillah, Idin dkk. 2008. *Direktori Aksra Sunda untuk Unicode*. Bandung: Disdik Jabar.
- Danadibrata, R.A. 2009. *Kamus Basa Sunda*. Bandung: Kiblat.
- Djiwandono, Soenanrdi. 2008. *Tes Bahasa*. Jakarta: Indeks.
- Hendrayana, Dian. 2014. *Lagu Ngajadi: Kumpulan Guguritan*. Bandung: KSB Rawayan.
- Iskandarwasid. 1992. *Kamus Istilah Sastra*. Bandung: Geger Sunten
- Keraf, Gorys. 1992. *Argumentasi dan Narasi*. Jakarta: Gramedia.
- Kuswari, Usep. 2010. *Evaluasi Pembelajaran Bahasa*. Bandung: Wahana Karya Grafika.
- Majid, Abdul. 2009. *Perencanaan Pembelajaran*. Bandung: Remaja Rosda Karya.
- Mardapi, Djemari. 2007. *Juknis Pengembangan Silabus dan RPP SMA*. Jakarta: Depdikbud Dirjen Dikdasmen Direktorat Pembinaan SMA.
- Moeliono, A. at al. 1988. *Kamus Besar Bahasa Indonesia*. Jakarta: Balai Pustaka.
- Nurgiantoro, B. 2001. *Peniléyan dalam Pengajaran Bahasa dan Sastra*. Yogya:BPFE.
- Nurgiyantoro, Burhan. 2007. *Teori Pengkajian Fiksi*. Yogyakarta: UGM Press.
- Permendikbud 23 Taun 2016. Tentang standar Penilaian.
- Rusyana, Yus. 19882. *Metode Pangajaran Sastra*. Bandung: Gunung Larang.
- Rusyana, Yus. 2002. *Panyungsi Sastra*. Bandung: Rahmat Cijulang.
- Saputra, Irwan. 2015. "Cara Menulis Cerpen dan 7 Hal yang Harus Dihindari".
Diunduh tina <http://www.nilni.com/2014/09/cara-menulis-cerpen-dan-7-hal-yang.html>.
- Siswanto. 2008. *Metode Penelitian Sastra*. Yogyakarta: Pustaka Pelajar.
- Stanton, R. 1965. *An Introduction to Fiction*. London: Holt, Rinehart, and Winston.
- Sudaryat, Yayat, 2007. *Makna dalam Wacana*. Bandung: Yrama Widya.
- Sudaryat, Yayat. 2015. *Metodologi Pembelajaran: Aplikasinya dalam Pembelajaran Bahasa dan Sastra*. Bandung: SPs UPI.
- Sudjana, Nana. 1995. *Peniléyan Hasil Proses Belajar Mengajar*. Bandung: Remaja Rosda Karya.
- Sudjiman, Panuti. 1992. *Memahami Cerita Rekaan*. Jakarta: Pionir Jaya.
- Sumardjo, Jakob. 1980. *Seluk-beluk Cerita Pendek*. Bandung: Mitra Kencana.
- Sumardjo, Jakob dan Saini K.M 1994. *Apresiasi Kesusasteraan*. Jakarta: Gramedia.
- Sumarsono, Tatang. 1986. *Pedaran Sastra Sunda*. Bandung: Medal Agung.
- Tarigan, H.G. 1994. *Prinsip-Prinsip Dasar Sastra*. Bandung: CV Angkasa.

GLOSARIUM

- Aksara* : sistem tanda grafis (tulisan) anu dipaké ku manus pikeun komunikasi sarta ngawakilan omongan. Aksara té gambaran sora ku gurat diringkel-ringkel nepi ka uni jeu kabaca.
- Aksara Arab Pégon* : aksara Arab Malayu; aksara Arab anu dipaké nuliskeu basa Malayu, mibanda pananda sora nu husus.
- Aksara Araméa* : aksara nu dipaké dina basa Araméa di wilayah Sir ayeuna jeung Mésopotamia dina abad ka-10 Maséhi.
- Aksara Brahmi* : aksara nu dipaké nuliskeun basa India buhun, ar dirundaykeun tina aksara Araméa (Semit) tur sipatr satengah alfabétis, mimitina dituliskeun ti katuhu ka kéné tuluy robah ti kénca ka katuhu.
- Aksara Déwanagari* : aksara India nu dipaké pikeun nuliskeun bahas Sansekerta dina abad ka-7 nepi ka abad ka-9, ar ngarundaykeun aksara di Népal jeung Bangladésh.
- Aksara cacarakan* : aksara nu dipaké nuliskeun basa Jawa, nu mibanda 2 aksara ngalagena nu ngaruntuy tina ha, na, ca, ra, ka, jst
- Aksara Sunda* : aksara nu dipaké ku urang Sunda nu dirundaykeun tina aksara Pallawa, nyaéta aksara nu dipaké nuliskeun basa India Kidul, anu béh dituna dirundaykeun tina aksara Brahmi, nyaéta aksara nu dipaké nuliskeun basa India Kuno.
- Aprésiasi sastra* : kagiatan mikawanoh, ngararasakeun, jeung meunteun karya sastra ku cara maca, ngaregepkeun, atawa nongtong
- Carita* : karangan sastra anu eusina ngagambarkeun runtuyan tina kajadian
- Carpon* : sajak; karangan prosa fiksi anu ukuranana pondok ti museur kana hiji kajadian.
- Eksprési sastra* : kagiatan ngedalkeun karya sastra ku cara dilisankeun dituliskeun, atawa diragakeun.

<i>Evaluasi</i>	: kegiatan pikeun meunteun sakumna prosés pangajara nepi ka mun perlu bisa dilaksanakeun panyaluyuan jeur ngoméan. Evaluasi mangrupa tarékah pikeun meunteu hiji perkara saperti tahap kamampuh makéna basa
<i>Fiksmi</i>	: fiksi mini; karangan rékaan anu pohara pondokn ukuranana mini, ukur saparagraf
<i>Guguritan</i>	: karangan pondok anu disusun ku hiji wanda pupuh.
<i>KKM</i>	: kritéria katuntasan minimal; calecer tutasna diajar ar ditangtukeun ku satuan pendidikan
<i>Kapaigelan basa</i>	: kamampuh atawa kabisa dina makéna basa, anu ngawengku aspék ngaregepkeun, nyarita, maca, jeung nulis
<i>Naskah kuno</i>	: wujud konkrit tina téks nu mangrupa tulisan leungeun ar eusina nyimpen kedaling rasa jeung pikiran minangt hasil budaya bangsa baheula
<i>Prasasti</i>	: titinggal karuhun urang baheula anu mangrupa piage anu ditulis dina batu atawa tambaga. Eusina mangrup surat ka raja, panginget diresmikeunana bangunan su atawa arca, panginget kaunggulan raja, putusan raj jeung mantra
<i>Pengukuran</i>	: Raket patalina jeung évaluasi, nyaéta tarékah pikeu ngadadarkeun hiji perkara sacara kuantitatif. Hasil ngukur bisa dipaké pikeun ngayakeun évaluasi.
<i>Peniléyan prosés</i>	: Prosés meunteun nu museurkeun sasaran kana tingk éféktivitas diajar ngajar dina raraga ngahontal tujuan pangajarar
<i>Peniléyan hasil</i>	: prosés meunteun pikeun ngukur kamajuan, kakurangan, jeur kaonjoyan diajar siswa katut posisi siswa dina kelompokna
<i>Pupuh</i>	: wangun ugeran anu boga kaédah watek, guru lagu, jeur guru wilangan

- Tés* : Salasahiji alat nu dipaké pikeun ngukur kana hiji perkara nu sipatna abstrak saperti kamamuh mikir. Tina té kapanggih skor angka nu sipatna kuantitatif nu bisa ditapsirkeun dina tahap évaluasi.
- Tés basa* : alat atawa prosédur nu dipaké dina ngaévaluasi jeur nganiléy kamampuh basa ku cara ngukur tahap kamampuhna. Pengukuran dina tés bahasa dipaké pikeun nangtukeun tahap kamampuh dina ngawasa basa.
- Unsur carita* : Bagian carita anu ngawangun gunggung carita saperti téma, fakta carita (tokoh, latar, galur), jeung sarana sasti (puseur sawangan, gaya basa, judul carita).
- PPK* : Penguatan pendidikan karakter yang memuat lima dasar utama yakni religius, nasionalis, mandiri, gotong royong dan integritas.